

Markku Haapanen

**SAHALAHDEN TALONPOIKAISTEN RUSTHOLLISUKUJEN
PERHESTRATEGIAT 1721-1886**

Suomen historian
Pro gradu-tutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Lokakuu 2006

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty HUMANISTINEN	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Markku Haapanen	
Työn nimi – Title Sahalahden talonpoikaisten rusthollisukujen perhestrategiat 1721-1886.	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu-tutkielma
Aika – Month and year lokakuu 2006	Sivumäärä – Number of pages 121+23
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tämä tutkielma käsittelee Sahalahden talonpoikaisia rusthollariperheitä vuosina 1721-1886. Rusthollit tässä tutkielmassa muodostavat sen varsinaisen tutkimusaiheen eli rusthollariperheitä määrittävän premissin, jonka taloudellisissa ja sosiaalisissa realiteeteissa perheet elivät. Rusthollien omistajaperheiden elämään vaikutti 1700-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta alkanut ja pitkään 1800-luvulle vaikuttanut taloudellinen rakennekriisi, jonka seurauksena tai myötävaikutuksesta valtaosa Sahalahden rustholleista myytiin. Toisinaan tähän liittyi myös raskas velkaantuminen. Talonpoikaisen tutkimuksen painopisteenä on yleensä ollut 1800-luvun loppupuoli, joten alkupuoliskolla esiintynyttä tilojen myyntiä ei juurikaan ole noteerattu.</p> <p>Tämä työ tarkastelee ennen kaikkea perheitä ja niiden rakenteita, kuten syntyvyyttä, avioliittoa ja kuolleisuutta ja niissä tapahtuneita muutoksia tutkimusajanjaksolla. Perheiden elämään vaikutti suuressa määrin korkea lapsilukumäärä ja etenkin korkea lapsikuolleisuus, joka toisinaan aiheutti sen, että maatilalle ei jäänyt jatkajaa. Perherakenteita on tutkittu mm. lapsien syntymiä analysoimalla, jolloin perhemalleissa tapahtuneet muutokset on ollut selkeästi havaittavissa. Samoin tässä tutkimuksessa on haettu niitä perhestrategian malleja, joita suvut käyttivät.</p> <p>Tässä työssä ei rusthollareita käsitellä erillisenä luokkana, vaan osana talonpoikaista yhteisöä, jonka muihin osiin rusthollareita satoi monenlaiset ja -kertaiset suhteet, kuten sukulaisuus- lankous- ja muut suhteet. Osana talonpoikaista yhteiskuntaa rusthollariperheet tässä tutkielmassa ovat senkin vuoksi, ettei tässä käsitellä lainkaan säätyläisomistuksessa olevia tiloja. Tutkimuksessa on myös analysoitu maataloudessa tapahtuneita muutoksia ja haettu syitä heikkoon taloudelliseen kehitykseen.</p> <p>Lähteinä on käytetty erilaisia oikeudellisia asiakirjoja, kuten perukirjoja, lainhuudatuksia ja kiinnitysasiakirjoja. Perheiden osalta tutkielma pohjautuu kirjoittajan kaikista Sahalahden rusthollariperheistä tekemiin sukututkimuksiin, jolloin monet seikat, joiden merkitys olisi kenties jäänyt huomaamatta, mikäli lähteinä olisi käytetty pelkästään oikeudellisia asiakirjoja. Samoin perheiden tarkka analysointi on näin tullut mahdolliseksi, kun perheissä esiintyneiden henkilöiden keskinäiset suhteet on tullut tarkkaan kartoitettua.</p>	
Asiasanat – Keywords rusthollit, Sahalahti, talonpoika, maanomistus, maanviljelys, talonpoikaisperhe, perherakenteet, perhestrategia, velkaantuminen, kuolinsyyt, syntyminen, avioliitto	
Säilytyspaikka – Depository Historian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	3
1.1 PERHERAKENNE.....	5
1.2. TUTKIMUSTEHTÄVÄ.....	13
1.3. ALKUPERÄISLÄHTEET.....	15
1.4 TUTKIMUSKIRJALLISUUS.....	18
2. EI SE OO TALO EIKÄ MIKKÄÄN, JOKA EI YHTÄ LAISKAA ELÄTÄ.....	20
2.1. ISÄNTÄ SE ON, JOKA NÖÖRIT PITÄÄ.....	20
2.2 EMÄNNÄSSÄ TALON TURVA.....	27
2.3 EI PERINTÖ PESÄÄ TEE	30
2.4 EI VILU PELTTO VIÄ, VAIK SE VILJAN KORJA – RUSTHOLLIEN MAANVILJELYS, VARALLISUUS JA VELKAANTUMINEN	34
2.5 TALO SE ON PIENIKIN TALO	43
3. NAIMISKAUPPA EI OLEKKA HEVOSKAUPPA	46
3.1. KELL ON KIHLAT, SILL ON KIIRE, KIHlattomal viel kiiremp	49
3.2. EMÄNTÄ TALOON.....	52
3.3. ISÄNNÄKSI, VAIKKA REITTÄ MYÖTEN.....	55
3.4. EMÄNTÄNÄ KOTITALOSSAAN.....	58
3.5. MATKALLA MIEHELÄÄN	62
3.6. LAPSILLE TURVAKSI JA LESKELLE SEURAKSI	66
4. HERRA ANTOI.....	72
4.1. JOK ON NUORENA NOPPEE, SE OV VIRKKU VANHANAKIN	74
4.2 JOLLA ON LAPSIA LAVALLINEN, SILLÄ ON AINETTA AITALLINEN.....	79
4.3. LAPSETON PARI ON KUIN OVETON KAAPPI	82
5. ...JA HERRA OTTI	83
5.1 KUOLEMA KEHTOA KEINUTTAA	85
5.2. EI SE OU MIESKÄÄ, JOKA EI TAUVISSA KYMMENTÄ VUOTTA KESTÄ.....	89
5.3. NAINEN KUOLI, NAUHA TAITTUI.....	92
6. KAUPPA EI ELÄTÄ, JOS EI PUOLTA VOITA.....	95
6.1 PAKKO SE ON, JOKA YLLYTTÄÄ.....	96
6.2 MITÄ ISOT ELELLÄ, SITÄ PIENET PERÄSSÄ - IIVARI TALOJEN OSTAJANA	100
7. EI ISOSTA TALOSTA LÄHDETÄ KUIN TORPASTA	108
LÄHTEET.....	111
LIITTEET.....	120

Taulukot

Taulukko 1. Perhetyypit.....	11
Taulukko 2. Leskien avioliitot	67
Taulukko 3. Häistä 1. lapsen syntymään	77
Taulukko 4. Rusthollien myyntiajankohta.....	97
Taulukko 5a Perherakenne 1753-59.	Liite 1
Taulukko 5b. Perherakenne 1801-06	Liite 1
Taulukko 5c. Perherakenne 1834-1840.....	Liite 1
Taulukko 6a. Miesten puoliset 1721-1809	Liite 2
Taulukko 6b. Miesten puoliset 1810-86	Liite 2
Taulukko 7a. Naisten puoliset 1721-1809.....	Liite 3
Taulukko 7b. Naisten puoliset 1810-1886.....	Liite 3
Taulukko 8a. Miesten avioitumisikä 1721-1886	Liite 4
Taulukko 8b. Miesten avioitumisikä 1810-1886	Liite 4
Taulukko 8c. Naisten avioitumisikä 1721-1809.....	Liite 4
Taulukko 8d. Naisten avioitumisikä 1810-1886.....	Liite 4
Taulukko 9a. Ensisynnyttäjän ikä	Liite 5
Taulukko 9b. Äidin ikä viimeisen lapsen syntyessä	Liite 5
Taulukko 10a. 1. avioliiton lapsiluku.....	Liite 6
Taulukko 10b. 2. tai 3. avioliiton lapsiluku.....	Liite 6
Taulukko 10c. Kokonaislapsiluku/synnytyksikä	Liite 6
Taulukko 11a. Lasten kuolinsyyt 1721-1809.....	Liite 7
Taulukko 11b. Lasten kuolinsyyt 1810-1886.....	Liite 7
Taulukko 12a Lapsikuolleisuus 1721-1809	Liite 8
Taulukko 12b Lapsikuolleisuus 1810-1886	Liite 8
Taulukko 13a. Miesten kuolinsyyt 1721-1809.....	Liite 10
Taulukko 13b. Miesten kuolinsyyt 1810-1886.....	Liite 10
Taulukko 14a. Naisten kuolinsyyt 1721-1809	Liite 12
Taulukko 14b. Naisten kuolinsyyt 1810-1886	Liite 12
Taulukko 15. Rusthollien myynti.....	Liite 13

Kuviot

Kuvio 1. Perherakenne.....	7
Kuvio 2. Ensisynnyttäjän ikä.....	75
Kuvio 2a. Häistä ensimmäisen lapsen syntymään 1721-1809	77
Kuvio 2b. Häistä ensimmäisen lapsen syntymään 1810-1886	77
Kuvio 3a. Isäntien 1. puoliset 1721-1809	Liite 2
Kuvio 3b. Isäntien 1. puoliset 1810-1886	Liite 2
Kuvio 3c. Poikien 1. puoliset 1721-1809.....	Liite 2
Kuvio 3d. Poikien 1. puoliset 1810-1886.....	Liite 2
Kuvio 4a. Emäntien 1. puoliset 1721-1809	Liite 3
Kuvio 4b. Emäntien 1. puoliset 1810-1886	Liite 3
Kuvio 4c. Tytärten 1. puoliset 1721-1809	Liite 3
Kuvio 4d. Poikien 1. puoliset 1810-1886.....	Liite 3
Kuvio 5a. Lapsikuolleisuus 1721-1809.....	Liite 8
Kuvio 5b. Lapsikuolleisuus 1810-1886.....	Liite 8
Kuvio 6a. Isäntien kuolinikä 1721-1809	Liite 9
Kuvio 6b. Isäntien kuolinikä 1810-1886	Liite 9
Kuvio 6c. Miesten (muut kuin isännät) kuolinikä 1721-1809.....	Liite 9
Kuvio 6d. Miesten (muut kuin isännät) kuolinikä 1810-1886.....	Liite 9
Kuvio 7a. Emäntien kuolinikä 1721-1809.....	Liite 11
Kuvio 7b. Emäntien kuolinikä 1810-1886.....	Liite 11
Kuvio 7c. Tytärten kuolinikä 1721-1809	Liite 11
Kuvio 7d. Tytärten kuolinikä 1810-1886.....	Liite 11

1. Johdanto

”Hänen hautajaisistaan muodostui eräänlainen pitäjänjuhla. Ei juuri ollut sitä julkisen elämän alaa, johon hänellä ei olisi ollut kosketusta. Olipa hän ikään kuin osa kansatiedettäkin, sillä hänen sukunsa oli lähtöisin pitäjän ensimmäisistä asutussuvuista. Hautajaispuheissa häntä nimitettiin talonpoikaisylimykseksi, viimeiseksi suureksi rusthollariksi, pitäjän kruunaamattomaksi kuninkaaksi ja kaikeksi mahdolliseksi missä vain jotakin arvokasta kyettiin näkemään.”¹

Väinö Linnan luonnehdinta osittain sopii myös sahalahtelaisiin rusthollarisukuihin, joista eräät todella kuuluivat Sahalahden vanhimpiin sukuihin, mutta joista valtaosa oli kuitenkin aivan tavallisia talollisia, joihin edellä mainitun kaltaiset ylisanat sopivat huonosti. Rusthollarit ovat kuitenkin käsitteellisessä mielessä usein yhdistetty Linnan kuvailemaan talonpoikaisylimystöön, vaikka todellisuudessa suomalaisia rusthollareita luokkana on tutkittu hyvin vähän. Joitain yksittäisiä sukuja on selvitelty perusteellisesti ja joissakin tapauksissa jopa pitäjän tasolla on käsitelty rusthollareita, mutta yhden pitäjän tasolla rusthollariperheitä ei ole analyttisesti tarkasteltu lainkaan. Tarkemmin sen sijaan on tutkittu järjestelmää, ruotujakolaitosta, jonka olennainen osa rusthollit olivat.

Kaikkien rusthollareiden sijoittaminen samaan luokkaan ei ole yleensä mahdollista, koska rusthollarit ryhmänä oli aivan yhtä monimuotoinen kuin talollisluokka yleensäkin. Vaikka luokasta poistettaisiinkin säätyläiset ja aateliset rusthollien omistajat ja keskityttäisiin ainoastaan vain talonpoikaisiin tilanomistajiin, olisi tuo edellä mainittu hajanaisuus siltikin käsin kosketeltavasti näkyvissä. 1700- ja 1800-luvun kuluessa rusthollien omistajat kävivät läpi erilaisia vaiheita, jotka kaikki muokkasivat eroja eri rusthollareiden välillä niin, että monesti ainoa yhteinen piirre rusthollareiden välillä oli se, että kaikki omistivat ainakin osan rusthollista.

Tutkimuksen kohteena oleva Sahalahti on entinen kunta² Pirkanmaalla, jota viimeisimpiä vuosikymmeniä lukuun ottamatta³, on luonnehtinut tyypillisen maalaispitäjän piirteet. Sahalahti on sijainiltaan ollut hieman syrjässä, johtuen lähinnä siitä, että pitäjän

¹ Linna 1995, s. 386.

² Sahalahti ja Kangasala liittyivät yhteen 1.1.2005 ja muodostivat uuden, Kangasala-nimisen kunnan.

³ Sahalahdella aloitti toisen maailmansodan jälkeen teollisen toiminnan Saarioinen, josta nopeasti tuli Suomen suurimpia elintarvikealan yrityksiä, joka muokkasi Sahalahtea niin sosiaalisessa, taloudellisessa kuin rakenteellisessa mielessä. Sen seurauksena Sahalahti oli 1980-luvulla Suomen teollistunein kunta väkilukuunsa suhteutettuna. Raitio 2001, s. 202.

pohjoispuolta hallitsee maantieteellisesti Längelmävesi, joka on vaikeuttanut kulkuyhteyksiä. Lisäksi Sahalahden kautta ei kulje mitään merkittävää tietä, joten läpikulku on ollut melko rajoittunutta.⁴ Täysin syrjässä maailman tapahtumista Sahalahti ei ollut, sillä kauppayhteyksiä hoidettiin käymällä kaupungeissa markkinoilla ja myymässä omia tuotteita, jos niitä oli jäänyt myytäväksi asti. Normaalialue elämäntapaa kuitenkin hallitsi paikallisuuden leima, joka rajoittui päivittäisessä elämässä aivan lähinaapureihin, naapurikylään ja esimerkiksi kirkonmenojen aikaan oman pitäjän asukkaisiin.

Kuntana ja sitä ennen pitäjänä Sahalahti oli melko pieni, vuodesta 1910 lähtien 172 neliökilometriä, josta 21 prosenttia oli vettä.⁵ Sahalahden maaperästä huomattava osa on hiesua, jonka sopivuus viljan- ja perunanviljelyyn on parhaimmillaankin vain tyydyttävä, vaikkakin tilannetta parantaakin se, että järvien läheisyyden vuoksi Sahalahden alueella ei hallasta ole juurikaan haittaa.⁶ Tällä on ollut huomattava merkitys alueelle, koska ennen 1800-luvun viimeistä puoliskoa, väestön valtaosan elinkeinona oli viljanviljely. Juuri sivuelinkeinojen vähäisyys tai jopa puuttuminen aiheutti sen, että Sahalahdella ihmisen asema määrittyi hänen sosiaalisen asemansa kautta, joista tärkeimpänä määritteenä käytettiin ihmisen suhdetta maahan: kuuluiko hän maata omistavaan, vuokraavaan vai pelkästään sillä työskentelevään luokkaan. Tämä määrite myös toimi varallisuuden mittarina, koska lähes ainoa arvokas omaisuus, jota ihmisillä oli Sahalahdella, oli maaomaisuutta. Sen vuoksi maan omistaminen oli sahalahtelaisessa katsantokannassa huomattavan tärkeässä osassa ja omistajuuteen pyrkiminen oli täysin hyväksyttävää ja kannustettavaa, kun taas maaomaisuudesta luopuminen aiheutti yleensä sosiaalisen statuksen romahtamisen, johon usein liittyi myös taloudellisen aseman samanaikainen romahdus.

Rusthollarit olivat Sahalahdella erityisen yleisiä, joten heidän arvostuksensa ei tullut yleensä harvinaisemmasta asemasta, vaan heidän hallitsemastaan maasta. Lisäksi asiaan vaikutti huomattavassa määrin se, että suurin osa taloista, niin rustholleista kuin muistakin taloista, muodostivat keskenään moninkertaisen verkoston, joihin eri taloja liitti sukulaisuus-, kummi-, verotus- ja naapuruussuhteet. Tämän sosiaalisen verkon keskeiseksi tekijäksi nousee siten perhe ja sen suhteet eri perheisiin. Puolisonvalintaa ohjasivat perheissä useimmiten taloudelliset syyt, mutta toisinaan, niihin liittyen, myös

⁴ Vanha Jämsän reitti kulki kyllä Sahalahden kautta, mutta sillä ei ollut suurempaa taloudellista merkitystä.

⁵ Raitio 2001, s. 32. Vesistöjen osuus maa-alasta kunnissa Pirkanmaalla on keskimäärin 13 prosenttia.

⁶ Raitio 2001, s. 34.

sosiaalisen verkoston laajentaminen saattoi toimia eri tekojen motiivina. Sosiaalinen ympäristö määritteli henkilön onnistumisen tasoa ja tämän vuoksi pitäjäläisten joukosta arvostettuun asemaan nousivat ainoastaan ne, jotka osoittivat kyvykkyytensä perinteisillä aloilla, kuten tilanhoidossa.

1.1 Perherakenne

Perheen määrittelemine on vaikeaa, koska perheellä on eri aikoina ja eri paikoissa ymmärretty eri asioita.⁷ Nykyisin Tilastokeskuksen perheen määritelmään kuuluu vain yhdessä asuvat henkilöt, joita voi olla korkeintaan kaksi perättäistä sukupolvea (ts. vanhemmat ja lapset).⁸ Nykymääritelmän mukaan perhe on siis ydinperhe. Ydinperheiksi (tämän määritelmän mukaan) perheet ovat muotoutuneet vasta aivan viime vuosikymmeninä ja tällöin perherakenteita ovat uudistaneet huomattavasti nk. uusioperheet, jotka sinänsä eivät ole mikään uusi ilmiö. Esiteollisessa yhteiskunnassa uusioperheet olivat hyvin tavanomainen perhemalli, johtuen taloissa melko usein esiintyneistä leskien uudelleenavioitumisista ja sen pääasiallisesta aiheuttajasta, alhaisesta keskikuolleisuusiästä. Sosiologinen määritelmä puolestaan määrittää perheen sosiaalisesti yksiköksi, jota yhdistää yhteinen asuinpaikka, taloudellinen yhteistoiminta, sukupuolielämä, lisääntyminen ja jälkikasvun hoivaaminen ja kasvattaminen.⁹ Tämä määritelmä sopiikin huomattavasti paremmin esiteollisen ajan maaseudun perheeseen, joka kuitenkin oli laajempi yksikkö kuin pelkkä perhe. Esiteollisina aikoina maaseudulla parempi olisikin puhua kotitaloudesta (hushåll), joka oli vanhempien, lasten ja palvelusväen muodostama perusyksikkö.¹⁰

Perheen määrittelemine on myös sen vuoksi vaikeaa, että perherakenne oli jatkuvan muutoksen kourissa. Perheeseen syntyi lisää lapsia, toisia kuoli, isovanhemmat kenties kuolivat, perheeseen tuli miniä jne. Yksittäisten vuosien läpileikkauksilla toteutettu tutkimus kertoo perherakenteesta jotakin, mutta sen antama kuva voi olla puutteellinen, harhaanjohtava tai jopa virheellinen. Joka tapauksessa se kertoo vain läpileikkausvuoden/-

⁷ Häggman 1996, s. 15. Suotta hän ei kirjoita määritelmiä pakenevasta perheestä.

⁸ Ibid. , s.16.

⁹ Ibid. , s. 16.

¹⁰ Eilola 2002, s. 100.

vuosien tiedot.¹¹ Näiden avulla voi kuitenkin jossakin määrin tutkia tiettyjen ilmiöiden tai rakenteiden esiintymistä rajatulla maantieteellisellä alueella. Mahdollista on myös se, että tietyt ilmiöt jäävät havaitsematta johtuen siitä, että eri taloissa esiintyneiden henkilöiden sukulaisuussuhteet eivät aina ole välittömästi havaittavissa.

Perherakenteiden mallien pohjalla Suomessa on yleensä käytetty Peter Laslettin ja nk. Cambridge-ryhmän perhemalleja sekä erityisesti John Hajnalin jaottelumallia, joka erottelee perheet nk. itäiseen ja läntiseen avioitumismalliin.¹² Näiden mallien heikkoutena on Suomen kannalta se, että Suomi sijoittuu ikään kuin näiden mallien rajamaastoon, ts. asiat ja ilmiöt eivät esiinny täällä puhtaana oikein missään. Suomalaisessa perherakenteiden tutkimuksessa painopiste on kuitenkin ollut itäisen suunnan tutkimuksella sekä teollisen ajan ydinperheiden tutkimuksessa. Näin ollen vähemmälle huomiolle on jäänyt länsisuomalainen (esiteollinen) perhemalli, jota tämä tutkimus käsittelee. Erityisesti on huomioitava tässä tutkimuksessa se, että se käsittelee vain talollisluokkaa ja erityisesti yhtä sen osaa. Sen vuoksi tulokset eivät välttämättä ole suoraan verrattavissa muihin kuin lähiseutujen eri pitäjiin, joissa kulttuuriset ja taloudelliset piirteet ovat olleet suurin piirtein samanlaiset.

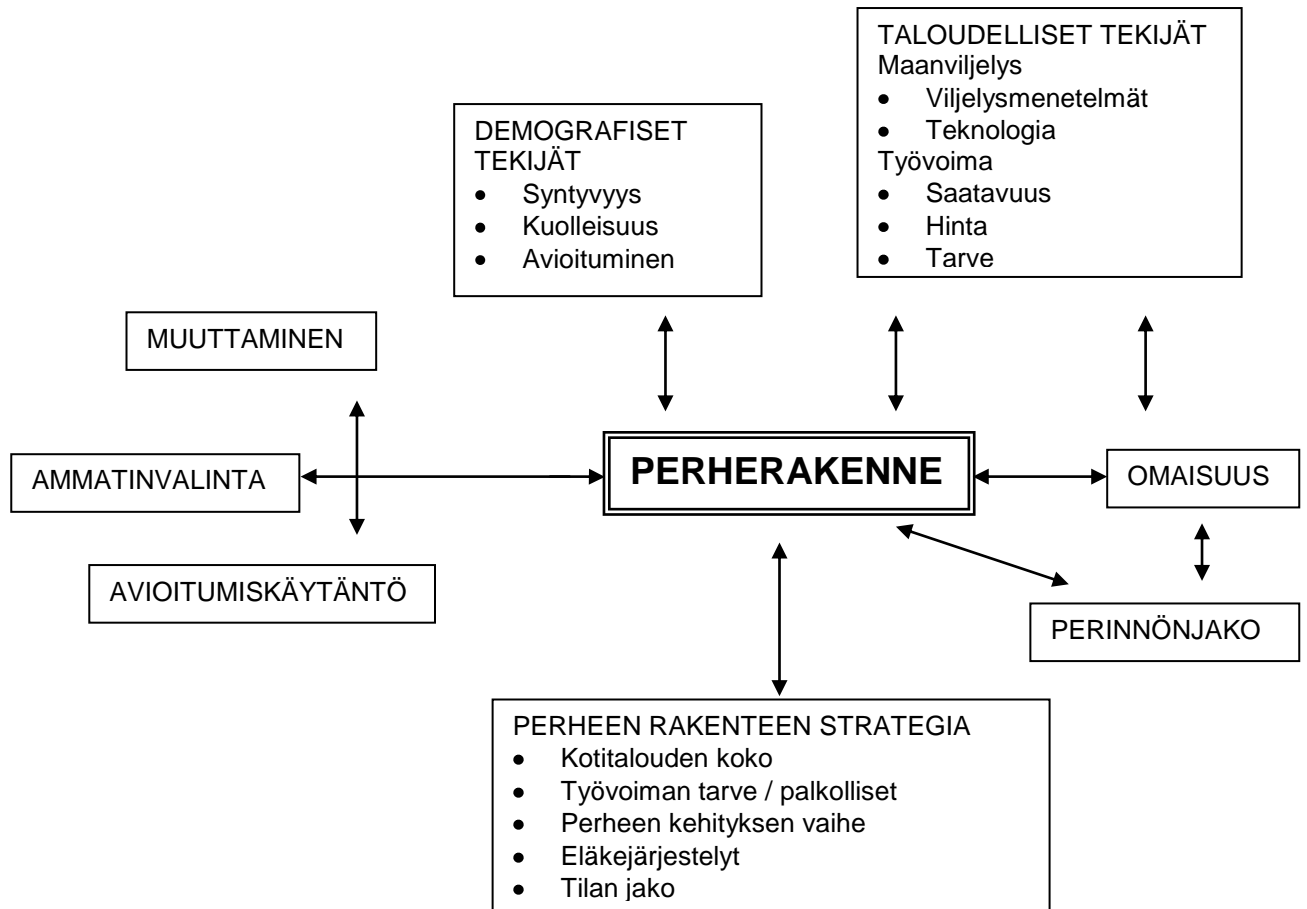
Länsimaiselle avioitumiskäyttäytymiselle oli tyypillisiä piirteitä korkea avioitumisikä ja naimattomien korkea osuus, kun taas itäeurooppalaiselle mallille tyypilliset piirteet olivat juuri päinvastaiset. Lisäksi avioitumiskäytäntö vaihteli itäisen suurperhemallin ja läntisen, lähinnä ydinperhemallin välillä. Kuten luku avioliitoista osoittaa, eroja löytyi jo rusthollareiden luokan sisällä rajatulla maantieteellisellä alueella (Sahalahdella), jossa avioitumisikä oli suoraan riippuvainen siitä, oliko henkilön tuleva asema oman talon isännöisyys tai emännöisyys. Avioitumisen suhteen, sekä avioituneiden häiden jälkeisen toiminnan perusteella, on todettava, että sahalahtelaiset rusthollariperheet olivat ns. hybridi eli sekoitus kumpaakin mallia, joka tietenkin sopii erityisen hyvin, koska läntinen Suomi oli kummankin ilmansuunnan kulttuurivaikutuksen piirissä.

¹¹ Sirén 1999, s. 98. Erityisesti tämä ongelma tulee esiin rippikirjoja seurattaessa vain lyhyeltä ajalta, sillä yhteen rippikirjaan ei välttämättä ole merkitty esim. talon halkomista, vaan perhe on vain merkitty yhdeksi taloudeksi, joka siten antaa vinoutuneen kuvan. Kappaleessa tarkastellaan myöhemmin kuitenkin läpileikkausmallin avulla perherakenteita, mutta tällöin on apuna suvuista pitkittäiskausilta tehty selvitys (Haapanen 2005), jolloin poikkileikkauksista kykenee hahmottamaan poikkeukselliset ja toisaalta tyypilliset piirteet, jotka ovat olennainen osa sahalahtelaisten rusthollien perherakennetta.

¹² Ks. esim. Sirén 1999, Partanen 2004. Peter Laslettin mallia on kuitenkin kritisoitu sen liiallisesta keskittymisestä demografisiin lukuihin, eikä siinä ole otettu tarpeeksi huomioon sosiaalisia ja taloudellisia seikkoja. Kritiikistä erityisesti ks. Partanen 2004, s. 10-12.

Sahalahtelaisten talonpoikaisten rusthollariperheiden perherakennetta muokkasivat monet tekijät, joista osa oli sidoksissa taloudellisiin tekijöihin, osa taas aivan puhtaasti demografisiin ilmiöihin. Näiden lisäksi osa tekijöistä rakentui kulttuurillisten seikkojen varaan, kuten seuraava kuvio osoittaa.

Kuvio 1. Perherakenne

Ensimmäinen ja tärkein perheen rakenteeseen vaikuttavista tekijöistä ovat itsestään selvästi demografiset tekijät.¹³ Näihin kuuluu syntyvyys, kuolleisuus ja avioituminen. Lapsien syntyneisyys ja toisaalta kuolleisuus määritteli sen, kuinka suureksi yksi sukupolvi perheessä saattoi tulla suurimmillaan, kun taas muiden perheenjäsenten kuolleisuus määritteli hyvin pitkälle sen kuinka monta sukupolvea perheessä saattoi samaan aikaan

¹³ Ks. tästä kohdasta tarkemmin luvut 3-5.

olla.¹⁴ Samoin se määritteli vielä kotona asuvien muiden, vanhempaan sukupolveen kuuluvien henkilöiden, kuten isännän tai emännän setien, enojen ja tätien vaikutuksen perhekokoon. Sahalahtelainen avioitumiskäytäntö¹⁵ kuitenkin huolehti melko tehokkaasti siitä, että näiden edellisen sukupolven sukulaisten osuus jäi jokaisessa perheessä lähinnä väliaikaiseksi ja mittakaavaltaan hyvin pieneksi ilmiöksi. Tässä ilmiössä oli oikeastaan kyse siitä, että avioituessaan pariskunta, jolle ei ollut tarjolla jommankumman kotona maata viljeltäväksi, eivät siitä huolimatta jääneet jommankumman kotiin, vaan asettuivat asumaan, mahdollisesti samaan kylään, itsellisinä omaan kotipitäjäänsä. Tässä on selkeä ero perinteiseen itäsuomalaiseen perhetraditioon.¹⁶ Sen lisäksi erityisesti rusthollariperheiden perherakenteeseen vaikutti se, että rusthollareiden lapset avioituessaan pääsivät suurelta osin taloihin isänniksi tai emänniksi.

Isännyys ja emännys muokkasi myös perherakennetta toisella tavalla: rusthollit olivat vielä 1700-luvun alussa kooltaan ja mantaaleiltaan niin suuria, että niitä pystyi helposti lohkomään (ks. tästä erityisesti luku Talo se on pienikin talo). Tämä tarjosi talon pojille ja toisinaan myös tyttärille mahdollisuuden päästä isännöimään tai emännöimään omassa kotitalossaan. Perherakenteiden kannalta tämä toimi eräänlaisena varoventtiilinä, joka ohjasi perheitä perustamaan oman kotitalouden ja siten yleensä puolitti alkuperäisen kotitalouden perheenjäsenten määrän ja muodosti kaksi uutta perhetaloutta, joiden perherakenne rakentui (lähinnä) kahden ydinperheen varaan.¹⁷

Ihmisten pidentynyt elinikä vaikutti myös olennaisesti perherakenteen muotoutumiseen: useamman sukupolven samanaikaisen samassa kotitaloudessa asumisen todennäköisyys kasvoi. Kolme perättäistä sukupolvea samaan aikaan ei ollut mikään ihme tavallisella maatilalla. Eihän siihen tarvittu kuin isoisä tai isoäiti, heidän lapsensa, joka oli avioitunut ja jolla oli jälkeläisiä. Sen sijaan neljä sukupolvea samaan aikaan oli harvinaisuus, jollainen

¹⁴ Jonkin verran leskien, lähinnä kuitenkin naisleskien, avioituessa tapahtui niin, että nämä muuttivat uuden puolisonsa luokse asumaan, ottaen vielä mahdollisesti nuorimmat lapsensa mukaan, joka siten vaikutti perherakenteeseen toisaalta horisontaalisesti että myös vertikaalisesti eli vähensi sukupolvien määrää ja yhden sukupolven kokoa.

¹⁵ Rustholleissa avioituneet lapset yleensä muuttivat pois kotoa, paitsi ne, jotka jäivät pitämään tilaa. Kyseessä saattaa olla laajempikin ilmiö, ainakin Kangasalla, Pälkäneellä ja Kuhmalahdella esiintyy tätä kotoaan pois muuttamisen ilmiötä. Mahdollisesti kyse oli laajasta, länsisuomalaisesta perinteestä, joka kuitenkin näyttäisi kehittyneen vasta 1700-luvun kuluessa, sillä 1600-luvulla Sahalahdella laajentuneet suurperheet olivat hyvin yleisiä, vrt. SAY Sahalahti. Beatrice Moring on huomionnut saman ilmiön rannikkoseudulla. Tästä ks. Moring 1991, s. 161-162.

¹⁶ Vrt. Sirén 1999, s. 102-103. Kuten Sirén toteaa, Itä-Suomessakin muutos oli hitaasti tapahtumassa 1700-luvun lopulta lähtien kohti länsieurooppalaista avioitumismallia. Samoilla linjoilla Sirénin kanssa on myös Partanen. Ks. Partanen 2004.

¹⁷ Molempiin perheisiin saattoi liittyä isovanhempia, setiä tms. ja siten laajentaen perheen konseptia.

kuitenkin löytyi esimerkiksi Moltsian Arralta, jossa elossa oli talon vanha isäntä Yrjö Joosepinpoika (k. 1758. Taloa (Vähä-Arraa) isännöi hänen poikansa Emmanuel Yrjönpoika (1694-1743) puolisoineen ja lapsineen. Talon nuori isäntä Juho Emmanuelinpoika (1715-57) oli naimisissa ja hänellä oli jo useita lapsia. Näin perhe rakentui neljästä, samanaikaisesta sukupolvesta.

Perheen kokoon pyrkivät vaikuttamaan välillä myös viranomaiset lainsäädännöllä. Suomessa (kuten Ruotsissakin) perheen koko aikuisten lasten osalta oli rajoitettu ainakin vuoden 1739 asetuksella. Asetus antoi mahdollisuuden pitää yli palkollissäännön ainoastaan yhden pojan ja yhden tyttären. Tämän asetuksen tarkoitus oli pakottaa talollisväkeä palkollisiksi, jolloin työvoimakustannukset olisivat pysyneet alhaisina.¹⁸ Muiden perheen lapsien olisi siten ollut pakko hankkia joku muu palveluspaikka, mikäli heille ei olisi löytynyt esim. taloa tai torppaa isännöitäväksi ja emännöitäväksi. Käytännössä asetuksen valvonta on ollut kuitenkin melko vaikeaa ja saattaa olla, ettei sitä ole juuri valvottukaan.

Palkolliskysymys oli mitä suurimmassa määrin riippuvainen perhesyklin vaiheesta: Ydinperheen juuri perustanut aviopari tarvitsi tilan hoitoon apua, jota saattoi saada lähisukulaisilta, kuten veljiltä, sisarilta jne. Jos näitä ei ollut käytettävissä ja perheen lapset olivat pieniä, täytyi taloon palkata palkollisia.¹⁹ Toisinaan tässä yhdistyi molemmat asiat, lähisukulaisia palkattiin taloon suorittamaan palvelusväen tehtäviä (ks. tästä myöhemmin tässä luvussa). Tämä riippuvuus perhesyklistä päti tietenkin vain tiettyyn rajaan saakka, sillä jos tilan viljelykset olivat hyvin laajat, täytyi taloon palkata apuväkeä siitakin huolimatta, että perheessä olisi ollut useita lapsia, jotka olivat jo sopivassa iässä suorittamaan raskaampiakin työtehtäviä.

Perhe saattoi rakenteellisesti laajeta suurperheeksi²⁰, jos sen omistamaa tilaa ei enää kyetty jakamaan ja perintöosat oli annettava syytinkipalstojen muodossa (tästä ks. luku 2.3). Tällöin perhe rakentui kahdesta tai useammasta ydinperheestä, joiden lisäksi perheeseen saattoi vielä kuulua naimattomia tai leskeksi jääneitä sisaruksia. Tämän kaltaisen suurperheeksi katsottava perherakenteen muodostuminen liittyi sahalahtelaisissa

¹⁸ Jutikkala 1958, s. 236-237. Palkollissääntö v. 1723 salli kokoveron tilalle kaksi täysikasvuista ja yhden puolikasvuisen (15-21-vuotias) ja saman verran piikoja.

¹⁹ Sama koski tietenkin rustholliin pakollisina kuuluvia rakuunoita ja myöhemmin jääkäreitä. Jos näitä ei löytynyt omasta suvusta, täytyi palkata ulkopuolisia.

²⁰ Tässä suurperheellä tarkoitetaan levenevän linjan kotitaloutta.

rusthollariperheissä ainoastaan kahteen tilanteeseen: a) taloa oltiin jakamassa, ja suurperhe oli vain väliaikainen tilanne, johtuen siitä, että uuden talon tarpeellisten rakennusten rakentamiseen tarvittiin aikaa²¹ ja b) taloa ei voitu jakaa, eikä muut perheenjäsenet nähneet joko mahdolliseksi tai järkeväksi siirtyä itselliseksi muualle.²² Muissa tapauksissa suurempi perherakenne oli lähes yksinomaan alenevan linjan kotitalousmallin mukainen.

Poikkileikkauskatsauksien perheluokittelut on tehty niin, ettei mukaan ole laskettu palvelusväkeä, rakuunoita/jääkäreitä ym. kotitalouteen sinänsä kuuluvia, paitsi siinä tapauksessa, että he ovat lähisukua talon isännälle tai emännälle.²³ Tekstissä esitettävään analyysiin on käytetty Jukka Partasen Laslettin mallin pohjalta tehtyä ja hieman muokattua versiota kotitalousluokittelusta²⁴, joka on seuraavanlainen:

- I. Perheetön kotitalous, jonka muodostaa yksinäinen henkilö, lapseton aviopari, naimattomat sisarukset tai sukulaiset.
- II. Ydinperhe eli kotitalous, jonka muodostavat aviopari tai leski ja vähintään yksi lapsi.
- III. Laajentumaperhe eli kotitalous, jossa ydinperheen lisäksi elää vähintään yksi muu sukulainen. Sellaiseksi voidaan katsoa taloudessa leskenä elävä isä tai äiti, joka ei enää ole talouden johdossa.
- IV. Yhdysperheet eli kotitaloudet, jonka muodostavat yhdessä asuvat, toisilleen sukua olevat henkilöt, ja jossa on vähintään kaksi avioparia.
 - IVa.** Levenevän linjan kotitalous, jossa on vähintään kaksi saman sukupolven avioparia. Talouden voivat muodostaa sisarukset tai samaa sukupolvea olevat sukulaiset. Taloon voi myös kuulua leskenä elävä jompikumpi vanhemmista, joka ei enää ole talouden johdossa, sekä muita sukulaisia.
 - IVb.** Alenevan linjan kotitalous, jossa on vähintään kaksi avioparia alenevassa sukupolvessa. Talouden voi muodostaa isän ja pojan tai vävyn taloudet, tai sukulaisten taloudet. Talouteen voi kuulua myös leskenä

²¹ Monesti taloa halottaessa myös tilan rakennukset jaettiin keskenään, joten uuden osan omistajien ei tarvinnut rakentaa kaikkea alusta alkaen.

²² Perintötorppia Sahalahdella rustholleihin perustettiin äärimmäisen harvoin, useimmiten Moltsian Arralle, jossa torppia käytettiin muita sahalahtelaisia rustholleja useammin sukulaisten asumuksina ja toimeentulon varmistajina.

²³ Lähisuvuksi lasketaan tässä serkut ja sitä läheisemmät sukulaiset.

²⁴ Partanen 2004, s. 16-17.

elävä jompikumpi vanhemmista, joka toimii talouden johdossa, sekä muita sukulaisia.

IVc. Edellisten (IVa ja IVb) kotitalouksien yhdistelmät

- V.** Taloyhtiöt. Kotitalous, jonka jäsenenä on vähintään yksi yhtiömies tai hänen leskensä, tai talous, jonka päämies on yhtiömiehen asemassa johonkin toiseen kotitalouteen.

Tämän luokittelun mukaisesti sahalahtelaisia rusthollariperheitä oli eri rippikirjojen pohjalta koottuna seuraavasti (ks. liite 1):

Taulukko 1. Perhetyypit.

Perhe- tyyppi	1753- 1759		1801- 1806		1834- 1840	
	lkm.	%	lkm	%	lkm	%
I					2	9,5
II	1	7,1	6	28,6	6	28,6
III	4	28,6	4	19,0	4	19,0
IV a	4	28,6	3	14,3	1	4,8
IV b	4	28,6	7	33,3	8	38,1
IV c	1	7,1	1	4,8	0	0,0
yht.	14	100,0	21	100,0	21	100,0

Ensimmäisellä ajanjaksolla 1753-59 perhetyypit III, IVa ja IVb olivat selkeä enemmistö. Näistä erityisesti tyyppi Iva ja IVc edustavat myös Itä-Suomessa varsin tavallista perhemallia eli suurperhettä. Rusthollariperheissä Sahalahdella nämä oli kuitenkin perhemalleja, jotka olivat lähinnä väliaikaisia ilmiöitä. Tämän ajanjakson ainoa tyyppin IVc perhe oli Raution Eerolassa, mutta sekin johtui lähinnä siitä, että taloa oltiin halkomassa (v. 1754) ja rippikirjassa ei ollut vielä reagoitu tähän muutokseen.²⁵ Vuodesta 1754 lähtien tässäkin olisi ollut kyse kahdesta perheestä, joista toinen olisi edustanut tyyppiä III ja toinen tyyppiä II.

Tyyppin IVa perheistä (4kpl) Savola 1:n perhe oli jo hajautumassa, johtuen isännän veljen kuolemasta ja hänen leskensä uudelleenavioitumisesta pitäjän ulkopuolelle. Sen sijaan

²⁵ Juuri tässä näkyy hyvin, kuinka asiat voivat vaikuttaa läpileikkauksen tasolla tietyltä, mutta todellisuudessa tilanne onkin aivan toinen.

Savola 2:ssa ja Savola-Eskolassa olivat aivan perussuurperheet, joissa oli kuitenkin huomattavia eroja. Savola 2:n perhe oli muuten aivan tavallinen tyyppin III laajentumaperhe, johon kuului leskiemännän Liisa Yrjöntyttären (s.1709) lisäksi hänen poikansa Tuomas Juhonpoika (s. 1731) ja tämän vaimo Valpuri Heikintytär (s. 1730) ja kaksi lasta (s. 1753 ja 1759). Kuitenkin perheeseen kuului Liisan veli Gabriel (s.1722) tämän vaimo Liisa Emmanuelintytär (s. 1729) sekä näiden kolme lasta sekä emäntä Liisan leskeksi jäänyt sisar Anna (s. 1714) lapsineen. Suomen asutuksen yleisluettelossa Gabriel on merkitty rengiksi, vaikka rippikirjassa tätä merkintää ei olekaan, vaan hänet on merkitty perheineen pikemminkin isäntäperheeseen kuuluvaksi. Hyvin luultavaa onkin, että Gabriel on laskettu perheenjäseneksi, vaikka olisikin hoitanut rengille kuuluvia tehtäviä (hoitihan niitä talon omat pojatkin). Tavallisia palkollisia ei olisi laskettu perheeseen kuuluvaksi, mutta ne, joita yhdisti tunne ja verisiteet, laskettiin perheeseen kuuluviksi.²⁶ Gabrielin statuksesta yhteisössä kertoo sekin, että hänen lapsistaan, jotka elivät aikuisiksi (4 kpl), yhdestä tyttärestä tuli rusthollin (lohkotun osan) emäntä, toisesta tavallisen talon emäntä, poika nai rusthollarin tyttären ja neljäs jäi Savolaan naimattomaksi. Siten avioliiton sosiaalinen status oli lapsilla huomattavasti korkeampi kuin tavallisen rengin lapsilla olisi ollut²⁷. Emännän Anna-sisaren lapset sen sijaan eivät olleet samassa asemassa, parhaiten näistä sosiaalisesti pärjäsi poika Tuomas (s.1740), joka aluksi palveli naapurirusthollissa, Hampaalassa, reservirakuunana ja sitten varsinaisena rakuunana Keljon rusthollissa.²⁸

Yleensäkin juuri tyyppin IVa perheet olivat vähenemään päin, kuten liitteestä 1 voi huomata. Viimeisessä taulukossa sen tyyppisiä perheitä on enää vain yksi, joka oli Hampaalan neljänneksessä, jossa veljille annettiin perintöosa syytingin muodossa talosta (ks. tästä tarkemmin luku 2.3). Sen sijaan lukumääräisesti ja suhteellisesti nousussa olivat tyyppin IVb perheet. Tämä johtui osittain siitä yksinkertaisesta syystä, että isäntien ja emäntien keskimääräinen elinikä kasvoi ja samanaikaisesti talossa saattoi olla useita sukupolvia.

Jos perhetyypeistä maatalouden ja perinnönjaon sekä syytingin luonteiden vuoksi yhteen lasketaan tyypit II, III ja IVb, voi todeta näiden osuuden olleen 64,3% (1753-59), 80,9%

²⁶ Häggman 1994, s. 43.

²⁷ Lasten äiti tosin oli rusthollarin tytär, joka varmasti kohotti perheen statusta.

²⁸ Näiden lasten isä ja Annan puoliso oli sotilas Krister Bertilipoika Lind (s. 1700), joka oli puolisonsa kotikylässä Paatialassa ruotusotilaana, kunnes siirtyi Pakkalaan (nähtävästi juuri Savolaan), jossa pariskunnan viimeinen lapsi syntyi. Luultavasti hän oli juuri Savolassa renkinä, kuten Gabrielkin, mutta hän kuoli jo 1744. Tuomaan siirtyminen Keljoon ei sinänsä ole mikään yllätys, sillä hänen serkkunsa Tuomas Juhonpoika Savola (s. 1731) osti Keljon Mattilan (1/3 Keljon rusthollista) ja oli siten myös määräämässä, kuka rusthollin rakuunana toimi.

(1801-06) ja 85,7% (1834-40). Valtaosa rusthollariperheistä oli siten alenevan perhemallin varaan rakentuvia. Tämä johtui em. syiden muodostamasta perheenrakenteen mallista, jossa uutta sukupolvea alkoi ilmaantua taloon ennen kuin edellinen sukupolvi oli vielä ehtinyt avioitua muualle tai kuolla. Samaan aikaan kuitenkin ajoittuu nk. ydinperheen esiinnousu, joka edusti perheissä reilun neljänneksen osuutta läpileikkausvuosina. Se tosin monesti oli vain leikkausvuosien ajankohdasta kiinni, mihin luokkaan perhe oli sijoittunut omassa perhesyklissään juuri sillä hetkellä.

Länsisuomalainen perhemalli oli siis vertikaalisen perherakenteen edustaja näiden rusthollien osalta. Tilanne ei kuitenkaan ollut sama kaikissa taloissa vastaavalla ajanjaksolla, koska Sahalahden rusthollit olivat usein jakamiskelpoisia ja siten tämä muokkasi perherakennetta huomattavasti. Lisäksi talon lapsien avioitumismalli poisti ”ylimääräiset” sisarukset melko tehokkaasti ja jätti jäljelle vain melko vähän perheen muita lapsia, lähinnä niitä, jotka eivät avioituneet lainkaan.

1.2. Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää minkälainen oli talonpoikainen rusthollariperhe Sahalahdella. Rusthollariperheitä ei ole erityisemmin tutkittu, vaan yleensä tutkimuksissa on vain viitattu talonpoikaisen erityisluokan syntymiseen. Kun kuitenkin kirjoittajan tutkimukset Sahalahdella ovat selkeässä ristiriidassa rusthollareista esitetyn yleisen kuvan kanssa, on tämä johtanut siihen, että tarkempi analyysi on todella tarpeen. Rusthollariperhettä ei voi määritellä ilman rusthollia, tila on rusthollariperheen syntymiselle premissinä. Sen takia perheen ja rusthollin vaiheet ovatkin olleet niin sidoksissa toisiinsa, että tietyissä ilmiöissä on monesti vaikea erottaa kumpi on syy ja kumpi on seuraus. Kuitenkin syiden selvittämiseen on jako täytynyt tehdä ja tämä tutkimustyö on jaettu tutkimuksellisista syistä kahtia: ensinnäkin ajallisesti perheiden tutkimustulokset ovat sijoitettuna ensimmäiselle ajanjaksolle, joka kattaa vuodet 1721-1809 ja toiselle ajanjaksolle, joka kattaa vuodet 1810-86. Tutkimuksen aikarajaus on tarkoituksella valittu hyvin suureksi, koska ainoastaan siten tietyt kehityskulut saadaan näkyviin. Aikarajauksen ensimmäisen osion rajavuodet ovat vuoden 1721 Uudenkaupungin rauhasta vuoteen 1809 Porvoon rauhaan ja samalla Ruotsin vallan loppumiseen Suomessa. Toinen osio alkaa vuodesta 1810 ja jatkuu vuoteen 1886, jolloin rusthollilaitos päätettiin lopettaa.

Eri tutkimuskysymyksiä perheiden kohdalta verrataan näiden kahden ajanjakson välillä ja sen lisäksi muihin tuloksiin eri paikkakunnilta, mikäli sellaisia on ollut saatavilla. Tulokset vertautuvat siten suhteessa aiemmin - myöhemmin ja Sahalahdella - muualla. Rustholleihin liittyviä kysymyksiä verrataan lähinnä Sahalahden naapuripitäjien tilanteeseen, koska näissä olosuhteet olivat lähellä Sahalahden vastaavia sekä väestö ja tavat hyvin samanlaisia kuin Sahalahdellakin.

Maanomistus oli sahalahtelaisille tärkein elementti taloudellisessa mielessä, kuten yleensä sisämaassa oli 1700- ja 1800-luvuilla. Sahalahden tiloista huomattava osa oli rustholleja, jotka ainakin periaatteessa olivat keskimääräistä paremmin toimeen tulevia. Näistä tässä tutkittavista rustholleista kuitenkin myytiin 80 prosenttia aikakautena, jolla oli hyvin vähän vaihtoehtoja tarjottavana. Rusthollien suhteen tutkimuskysymys kuuluukin: Mitä rustholleissa tapahtui 1700- ja 1800-luvuilla ja miksi tilat myytiin? Tätä kysymystä valotetaan perinnönjaon, maatalouden ja talouselämän näkökulmista. Rusthollariperheitä taas analysoidaan demografisesta näkökulmasta eli tässä tutkimuksessa haetaan vastaukset seuraaviin tutkimuskysymyksiin: Millainen oli rusthollariperheissä perheenjäsenten elinkaari? Mitkä tekijät vaikuttivat lapsilukuun, avioitumiseen ja kuolemaan ja ennen kaikkea mitä muutoksia edellä mainituissa ilmiöissä tapahtui koko tutkimusajanjakson puitteissa?

Koska kyseessä on talonpoikaiset rusthollariperheet, on aihetta täytynyt hieman rajata. Tässä tutkimuksessa ei käsitellä juurikaan Sahalahden säterirustholleja eli Saarioisten ja Haapaniemen kartanoita, eikä myöskään Raution Eerola-Jussilan rusthollin Jussila-nimistä puoliskoa, koska se oli suuren osan tutkimusajankohdasta säätyläisomistuksessa ja sitten lampuotien hoidossa ja pitäjän ulkopuolisessa omistuksessa. Myöskään Kärkkään ja Keljon rusthollien vaiheita ei käsitellä ennen kuin ne myytiin talonpoikaiseen omistukseen eli vuodesta 1766 lähtien. Lisäksi käsittelyn yhtenä ennakkoehtona on ollut, että rusthollin pitää siirtyä omistuksessa myös seuraavalle sukupolvelle, jonka perusteella Korpieniemen Laurilan tämän tutkimuksen ajanjakson alussa omistanutta pariskuntaa ei huomioida, koska he olivat lapsettomia, vaan sen rusthollin seuranta alkaa vasta seuraavasta omistajasta. Samoin hyvin lyhytaikaiseksi jääneitä omistuksia Kärkkään ja Keljon rustholleissa ei ole huomioitu (tilat liitettiin muihin ko. kylän rusthollin osiin)

Jokaisen rusthollin omistajaperheen kohdalla tarkastelu sekä rusthollikysymyksien että perhekysymysten puolella loppuu siihen kun rustholli siirtyy suvun ulkopuoliseen omistukseen. Tällä tarkoitetaan sitä, että suvun näkökulmasta katsottuna seuraava omistaja ei ole serkkua kauempaa sukua. Rusthollista luopuminen joko muuten (kruununtilojen ollessa kyseessä) tai myymällä määritti niin paljon perheen sosiaalista statusta, että tuloksien pitämisen mahdollisimman tarkkoina, on em. rajoitukset tarpeen.

Tutkimuksessa on esitetty useita esimerkkitapauksia. Tähän on kaksi syytä: ensiksi joidenkin asioiden tai näkökulmien selittäminen käy helpommin esimerkkien kautta ja toiseksi tässä työssä on pyritty myös kuvaamaan paikallisuutta, sekä värittämään kerrontaa myös todellisilla tapauksilla pelkkien tilastotietojen lisäksi.

1.3. Alkuperäislähteet

Alkuperäislähteet ovat olleet tämän tutkimuksen kannalta erittäin ratkaisevassa asemassa. Niin monet tutkimuskirjallisuudessa seikat ovat osoittautuneet alkuperäisten tuomiokirjojen valossa paikkaansa pitämättömiksi. Tästä hyvä esimerkki on ollut isännyyden merkitseminen jopa virallisiin asiakirjoihin, jotka sitten ovat olleet suoranaudessa ristiriidassa tuomiokirjoissa esitettyjen asioiden kanssa, joita kuitenkin on pidettävä todistusarvoltaan luotettavimpina.

Sahalahti kuului osana Sääksmäen tuomiokuntaan ja myöhemmin sen seuraajiin Sääksmäen yliseen ja Hollolan tuomiokuntaan. Pälkäneen kärjäkunta muodostui aluksi osin Pälkäneen, Sahalahden ja Kulsialan pitäjistä, sillä näistä jokaisessa oli ainakin pieni osa, joka hallinnollisesti kuului johonkin muuhun kärjäkuntaan ja Sahalahden tapauksessa se oli Vehkajärven ja Pajulan kylät, jotka kuuluivat Längelmäen kärjäkuntaan sekä osa Raution kylää, joka kuului Kangasalan kärjäkuntaan.

Huonoksi onneksi Sääksmäen tuomiokunta oli yksi niistä, joiden asiakirjoista tuhoutui huomattava osa Turun palossa vuonna 1827. Tämän tutkimuksen kannalta erityisen ikävää on ollut se, että 1700-luvun viimeiset vuodet aina vuoteen 1827 saakka ovat tuhoutuneet lähes täydellisesti, ellei niitä ole joko säilynyt myöhempien kärjäasiakirjojen liitteinä tai yksityisarkistoissa. Monet omistajavaihdokset jäävät tämän vuoksi pysyvästi

selvittämättä, samoin paljon jää myös tietoa pois velkaantumisesta ja siitä mahdollisesti aiheutuneista käräjätuomioista.

Perukirjoja Sääksmäen tuomiokunnassa on säilynyt 1730-luvun lopulta lähtien, mutta ensiksi perukirjoja alkaa esiintyä perheissä säännöllisemmin vasta 1760-luvulta lähtien ja toiseksi niissä ei ole aina niin tarkkaan ilmoitettu kaikkia asioita, kuten viljelysoloja. Sen sijaan irtaimisto ja taloudelliset seikat niissä on lueteltu yleensä viimeistä puusaavia myöten, joka tarjoaa hyvän käsityksen sitä, minkälainen toimintaympäristö talossa oli. Sen lisäksi ne kertovat, millainen talo oli varallisuussuhteistaan, sillä velat ja saatavat on myös niissä yleensä ilmoitettu hyvinkin tarkkaan. Sen sijaan perukirjoissa esiintyvät arviohinnat ovat hieman arvoituksellinen seikka. Olivatko nämä arvioijat aivan tehtäviensä tasalla vai pitivätkö he tarkoituksella hieman tulevan isännän puolta, kun yleensä isäntiä olivat itsekin vai oliko käsitys tilojen arvosta niin erilainen kuin sittemmin toteutuneet kaupat ja verotusarvot osoittivat?

Varsinaisasioiden tuomiokirjoja tässä työssä ei ole niinkään paljon käsitelty, koska niissä suhteellisen harvassa esiintyy yleensäkin sahalahtelainen rusthollari edes toisena osapuolena ja toisaalta niissä harvoissa asioissa, joissa esiintyykin, asiat ovat yleensä tasoa piika vaatii saataviaan ja silloinkin yksittäistapauksena. Jos näitä olisi useampi juttu se kuvastaisi tietenkin jotain, mutta yksittäisellä tasolla ei. Suhteellisen harvoista tuomiokirjoista on tähän työhön valittu ne, jotka parhaiten aina kuvastavat jotain tarkasteltavaa olosuhdetta.

Tämän työn kannalta ehdottoman tärkeää on ollut se informaatio, jota on saatu lainhuudatus- ja kiinnitysasiakirjoista, sillä ne ovat valottaneet monesti tarkemminkin asioiden taustoja ja kenties lisänneet yleisemmälläkin tasolla tietämystä sekä maankäytöstä että siihen liittyvistä ilmiöistä. Toisinaan niissä on vielä lisäksi hylättyjä versioita, joiden syyt auttavat joskus selvittämään esimerkiksi toisten perijöiden asemaa.

Alkuperäislähteisiin perustuva on myös henkilöhistoriallisten osuuksien pohjana käytetty sukututkimus, jota on koottu enemmän tai vähemmän aktiivisesti vuodesta 1997 lähtien. Sen sisältämät kaikki tiedot ovat tarkistettu alkuperäisistä, joko kirkollisista tai oikeudellisista asiakirjoista, mikäli sellaisia on vain ollut saatavilla. Sukututkimuksen käyttö tämänkaltaisen työn pohjana vaatii erityisen paljon sukututkimukselta itseltään, sillä monet valmiit sukututkimukset ovat sen verran heikkolaatuisia, että niiden käyttö saattaa johtaa

tutkijan vääriin päätelmiin. Laajemmassa mielessä sukututkimus voi antaa monessa tapauksessa syvällisemmän näkemyksen paikallisiin ilmiöihin, varsinkin silloin kun tutkimus paljastaa erilaisia rakenteita normaalin pitäjätason sisällä ja siten selittää yksilöiden toimintaa huomattavasti paremmin.

Sahalahden rippikirjat alkavat vuodesta 1753 ja tämä ensimmäinen rippikirja, joka kattaa vuodet 1753-59, on tietojen suhteen poikkeuksellisen hyvin tehty. Päivämäärät on kirjattu siihen erityisen tarkasti ja se sisältää paljon muuttotietoja. Sama tarkkuus ei kuitenkaan jatku rippikirjoissa ennen kuin aivan 1700-luvun lopusta eteenpäin. Rippikirjat ovat kokonaisuutena melko informatiivisia niin varsinaisesti ihmisten kirkollisista tiedoista kuin myös sosiaalisista arvostuksista, jotka käyvät esille mm. siinä, kuinka ihmisten suhteen käytetään titteleitä sekä kuinka heidät on sijoitettu suhteessa talon päämieheen (tai – naiseen). Sirén kuitenkin toteaa, että rippikirjat ovat sekavuutensa vuoksi erittäin vaikea väestöhistorianlähde.²⁹ Tämä väite on kuitenkin suoraan riippuvainen sekä seurakunnasta, jossa rippikirjat ovat tehty sekä ajanjaksosta, jotka ne kattaa. Yleissääntönä voisi kuitenkin sanoa, että mitä varhaisempi rippikirja, sitä vähemmän informaatiota se yleensä sisältää. Rippikirjat Sahalahdella ovat säilyneet melko hyvin, eikä niiden tulkinnassa ole suuriakaan vaikeuksia. Tulkintaa helpottaa myös se, että rippikirjat jatkuvat sarjana melko aukottomina, eikä eri rippikirjojen väliin jää useiden vuosien aukkoja. Lisäksi tässä tutkimuksessa kun on kyse talollisväestöstä, on näiden seuraaminen eri vuosina yleensä helpompaa.

Tutkimuksellisesti ongelmia jossakin määrin aiheuttaa väli 1721-1752, koska tältä ajalta ei rippikirjoja ole. Tämän välin olen tässä tutkimuksessa täyttänyt käyttämällä Suomen asutuksen yleisluettelo (SAY), johon ainakin periaatteessa on kirjattu kaikki yli 16-65-vuotiaat, kuitenkin pois lukien aateliset, sotilaat ja muutamat muut erityisryhmät. SAY:n puutteet on täydennetty Sahalahden seurakunnan historiakirjoilla eli kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luetteloiden avulla, jotka alkavat jo vuodesta 1683. Näitä luetteloita on myös käytetty koko tutkimusajanjakson kaikissa perheissä ja tarvittaessa tietoja on täydennetty muiden seurakuntien vastaavilla asiakirjoilla, mikäli niitä vain on ollut olemassa. Historiakirjojen sisältämä informaatio paranee sitä enemmän, mitä tuoreemmasta kirjauksesta on kyse, aivan samoin kuin rippikirjoissakin. Tiedot ovat tarkempia ja niitä on

²⁹ Sirén 1999, s. 179.

enemmän.³⁰ Näiden lisäksi Sahalahdella on säilynyt myös muuttaneiden luetteloita vuosilta 1736-83, joka on usein auttanut henkilöiden vaiheita tutkittaessa.

Näiden kaikkien seurakunnallisten asiakirjojen tietojen ja erilaisten oikeudellisten asiakirjojen perusteella on voitu luoda jokseenkin luotettavan kuvan sahalahtelaisten rusthollariperheiden elämästä ja vaiheista, joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta, mutta näiden määrä on hyvin vähäinen. Suoraan nämä perhetiedot näkyvät erityisesti liitteissä, joiden pohjana ne ovat toimineet, ellei toisin ole ilmoitettu.

1.4 Tutkimuskirjallisuus

Tutkimuskirjallisuus, jota tässä työssä käytetään, keskittyy kolmen pääteeman ympärille. Ensimmäisenä näistä teemoista on maatalous, jonka ympärille rusthollariperheiden elämä rakentui, joko suoraan tai epäsuorasti. Tilojen halkominen tai avioliittomallit olivat huomattavassa määrin sidottuja maatalouteen ja sen rakenteisiin. Maatalouden perusteina tässä työssä on käytetty Eino Jutikkalan Suomen talonpojan historiaa, joka on edelleenkin paras talonpoikia käsittelevä yleisteos. Valitettavasti juuri rusthollariperheitä käsittelevässä osiossa teos sortuu stereotypioihin ja yleistykseen. Maatalouden uusia tutkimustuloksia tutkimuskirjallisuudessa esittää Suomen maatalouden historiat, joka on suhteellisen uusi teossarja, joka syventää monelta osin Jutikkalan perusteista. Puutteena kenties teossarjassa on käytännön esimerkkien vähäinen määrä, joka monessa tapauksessa olisi voinut syventää muuten erittäin antoisia artikkeleita.

Toinen teema tässä työssä rakentuu perheiden ympärille. Sahalahtelaisista rusthollariperheistä ei käytännössä ole enemmän tietoa kuin yhdessä teoksessa, joka on Wiljo-Kustaa Kuulialan Hämäläisiä talonpoikia ja kirkonisäntiä. Teoksessa käsitellään sekä livarin sukua esipolvineen että myös siihen avioliittojen kautta sidoksissa olleita sukuja. Teoksen erityinen anti on siinä, että se tuo jonkin verran välähdyksen omaisia kuvauksia tietyistä perheistä ja nostaa näistä esiin henkilötasolle ulottuvia piirteitä, joita muuten asiakirjalähteiden pohjalta olisi ollut vaikea ja monesti mahdotonta saada selville. Nämä

³⁰ Esimerkiksi kastettujen luetteloissa 1600-luvun lopussa ja 1700-luvun alussa oli ajanjaksoja, jolloin lapsen äidin nimeä ei mainittu lainkaan.

tiedot pohjautuvat haastatteluihin ja aikalaisnäkemysiin, monesti vieläpä lähisukulaisten antamiin tietoihin.

Perherakenteiden osalta tässä on käytetty sekä Kirsi Sirénin Suuresta suvusta pieneen perheeseen sekä Jukka Partasen Isän tuvasta omaan tapaan, joissa kummassakin on perheteoriat sovitettu paremmin suomalaiseen yhteisöön paremmin sopiviksi. Vaikka teokset käsittelevätkin pääosin itäsuomalaisia yhteisöjä, on niissä kuitenkin lähtökohdallisesti paljon materiaalia, joka yleispätevänä toimii myös länsisuomalaisissa perherakenteissa, joskin huomattavia erojakin löytyy, erityisesti perimysjärjestelmän osalta. Länsisuomalaisia perherakenteita esiteollisena aikana ei ole erityisemmin tutkittu jostain syystä.

Perheen demografisissa osuuksissa erityisesti esille nousee Mika Kallioisen Rutto ja rukous, joka analysoi tartuntatauteja esiteollisessa yhteiskunnassa ja niiden vaikutuksia eri aikakausina. Perheen sisäistä dynamiikkaa puolestaan on tutkittu Pia Einosen ja Petri Karosen toimittamassa Arjen valta-teoksessa, joka pureutuu patriarkaalisuuden yhteiskunnan olemuksen ytimeen ja sen moninaiisiin esiintymismuotoihin. Lisäksi perheen dynamiikkaa tutkivista tutkimuksista tässäkin työssä on käytetty Jenni Toivasen tutkimuksia leskistä, jotka omalta osaltaan selittävät perheen rakenteiden muodostumista ja erityisesti valtarakenteita.

Kolmannen teeman muodostaa tässä tutkimuksessa paikallisuus, jota on käsitelty Sahalahden ja sen ympäristölle tyypillisten piirteiden kautta. Tässä yhteydessä tärkeimpiin tutkimuskirjoihin nousee ehdottomasta Pälkäneen historia, joka edustaa paikallishistorioiden tasolla poikkeuksellisen laadukasta ja analyyttistä tutkimusotetta. Sitä samaa ei voi kuitenkaan sanoa Längelmäveden seudun historiasarjasta, jossa kylläkin esitellään paljon numerotietoja, mutta asioihin ei oikein päästä sisälle niin, että tiettyjen kehityskulkujen paikalliset ominaispiirteet saataisiin selville. Tämä tosin osittain johtuu siitä, että tutkimus on tehty jo 1950-luvulla, jolloin tutkimuskriteerit olivat hieman toiset kuin nykyisin.

2. Ei se oo talo eikä mikkään, joka ei yhtä laiskaa elätä

Talonpoikaisessa yhteisössä tilan hallinta toimi miesten sosiaalisen aseman määrittäjänä jo varhaisen historian ajoista lähtien.³¹ Samalla se myös kuvasi henkilön taloudellista asemaa, sillä talon hallinta antoi yleisesti isännille enemmän vaurautta kuin muille yhteisön jäsenille. Tästä poikkeuksena oli käsityöläiset, joista monet olivat samalla myös isäntiä. Naisille emännän asema oli tavoitelluin paikka, sillä vaikka se olikin jossakin määrin alisteinen isännälle, tarjosi se kuitenkin eniten sosiaalista ja taloudellista arvoa naiselle.

Talon hallinta tarjosi myös turvatummat elinolosuhteet siinä mielessä, että tila toimi ravinnon tuottajana ja isäntäpariskunnalle tämä takasi paremman ravintotilanteen, pois lukien katovuodet, jolloin kaikkien ravintotilanne vaarantui. Lisäksi luopuessaan tilasta sai pariskunta tai leski osuutensa syytingin muodossa, joka omalta osaltaan turvasi vanhan ihmisen loppuelämän välttämättömien tarpeiden tyydyttämisen. Erityisen vauraan talon ollessa kyseessä, saattoi syytinki olla sen suuruinen, että se mahdollisti pieniä ylellisyyksiäkin.

Tilan hallinta tarjosi isäntävälle myös mahdollisuuden kehittää omia elinolosuhteitaan: tilaa vastaan voitiin ottaa lainaa, jota voitiin käyttää olosuhteiden parantamiseen, joskin huonommassa tapauksessa tämä saattoi johtaa tilan menettämiseen, mikäli toimet eivät onnistuneet. Joka tapauksessa kyse oli laajentuneista mahdollisuuksista ja vaihtoehdoista, vaikka niitä ei sitten olisikaan käytetty.

2.1. Isäntä se on, joka nöörit pitää

Isännuus oli talonpoikaisessa elinpiirissä tavoitelluin asema. Isäntänä toimineelle miehelle isännuus toi päätösvaltaa, sekä oman taloutensa, että myös pitäjän yhteisissä asioissa. Erityisesti rusthollareiden ollessa kyseessä, antoi rusthollin isännuus heille päätösvaltaa myös muiden suhteen. Rusthollin isäntä sai nimittäin jossakin määrin vaikuttaa augmentti- eli aputilansa isännyyteen.³² Sen lisäksi isännuus oli yleensä kannattavinta, myös

³¹ Orrman 2003, s. 119.

³² Jutikkala 1958, s. 208. Rusthollari huolehti siitä, että aputilaa viljeltiin kunnolla (sehän oli tietenkin rusthollarin etu, sillä hän kantoi aputilalta verot), ja hän sai yhdessä maaherran kanssa asettaa autoituneelle augmenttitilalle uuden asujan.

taloudellisessa mielessä, isännäksi valikoituneelle miehelle. Hän sai perintötilan ollessa kyseessä kuitenkin suhteellisesti arvokkaamman osan kuin muut veljet, sillä säännönmukaisesti tilat arvioitiin todellista arvoaan matalamman arvon mukaan.³³ Kruununtilojen tapauksessa ero oli vielä suurempi, sillä esimerkiksi perinnönjaossa tilalle ei laskettu mitään arvoa, vaan perinnönjako suoritettiin irtaimiston pohjalta. Kun talojen lunastushinta oli kuitenkin Suomessa suhteellisen alhainen (ratsutiloihin nähden vuodesta 1756 lähtien kiinteä kolmen vuoden vero), saattoi kruununluonteisen tilan isäntä lisätä varallisuuttaan melko helposti, mikäli hänellä oli sen verran ylimääräistä rahaa. Erityisesti tämä tuli esille silloin kun isäntä aikoi myydä tilansa. Vaikka periaatteessa kruunu päätti kruununluonteisen tilan asujasta, oli asukasoikeudellakin arvoa ja epäilemättä monesti juuri edellisen asukkaan suositus edesauttoi uutta asukasta saamaan oikeuden itselleen.

Isännyyks oli niin arvostettua, että siitä luopuminen ei nähtävästi ollut helppoa. Lisäksi sen tuomat edut olivat sen verran suuret, että talonpoikaisella tilalla saattoi olla kaksikin isäntää samaan aikaan: nuori ja vanha isäntä. Vanha isäntä oli useimmiten se, jolla oli vielä tilan omistusoikeus itsellään ja nuori isäntä hoiti tilan käytännön toimintaa. Tämän kaltainen systeemi oli ainakin Sahalahdella käytössä 1700-luvulla. Tämä käy ilmi erityisesti tuomiokirjojen avulla, sillä muu lähdeaineisto, kuten SAY tai henkikirjat, antaa hieman toisenlaisen kuvan. Kun isäntä jäi syytingille, menetti hän samalla vuoden 1734 lain mukaan omistusoikeutensa taloon, päinvastoin kuin aikaisemmin.³⁴ Näin ollen nuoresta isännästä tuli talon varsinainen isäntä ja vanhasta isännästä ”eläkeläinen”, jonka kokemusta ja neuvoja kuitenkin hyödynnettiin, jopa silloinkin kun talon omistajasuku oli vaihtunut. Tästä hyvänä esimerkkinä on livarin vanha isäntä Jooseppi livari (s. 1785), joka poikansa myytyä Kukkola-livarin oli jäänyt syytinkivaarina taloon. Talon uusi omistaja Aleksanteri Kartano antoi Jooseppi-vaarin määrällä talon töistä.³⁵ Tämä oli tietenkin sinänsä järkevää, sillä Jooseppi livari oli saattanut talon loistavaan kuntoon ja tunsu hyvin talon pellot ja niityt. Isännän vallan kannalta saattoi olla kuitenkin niin, että tämä heikensi uuden isännän valtaa.

Todellinen eli juridinen isännyyks säilyi toisinaan koko ajan vanhalla isännällä, vaikka ulkoisesti näin ei olisi näyttänyt. Pakkalan Savolassa Tuomas Sakarinpoika (s. n. 1658) oli merkitty koko rusthollin isännäksi vuosina 1698-1708, jonka jälkeen taloa isännöi

³³ Aivan samoin on vielä nykyään: esimerkiksi omakotitalolla on oma verotusarvonsa, joka ei kuitenkaan monestikaan vastaa kiinteistön käypää arvoa.

³⁴ Ks. lukua 2.3. syytingistä.

³⁵ Kuuliala 1936, s. 74.

hänen nuorempi veljensä Yrjö (s. n. 1674) vuosina 1710-12. Sen jälkeen isännäksi vuonna 1713 on merkitty Tuomaan poika Esko (s. 1694).³⁶ Isäntäluettelon mukaan Esko isännöi taloa yhtäjaksoisesti vuoteen 1740 asti, jolloin hän halkoi talon veljensä kanssa, jolloin kummallekin tuli yhtä suuri osa.³⁷ Tuomiokirjan valossa tilanne oli kuitenkin toinen: Pälkäneen, Sahalahden ja Kulsialan syyskäräjillä vuonna 1739 edellä mainittu rusthollari Tuomas Sakarinpoika halusi omistamansa 2/3 osaa Savolan rusthollista halottavan kuolemansa jälkeen poikiensa Eskon ja Juhon kesken.³⁸ Jos Tuomas olisi todella jättäytynyt syytingille, olisi talon jaosta päättänyt Esko eikä Tuomas. Talon isäntänä oli siis kuitenkin Tuomas, vaikka SAY ja jopa henkikirjat vuodelta 1722 osoittavatkin Eskon isännäksi.³⁹

Samanlainen ilmiö oli ko. rusthollin toisessa osatalossa, jossa isännöi Erkki Yrjönpoika (s. 1705, edellä mainitun Tuomas Sakarinpojan veljenpoika) vuosina 1727-59, jonka jälkeen SAY:ssa on vuosina 1761-67 merkitty isännäksi hänen poikansa Heikki (s. 1735, k. 1767). Heikin kuoltua palaa isännäksi isä Erkki vuosina 1768-70 ja hän puolestaan SAY:n mukaan luovuttaa isännyyden pojalleen Mikolle (s. 1746) vuosiksi 1771-73, joka puolestaan luovuttaa sen veljelleen Antille (s. 1743) vuosiksi 1774-90, joka taas puolestaan vielä luovuttaa sen veljelleen Juholle (s. 1753), joka isännöi talossa SAY:n mukaan vuodesta 1791 eteenpäin. Jälleen totuus tuomiokirjan valossa on aivan erilainen. Erkki Yrjönpoika myi talon pojalleen Juholle vuonna 1780, sillä 26.11.1780 laaditun kauppakirjan mukaan Juho maksoi isälleen talosta, joka siis oli kolmasosa koko Savolan rusthollista, 8000 kuparitaaleria eli 444 riikintaaleria 24 killinkiä ja 5 runstykkiä.⁴⁰ Erkki ei olisi voinut myydä taloa, ellei hän olisi omistanut sitä koko ajan. Jos talo olisi ollut välillä muilla, olisi hänen täytynyt lunastaa talo takaisin ja tästä olisi jäänyt tuomiokirjoihin merkintä. Tällaista merkintää ei kuitenkaan ole, joten todellisena isäntänä toimi koko ajan Erkki, ennen kuin hän myi talon pojalleen Juholle.

Edellä esitetyn perusteella todellinen, juridinen isännöisyys eli talon omistajuus saattoi olla hieman piilevääkin, jopa osittain viranomaisten silmiltä. Tähän selityksenä saattaa olla se,

³⁶ SAY Sahalahti 1694-1713, mf. SAY 144.

³⁷ Poppius 1954a, s. 143-144.

³⁸ "...sitt (Tuomaan) innehafvande 2/3 Rusthåll Safvola...mina 2ne söner Eskil och Johan Thomassöner skulle efter mit dödeliga framfalle... KA Sääksmäen tk, SM 9, Pälkäneen ym. kk, Pälkäneen ym. talvikäräjät 1739. Mf. ES 3371. (Tuomiokirjasta puuttuu luultavasti useampiakin folioita, mutta ainakin nimiösiivu, joten tarkkaa päivämäärää ei ole siihen merkitty.

³⁹ SAY, Sahalahti 1694-1713, mf. SAY 144, SAY, Sahalahti 1727-39, Mf. ES 2206. Vuoden 1722 henkikirjat Sahalahti, KA Landshöfdingarnas skrivelser Finland. Nylands och Tavastehus län N:o 10. Mf FR 18.

⁴⁰ KA Sääksmäen tk, Pälkäneen ym. kk., ilm. asian pöytäkirjat KO b 9, 21.11.1780 § 13, f. 88, mf. JK 1341.

että tällä tavoin voitiin kiertää jossakin määrin veroluonteisia maksuja. Tavallisesti henkirahasta oli vapautettu yli 63-vuotiaat, mutta vuodesta 1655 lähtien joutuivat kuitenkin yli 63-vuotiaat talonisännät maksuvelvollisiksi.⁴¹ Jos näissä kahdessa edellä esitetyssä tapauksessa pojat olivat merkitty isänniksi, kun nämä saapuivat ennalta ilmoitettuun tilaisuuteen ilmoittamaan talon väen⁴², niin tällöin saattoi todellinen isäntä, joka oli yli 63-vuotias säästää oman osuutensa henkirahoista. Kun kuitenkin käräjillä todelliset omistussuhteet tulivat ilmi väistämättä, lienee kohtuullisen todennäköistä, että tällä menettelyllä oli paikallisten viranomaisten, kuten pitäjänkirjurin ja papin hiljainen hyväksyntä.

Kun kuitenkin kaikista omaisuuden siirroista ei ole jäänyt oikeudellista dokumenttia, seuraa siitä se, että todellisten isännyyksien laskeminen pitäjän tasolla on hyvin vaikeaa, ellei peräti mahdotonta.⁴³ Mikäli tämä isännyyden peittäminen oli yleinen tapa, tekee se isäntäluetteloista ja SAY:sta isännyyden suhteen 1600-luvun puolivälistä 1800-luvun puoliväliin äärimmäisen epäluotettavia.⁴⁴

Isännyyks oli patriarkaalisen yhteiskunnan peruspilareita: toisaalta isäntä vastasi alisteisessa suhteessa itseensä olevien toiminnasta ja taas toisaalta hän vastasi esivallalle asioiden hoitamisesta. Jos isännällä olikin valtaa, oli hänellä heihin (lapsiin, palkollisiin ja vaimoon) nähden myös velvollisuuksia. Isännän tuli ohjata "alamaisiaan"⁴⁵ niin, että nämä ohjautuivat "siveyteen ja hurskauteen".⁴⁶ Vastaavasti isännän tuli myös itsensä toimia niin, että hänen toimensa saivat myös muiden hyväksynnän. Sääty-yhteiskunnassa ihmisen toimia verrattiin usein juuri hänen oman säätynsä sisällä oleviin vastaaviin henkilöihin.⁴⁷ Jos isäntä taas toimi niin, ettei hänen vertaisensakaan sitä hyväksynyt, menetti hän heidän arvostustaan ja kenties joutui kokemaan julkista häpeää. Keljon Keskisen (vanha)isäntä Juho Keskinen (s. 1766) toi v. 1827 pitäjänkokouksen tietoon, että hänen poikansa Heikki

⁴¹ Orrman 1980, s. 3.

⁴² Orrman 1980, s. 6.

⁴³ Esimerkiksi Sahalahden tapauksessa on mahdotonta selvittää 1600-luvun isännyyksiä tarkasti, koska Sääksmäen tuomiokunnan tuomiokirjat ovat 1600-luvulta lähes täysin tuhoutuneet, jäljellä on vain aivan 1600-luvun alun ja aivan lopun tuomiokirjoja.

⁴⁴ Nämä henkirahan maksuun liittyvät määräykset olivat voimassa vuodesta 1655 vuoteen 1865. Orrman 1980, s. 3. Tästä seuraa myös se, että tässä tutkimuksessa ei isännyyden kestoa käsitellä tätä enempää lähteisiin liittyvän suuren epäluotettavuuden vuoksi. Tietenkin niistä isännyyksistä, joiden rajavuosisista on selkeät dokumentit omaisuuden siirron, isännän kuoleman tms. avulla saisi todellisen isännyyden keston selville. Näitä, ennakoehdot täyttäviä tapauksia, ei ole kuitenkaan montakaan.

⁴⁵ Kotitaloutta voitiin ajatella pienoismonarkiana, jossa isä/isäntä vastasi kuningasta, äiti/emäntä valtaneuvostoa ja lapset/palkolliset alamaisia. Eilola 2002, s. 100.

⁴⁶ Karonen 2002a, s. 16.

⁴⁷ Esimerkiksi se, joka aatelliselle saattoi olla sallittua tai ainakin hänen oman säätynsä piirissä hyväksyttyä, oli mahdollisesti talonpojalle kiellettyä jne.

(s. 1789) oli usein, mutta erityisesti 28.-30. kesäkuuta, juopotellut ja tällöin oli kaatanut isänsä porstuan lattialle ja pahoinpidellyt tätä niin, että hänellä oli vielä heinäkuun lopulla mm. olkapää kipeä. Samassa yhteydessä Heikki oli pahoinpidellyt vaimoan Ulriikkaa (s. 1795). Lisäksi renkipoika Heikki Joonanpoika todisti, että hänen oli pakko lähteä Heikin palveluksesta, koska tämä oli iskuin ja lyönnein (med hugg och slag) hänet kaatanut pellolle, eikä myöskään ollut sittemmin luovuttanut renkipojan vaatteita. Heikki myönsikin, että hänen elämäntapansa oli siveetöntä ja meluisaa (osedlig och bullersam), mutta hän lupasi muuttua ja parantaa jatkossa tapansa. Tämän vuoksi kirkkoraati päätti päästää hänet varoituksella, mutta jos hän jatkaisi tämän kaltaista huonoa elämää, tultaisiin hänen asiansa seuraavaksi käsittelemään lakien ja asetusten mukaan.⁴⁸

Tämän kaltainen tapaus rikkoi törkeästi kaikkia yhteiskunnan peruspilareiksi luokiteltavia instituutioita: poika ei osoittanut kunnioitusta isäänsä kohtaa, aviomies ei vaimoan kohtaan, isäntä ei kohdellut talonväkeään oikein jne. Tilanne oli jopa niin vaikea, että palkollinenkin keskeytti palveluksensa, nähtävästi pelon vuoksi. Tässä tapauksessa käy myös ilmi se, että Heikki hoiti isäntävaltaansa juuri voimalla, ei niinkään auktoriteetilla.⁴⁹

Isännän tekemiset olivat erityisessä painoarvossa muihin nähden, sillä hänen toimistaan saattoi riippua koko kotitalouden onni. Toisinaan kuitenkin oli yksinkertaisesti niin, että jostain miehestä ei ollut isännäksi taloon. Näin kävi Tursolan livarilla 1782. livarin puolikkaan isäntä⁵⁰ Martti Antinpoika (s. 1750) joutui huonon talonpidon vuoksi appensa holhottavaksi. Martti oli velkaantunut siinä määrin pahoin, että hänen lankonsa oli joutunut lunastamaan näitä velkoja. Tässä tilanteessa appi Jaakko Knaapi (s. 1738) katsoi holhoojan roolissaan parhaaksi myydä talon Martin langolle (siskon miehelle) Matille ja kauppasummaksi muodostui Martin velat, joista Matti oli jo maksanut osan ja oli luvannut maksaa loputkin. Matille jäi kuitenkin syytingiksi tynnyrinalan peltoa, niittyä ja asuinhuoneet sekä aitan.⁵¹ Isännyyden loppuminen ei siis aina ollut välttämättä luonnollisista syistä, kuten kuolemasta tai vapaaehtoisesti tilasta luopumisesta johtuvaa.

⁴⁸ HMA Sahalahden kirkonarkisto (SaKA), kansio II Ca:3, pit.kok. ptk. 29.7.1827, f. 108v-109.

⁴⁹ Vrt. Liliequist 2002, s. 74-77. On vaikea kuvitella, että tässä perheessä Heikin asema olisi ollut mitenkään uskottava perheensä silmissä. Väkivaltaisuus vain vieraannutti vaimon miehestään ja vähensi myös lasten kunnioitusta isäänsä kohtaan. Räisänen 1995, s. 98. Tämä epäluottamus näkyi myös siinä, että vanha isä Juhon testamenttasi omaisuutensa pojanpojalleen Hermanille. JyMA Jämsän tk., Pälkäneen ym. kk., perukirjat V Eca: 5, nro 482.

⁵⁰ Rustholli oli Kukkola-livari, josta livari oli puolet, joten puolikkaan livarin isäntä oli neljänneksen isäntä koko rusthollista. Martilla oli siis puolet livarista ja toinen puolisko oli hänen langollaan Matilla ja Martin sisarella.

⁵¹ HMA Sääksmäen tk., Pälkäneen ym. kk., ilm. asiain pöytäkirjat KO b 10, § 7, 20.4.1784, f. 458-463.

Toisinaan isännöisyys oli jo alun perin määriteltykin väliaikaiseksi. Näin oli useimmiten silloin kun naispuolinen leski meni uudelleen naimisiin ja tämä hänen toinen miehensä isännöi taloa sen aikaa, kun vaimon edellisen avioliiton lapset olivat tarpeeksi vanhoja ottamaan isännöidyn vastaan. Samoin väliaikaiseksi saattoi isännöisyys muodostua silloin, kun edellinen isäntä oli kuollut, mutta isännöisyys siirtyikin vainajan veljelle. Moltsian Vähä-Arralla Juho Emmanuelinpojan kuoltua v. 1758 isännöi taloa hänen veljensä Matti Emmanuelinpoika siihen saakka kun joku Juhon lapsista tulisi täysi-ikäiseksi ja kykenisi huolehtimaan omasta ja sisarustensa (ja kanssaperillistensä) perintöosuuksista. Sen aikaa tuli Mattin kuitenkin huolehtia tilan rakennuksista, viljelyksistä sekä velkojen maksusta, joita Vähä-Arralla oli melko runsaasti, yhteensä 1506 kuparitaalerialia, kun tämän puolikkaan rusthollin arvoksi (ilman irtainta) oli merkitty vain 1100 kuparitaalerialia. Tämä johtui siitä, että tila katsottiin kruununluonteiseksi, mutta tilan asema myöhemmin korjattiin perintötilaksi ja tilan todellinen arvo oikaistiin yli kaksinkertaiseksi eli 2500 kuparitaalerialiin.⁵²

Isännöisyys oli olosuhteiltaan siten vaihtelevan tasoista, toisinaan näennäistä tai väliaikaista, mutta hetkellisesti ainakin todellista. Talon ulkopuolella kuitenkin oli muitakin tehtäviä, joiden hoitamiseen valittiin yleensä pitäjässä arvostettuja henkilöitä. Maaseutuyhteisössä nämä olivat monesti juuri arvossapidettyjä isäntiä ja toisinaan pitäjän säätyläisiä. Tärkeimmät näistä luottamustehtävistä olivat lautamiehen ja kirkonisännän, sekä seksmannien eli kuudennusmiesten toimet. Lautamiesten tehtävänä oli toimia oikeudenistunnossa eräänlaisena kansan yleisen oikeustajun edustajana.⁵³ Lautamiehet toimivat usein myös arviomiehinä ja todistajina erilaisissa sopimuksissa, joissa heidän paikallisolojen tuntemuksensa parhaiten tulikin esille.⁵⁴ Lautamieheksi Sahalahdella valittiin lähes yksinomaan talollisia, mutta jostain erikoisesta syystä ei juurikaan rusthollareita. Arajärvi arvelee Messukylän historiassaan syyksi sen, että lautamiesten monet käytännölliset tehtävät eivät sopineet rusthollareiden arvolle⁵⁵, mutta kun taas toisaalta Kangasalla, Orivedellä jne. rusthollarit kuitenkin toimivat lautamiehinä, ei tämä selitys oikein käy. Nähtävästi kyse oli paikallisista olosuhteista, joissa saattoi olla huomattaviakin eroja. Hieman outoa rusthollareiden yleinen puuttuminen lautamiesten joukosta kuitenkin

⁵² HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig. 141a, 30.3.1758, f. 95-115, HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig. 144, 3.7.1764, f. 125-134v. Tilan arvo oli kuitenkin kovin pieni, korjauksenkin jälkeen.

⁵³ De Godzinsky & Ervasti 1999, s. 10.

⁵⁴ Tässä tutkittavista suvuista ainoastaan Tuomas Savola (s. 1757) ja Jooseppi (e. Arra) Jaarla (s. 1795) toimivat lautamiehenä ja Jooseppi sai jopa herastuomarin tittelin, mutta hän toimi lautamiehenä Orivedellä, jossa hän isännöi Jaarlan rusthollin puolikasta (nyk. Juupajoella).

⁵⁵ Arajärvi 1954, s. 217.

Sahalahdella on, koska rusthollit edustivat niin suurta osaa pitäjän taloluvusta. Lautamiehiksi saatettiin valita myös maata omistamattomia henkilöitä, mutta tämä nähtävästi oli suhteellisen harvinaista.⁵⁶

Toinen tärkeä pitäjän tason luottamustehtävä oli kirkonisännän eli kirkkoväärtin tehtävä. Kirkonisäntä, toimimalla rahastonhoitajana ja papiston läheisenä työtoverina, saattoi vaikuttaa monin tavoin seutukunnan kehitykseen. Kirkonisäntinä Sahalahdella 1600- ja 1700-luvuilla olivat toimineet pitäjistä muun muassa lukkari ja säätyläisiä, kuten vänrikki Törnqvist ja pitäjänapulainen Henrik Rautelius. Kirkonisännän tehtävissä korostui erityisesti taloudellinen vastuu, joka vaikutti myös nähtävästi kirkonisännän valintoihin. Myös luutnantin poika, talollinen Juhana Castelin toimi kirkonisäntänä ja tällöin kirkontileihin ilmestyi kirkkoherra Federleyn aikana melkoinen vajaus, josta kirkonisäntä oli tietoinen ja joka jatkui vielä seuraavankin kirkonisännän aikana.⁵⁷ Tämän jälkeen kirkkoväärteinä toimi noin kahdeksankymmenen vuoden ajan rusthollien isäntiä, jotka kaikki saivat toiminnastaan erittäin hyvät ja kiittävät maininnat. Kirkkoväärtin tehtävään oli nähtävästi taloudellisten epäselvyyksien vuoksi vaadittu takuita, joita kuitenkaan ei vaadittu Jooseppi livarilta, ”koska tämä oli pitäjän varakkaimpia miehiä sekä tunnettu rehelliseksi ja kunnolliseksi.”⁵⁸ Kirkkoväärtin tehtäviin 1800-luvulla valittiin muuallakin nähtävästi useamminkin juuri rusthollareita. Näin oli ainakin Kangasalla ja Messukylässä.⁵⁹ Seurakunnallisella tasollahan hoidettiin useat nykyisin kunnallistason tehtävät, ennen kuin kunnallisjärjestelmä astui Suomessa voimaan, ja tällöin oli tärkeää, että yksi keskeisimmistä pitäjätason vaikuttajista oli sekä taloudellisesti riippumaton että yleisesti hyvämaineinen.

Kunnallishallinnon puolella rusthollareita esiintyi jonkin verran, huomattavasti runsaamminkin, jos mukaan lasketaan ne isännät, joiden tilat olivat entisiä rustholleja (v. 1886) jälkeen. Isäntien sananvalta kunnallisjärjestelmän alkupuolella oli niin suuri, että se suorastaan pakotti isäntiä osallistumaan. Erityisesti se, että kunnallisjärjestelmän alkupuolella maksajina toimivat juuri isännät, aiheutti kiinnostusta kunta-asioita kohtaan.

⁵⁶ Kangasalla käräjillä esiintyi muun muassa lampuot lautamiehenä. KA, Ruoveden tk, Kangasalan ym. kk., lainhuudatukset 7.10.1814, f. 390, mf. TK 1739. Samassa yhteydessä lautamiesten joukossa mainitaan kaksi kangasalalaista rusthollaria lautamiehenä. Jutikkalan toteamus siitä, että lautamiehiksi valittiin vain talollisia, ei siis pidä paikkaansa. Jutikkala 1949a, s. 664.

⁵⁷ Kuuliala 1954, s. 99-100.

⁵⁸ Ibidem, s. 100.

⁵⁹ Kangasalla ainakin Kerppolan isäntä toimi kirkkoväärteinä. Hytönen 1995, s. 22. Messukylästä toteaa Arajärvi, että kirkkoväärtin tehtävä sopi erittäin hyvin rusthollareiden arvolle, etenkin kun kirkkoväärtejä oli pitäjässä vain yksi. Arajärvi 1954, s. 217.

2.2 Emännässä talon turva

Emännöisyys ei ollut isännöidydestä selkeästi erotettavissa ollut tehtävä, vaan ne kietoutuivat toisiinsa niin, että toisinaan toista tehtävää hoitikin se toinen. Emännöisyys kuitenkin oli talossa enemmän sisäjärjestykseen keskittyntä: emännöyden alaisuuteen kuuluivat palkolliset ja lapset, joiden suhteen hän käytti valtaa.⁶⁰ Nainen oli myös fysiologisella tasolla huomattavasti enemmän sidottu oman kotipiirinsä tasolle, johtuen mm. synnyttämisistä, imetyksistä ja lasten hoitamisesta.⁶¹ Tämän vuoksi emännän valta suuntautui enemmän kotitalouden sisäpuolelle ja isännän vastaavasti ulkopuolelle.

Emännän tehtäviin kuului mm. leivän paistaminen, oluen paneminen, ruoanlaitto, kankaiden kutominen ja vaatteiden valmistaminen, pesu ja korjaus.⁶² Tämän lisäksi emännällä kuten talon muillakin naisilla oli erittäin tärkeä osa talon peltotöissä. Varhaisempina aikoina vilja korjattiin sirpillä, jolloin naiset monesti suorittivat leikkaamisen. Myöhemmin viljankorjuussa siirryttiin käyttämään viikatetta, jolloin leikkuutyön suorittivat pääosin miehet. Naisten osa ei kuitenkaan mitenkään olennaisesti helpottunut, vaan pikemminkin päinvastoin, sillä heidän vastuulleen jäi korsien kerääminen ja lyhteiden sitominen. Tämä oli erittäin raskasta, koska työ vaati jatkuvaa kumartelua ja kyykistelyä. Lisäksi, jos emäntä oli hieman aiemmin saanut lapsen, (joka oli yleensä melko todennäköistä,) oli tämä otettu mahdollisesti mukaan ja emäntä imetti tätä työn ohessa.

Vaikka emännän (ja yleensäkin naisen) tehtävät on koettu koskettaneen enemmän kotipiirin toimintoja, oli naisilla merkittävä rooli muissakin tehtävissä, joista merkittävin oli työtehtävien ohjaus ja suunnittelu. Emännän rooli korostui sitä enemmän suunnittelu- ja johtamispuolella, mitä suurempi talo oli ja mitä enemmän sillä oli käytettävissään muuta työvoimaa.⁶³ Sahalahdella monessa rusthollissa ei tähän ollut kuitenkaan mahdollisuuksia, koska tilakoot olivat sen verran pienempiä ja palkollisväkeä pidettiin vain sen verran, mitä ehdottomasti tarvittiin ja joiden tehtäviä ei voitu hoitaa oman perheen voimin.⁶⁴

⁶⁰ Eilola 2002, s. 125.

⁶¹ Jallinoja 1979, s. 18.

⁶² Monesti kuitenkin ainakin joitakin näistä tehtävistä hoitivat talon palkolliset (naiset).

⁶³ Jallinoja 1979, s. 20.

⁶⁴ Palkollisväen määrä oli jossakin määrin kääntäen verrannollinen työkykyisten perheenjäseniin verrattuna. Poikkeuksena oli erittäin suuri perhetalous, mutta jolla oli samalla myös suuret viljelykset, esim. livari 1840-luvulla.

Emäntä nautti yleistä arvonantoa julkisuudessa, esimerkiksi käydessään kirkossa. Asemansa hän osoitti, jos mahdollista, pukeutumalla selkeästi paremmin kuin muu naisväki.⁶⁵ Lisäksi hänellä oli oman asemansa merkiksi annettu talon avaimet, joita myös tietenkin tarvittiin talon tavallisissa arkirutiineissa (ks. tarkemmin avaimien merkityksestä luku *livari tilojen ostajana*). Yhteisöllisessä mielessä emännät kuitenkin näkyivät huomattavasti vähemmän kuin isännät, koska julkisten asioiden hoito oli varattu yksinomaan miehille. Naisten kannalta tätä yhteiskunnallisten asioiden hoitoa voisi kutsua patriarkaalisuuden näkymättömäksi kivimuuriksi.⁶⁶

Aikalaiskäsityksen mukaan isän (tai isännän) valta oli perheessä ehdoton, mutta käskyvalta vaimon suhteen ei kuitenkaan kuulunut siihen. Perheen sisäisessä dynamiikassa käskemisvalta oli sinänsä täysin vierasta, asiat tuli hoitaa harmonisessa yhteisymmärryksessä puolisoitten välillä.⁶⁷ Tämä kävi esille muun muassa erilaisissa kauppa-asiakirjoissa, joissa erittäin yleinen sanamuoto myyjällä/ostajalla, (joka oli lähes aina mies), oli ” med ja och samtycke med min hustru”. Erityisen korostuneen aseman tämä sai silloin, kun myytävä maa oli vaimon omaa perintömaata. Patriarkaalinen järjestys vaati naisen aseman olevan taloudellisessa mielessä alisteinen miehen asemaan nähden, josta poikkeuksena jossakin määrin oli leskinainen.⁶⁸

Emäntä saattoi hoitaa myös isännän tehtäviä, jos tämä oli jostakin syystä estynyt hoitamasta omia tehtäviään paikan päällä, esim. ollessaan metsästävässä, kalastamassa tms. tai isännän ollessa sairaana. Näissä tapauksissa emäntä omaksui isännän tehtävät nopeasti, koska usein se oli luonteeltaan hyvin väliaikaista. Kokonaan toinen tapaus oli se, että emäntä oli jäänyt leskeksi ja oli kokonaan yksin vastuussa kotitalouden ja tilan hoidosta. Leskiemännällä oli huomattavasti enemmän vapauksia kuin aviovaimolla. Leski saattoi toimia omissa nimissään, mutta silloinkin rajoitetusti. Esimerkiksi pälkäneläinen rusthollarin leski Anna Juhontytär Veräväinen⁶⁹ osti vuonna 1839 1/3 Savolan rusthollista

⁶⁵ Asut olivat monesti parempaa kangasta ja värikkäämmiin värjättyjä ja mahdollisesti kaupungista ostettuja (*stadstyg*).

⁶⁶ Karonen 2002a, s. 17.

⁶⁷ Karonen 2002a, s. 15-17. Vaikka teos Arjen valta esittelee erilaisia patriarkaalisen yhteiskunnan luomia konfliktitilanteita, ei tämän kaltaisia tapauksia tuomiokirjojen valossa kuitenkaan esiintynyt sahalahtelaisissa rusthollariperheissä lukuun ottamatta edellä selostettua Keljon Keskisen tapausta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö niitä olisi voinut olla enemmänkin, ne vain eivät päätyneet käräjille tai pitäjänkokouksen tietoon.

⁶⁸ Karonen 2002a, s. 17.

⁶⁹ Pälkäneen Kollolan Veräväiseltä. Pälkäneen Luikalassa on myös Veräväisen rustholli.

Sahalahdella.⁷⁰ Tämän hän saattoi tehdä leskenä aivan hyvin, eikä siihen kukaan voinut puuttua, koska se oli leskiemännän toiminnan valtapiirissä.

Kun Maria Kristiina Tuomaantytär (s. 1793) , Tursolan Oinaan leskiemäntä, lainasi Hampaalan puolikkaan Tuomas Mikonpoika (s. 1789) ja tämän pojalle Erkki Tuomaanpoika (s. 1814) Hampaaloille vuonna 1840 900 riikintaalera valtionvelkaseteleinä, sai hän tehdä sen vapaasti. Kun hän sen sijaan halusi leskenä myydä saamansa perintöosuuden langolleen ($\frac{1}{4}$ Karttialan rustholia ja $\frac{1}{4}$ Tanhuanpään augmentista) Kangasalla, niin kauppakirjaan on merkitty myös hänen vanhimman poikansa suostumus.⁷¹ Samoin suostumuksen talokauppaan vuonna 1828 haki Kreetta Simontytär (s.1778) apeltaan Tuomas Eliaanpoika Savolalta (s. 1757).⁷² Tässä tapauksessa kyse oli Tuomaan omien syytinkietujen vahvistamisesta, joten sinänsä oli ymmärrettävää, että hän oli mukana kauppakirjaa laadittaessa. Olihan myynnissä kuitenkin hänen kotitilansa ja myyjänä hänen miniänsä.

Molemmissa edellä mainituissa tapauksissa oli leskiemännän lisäksi joku muu toimija hyväksymässä sopimusta. Ei kuitenkaan ole lainkaan itsestään selvää, että näitä kaikkia olisi tarvittu antaman suostumuksensa. Näissä tapauksissa nähtävästi leskiemäntä on parhaaksi katsonut, että jos nämä ovat mukana, niin ei tule ainakaan jälkipuheita sopimuksista. Kreetan ja Tuomaan tapauksessa saattaa olla kyse nuoremman ihmisen vanhemmalle osoittamasta kunnioituksesta.

Leskiemännän taloudellisissa toimissa näyttäisi siis leskellä olleen suurempi vapaus lainatessaan rahaa muille tai ostaessaan esimerkiksi maatilan kuin silloin kun hän myi jotain arvo-omaisuutta kuten maatilan. Myynnin peruuttaminen olisikin ollut huomattavasti vaikeampaa, mutta ostaminen tai rahan lainaaminen voidaan katsoa väliaikaiseksi toiminnaksi, joka ainakin säilyttää omaisuutta.⁷³

⁷⁰ HMA Sääksmäen ylinen tk, Pälkäneen ym. kk, lainhuudatukset, Cb 2, 6.3.1840, § 15, f. 162v-164

⁷¹ KA Ruoveden tk 3, Kangasalan ym. kk, lainhuudot, § 23, 10.10.1836, f. 631v-633. Mf. TK 1742. Tuomiokirjassa on mielenkiintoisesti Maria Kristiina merkitty leskitoimijana ”som enka”, eikä tittelinä niin kuin yleensä. Tämä voisi viitata siihen, että oikeudellisesti leski tunnustettiin erilaisena toimijana kuin naiset yleensä. Kustaa Heikinpoika (s. 1814) on allekirjoittanut kauppakirjan lesken poikana, ”...såsom son till Maria Christina Oinas mitt samtycke.”

⁷² JyMA Jämsän tk (Sääksmäen ylinen tk.), Jämsän kk (Pälkäneen ym. kk), lainhuudot, I Cb:1, § 17, 10.4.1829, f. 232-234.

⁷³ Onhan tietenkin mahdollista, että rahan arvo heikkenee (inflaatio) ja toisaalta tilan voi ostaa kalliilla ja myydä halvemmalla, joten tällöin reaaliomaisuuden arvo heikkenee.

Emännän roolista luopuminen oli aivan rinnastettavissa isännyydestä luopumiseen, monesti nämä tapahtuivatkin samaan aikaan, kun isäntäpari luovutti tilan uudelle isäntäparille. Tästä ilmiselvänä poikkeuksena olivat tietenkin lesket, jotka usein jatkoivat isännyyden hoitamista siihen saakka, kun talossa oli joko oma poika tai vävy valmis vastaanottamaan isännyyden. Näistä omaisuudensiirroista ei kuitenkaan sahalahtelaisissa rusthollariperheissä aiheutunut riitoja, vaan asiat hoidettiin nähtävästi kaikin puolin sopuisasti.⁷⁴

Toisinaan emännän tehtävä oli lähinnä virkaan verrattavissa ja siitä luopuminen oli samalla pesäneron tekemistä tilan toimintoihin. Tästä hyvänä esimerkkinä on Pakkalan Hampaalan neljänneksen leskiemäntä Beata Juhontytär (s. 1771), joka oli isännöinyt taloa miehensä kuolemasta (v. 1828) lähtien. Vuonna 1838 Beata halusi erota tilan hoitajan tehtävistä (..vill skilja sig från egendomens förvaltning..) ja kaiken lisäksi hän teki todellisen pesäeron uuteen isäntäpariin (poikaansa Heikkiin (s. 1813) ja miniäänsä Henriikkaan (s. n. 1820), sillä hän halusi perustaa oman kotitalouden ja erityisesti oman ruokakunnan.⁷⁵

2.3 Ei perintö pesää tee

Syytinki ja perinnönjako liittyivät monesti yhteen, isännyyden vaihdon yhteyteen. Tällöin vanha isäntäpari (tai leski) luopui talon hallinnosta ja luovutti sen seuraavalle isäntäparille. Samalla määriteltiin myös vanhan parin (tai lesken) saama syytinki sekä muiden sisarusten tai heidän lastensa perintöosuudet, jotka siis maksettiin ennakkoperintönä. Esiteollisen ajan talonpoikaisessa yhteiskunnassa perintöosuudet eivät Suomessa olleet mitenkään yhtenäisiä. Itä-Suomessa talollisen tyttären perintöosuus oli huomattavasti pienempi kuin talollisen tyttären osuus Länsi-Suomessa.⁷⁶ Länsisuomalainen malli noudatti pääpiirteissään valtakunnan lakia, jossa määriteltiin tyttären osaksi puolet siitä, mitä pojalle tuli. Näin ei kuitenkaan aina ollut, etenkin mitä talojen halkomiseen tuli. Kansantavat ja olosuhteet usein määrittivät perintöosuutta hieman toisin ja usein niin, että vanhempi veli hyötyi tilanteesta enemmän. Tätä omaisuuden reaali jaoksi kutsuttua tilannetta esiintyi kaikilla tiloilla.⁷⁷

⁷⁴ Tuomiokirjoissa ei Sahalahdella löytynyt yhtäkään tapausta, jossa lesken toimet talon perinnönjaon yhteydessä olisi kyseenalaistettu. Vrt. Toivanen 1999, s. 70-72.

⁷⁵ ”..och önskar anlägga ett eget hushåll och matlag”. HMA Sääksmäen ylinen tk., lainhuudatukset Cb:2, § 19 2.3.1838, f. 64-65. Kaiken lisäksi Beata kuoli ko. vuoden huhtikuussa, joten hänen oma ”huushollinsa” ei kestänyt kuin kuukauden.

⁷⁶ Sirén 1999, s. 78-79.

⁷⁷ Jutikkala 1958, s. 329-330.

Perinnönjako oli sahalahtelaisissa rusthollariperheissä se tapahtuma, jossa talon tytär tai poika sai yleensä eniten omaisuutta kotitalostaan. Monesti talon tytär tai muualle avioitunut poikakin sai myötäjäisiä, mutta näiden osuus oli yleensä pienempi kuin perintöosuus. Perintöosuuden suuruuden määritti perittävän omaisuuden arvo ja perillisten lukumäärä. Niissä perheissä, joissa perillisiä oli useita, oli pääperillisen (eli sen, joka jatkoi tilalla) suhteellinen osuus huomattavasti pienempi kuin niissä perheissä, joissa perillisiä oli vähän. Tällöin muiden lunastaminen ulos talosta saattoi muodostua kovaksikin urakaksi, etenkin jos talon tilanne oli sellainen, että ylijäämää ei jäänyt paljoakaan, jos lainkaan (ks. lukua Rusthollien maanviljelys).

Syytinki oli aluksi luonteeltaan talon hidasta lunastamista: talo ikään kuin maksettiin vähitellen ja koko lunastussumma katsottiin maksetuksi vasta sitten kun syytingin saaja tai saajat olivat kuolleet. Tällöin syytinginsaajalla oli tilaan omistusoikeus ja hän saattoi purkaa sopimuksen, mikäli sen ehdot eivät häntä miellyttäneet. Myöhempi käsitys syytingistä on ollut sellainen, että se oli oikeastaan eläke, jota maksettiin saajalle tai saajille näiden luovuttua tilastaan ja samalla asemastaan isäntänä ja emäntänä.

Tyypillinen syytinki Sahalahdella vanhalle isännälle ja emännälle käsitti kolme tynnyriä viljaa, $\frac{1}{2}$ nauta tai sika lahtina, mahdollisesti suolakalaa tai läskiä, herneitä, kaalia tai perunoita, sekä hoito lehmälle ja parille lampaalle, hevonen ajoon ja huone polttopuineen ja valaisutarpeineen. Näistä perussummista voitiin tinkiä suuntaan ja toiseen, riippuen tilan varallisuudesta. Jos kyseessä oli erittäin vauras tila, olivat syytinkinä saatavat parseelit aivan eri luokkaa: Tursolan livarilla syytinki, jonka Jooseppi livari (s. 1785) ja vaimonsa Leena Matintytär (s. 1785) varasivat itselleen vuonna 1841 luopuessaan isännyydestä ja emännyydestä, oli seuraavanlainen: Talon isännän tuli maksaa vanhalle isännälle Matti Antinpojalle (s. 1756) tämän syytinki, joka oli 2 tynnyriä ruista ja tynnyri ohria. Lisäksi Joosepille ja Leenalle tuli maksaa 8 tynnyriä ruista, neljä tynnyriä ohraa, tynnyri kauraa, 15 kappa herneitä, leiviskä suolalahnaa, leiviskä suolahaukea ja kaksi leiviskää sekalaista suolakalaa. Lahtiin tuli toimittaa nauta ja kaksivuotias vahva (pullea) sika. Lisäksi tuli muonatarpeita toimittaa 3 tynnyriä perunoita, tynnyri kaalia, 12 kappa suolaa. Näiden lisäksi isännän tuli toimittaa rehua kahdelle lehmälle ja kuudelle lampaalle. Lisäksi tietenkin toimitettiin asuinhuoneet, kyydit ja muut sellaiset tarpeet. Syytinki tuli toimittaa

joka vuoden lokakuussa ja se puolittui, kun toinen puolisoista kuoli.⁷⁸ Tämä oli poikkeuksellisen suuri syytinki, mutta niin oli myös tilakin.

Syytinki ei koskenut kuitenkaan ainoastaan talon isäntää ja emäntää. Syytinkiä voitiin maksaa myös tulevan isännän tai emännän sisaruksille, mikäli tila ei voinut näille kuuluvia osuuksia muuten suorittaa. Ympäri Suomen oli tavallista, että näissä tapauksissa annettiin sisaruksille perintötorppa, muuta jostain syystä Sahalahdella rustholleissa näin ei menetelty kuin hyvin harvoin. Moltsian Arrassa nuorempi veli sai itselleen torpan paikan, kun kaksi vanhempaa veljeä jakoivat rusthollin keskenään. Torpan omistajan tuli suorittaa rusthollinomistajille kahdeksan kuparitaaleria vuosittain ja hän oli saanut pitää yhden hevosen ja karjaa (määrää ei ole tarkemmin määritelty) rusthollin mailla.⁷⁹

Syytinki, joka annettiin isännän tai emännän veljille tai sisarille, noudatteli yleensä seuraavaa mallia. Sisarelle annettiin tietty määrä elintarvikkeita vuosittain, aivan samoin kuin vanhemmillekin, mikäli hän ei ollut talon ruuissa, jolloin syytinkiä ei sen tarkemmin määritelty. Pojille sen sijaan usein annettiin oma peltotilkkunsa ja niittynsä, mahdollisesti latoineen, jota tämä sai itse viljellä ja hoitaa (oletettavasti talon työkaluilla) ja sai tietenkin itse pitää sadon ja tehdä sille mitä itse halusi. Usein viljeltävät alat olivat sellaisia, että ne riittivät pienen perheen elatukseen, mutta eivät juuri muuhun. Lisätienestejä nämä syytinkiläiset saivat tekemällä muita töitä, jos niitä suinkin vain oli tarjolla. Tämä malli esiintyi oikeastaan silloin, kun rustholli sen verran köyhtynyt, ettei perintöosuuksia voitu maksaa rahassa, eikä rustholliä jakaa. Pakkalan Hampaalassa veljille annettiin omat palstat, joista eräs oli kymmenen kapanalaa (toisten kokoja ei mainita). Tämän lisäksi veljet olivat talon ruuassa ja töissä, mutta jos nämä lähtisivät talosta, lakkaisivat etuudet välittömästi.⁸⁰ Tämä oli yleensäkin käytäntö näissä syytingeissä.

Perinnönjaon tai tilanomistajan vaihdon yhteydessä syytinkirasitukset yleensä uudistettiin, mikäli saaja oli vielä hengissä ja näin syytinki kulki rasitteena talon mukana. Näin jos talo oli myyty useasti, saattoi syytinginsaaja saada syytinkinsä aivan ventovierailta ihmisiltä, joka toisinaan saattoi olla jopa kiusallista, niin antajalle kuin saajallekin. Maksaja tietenkin toivoi rasituksen loppumista ja ainoa tapa siihen oli, että saaja kuoli.

⁷⁸ HMA Sääksmäen ylinen tk., Pälkäneen ym. kk, ilm. asian ptk. Cb:2, 10.3.1842, § 23, f. 306-309v.

⁷⁹ HMA Sääksmäen tk SM 9, Pälkäneen ym. kk., 28.11.1737, f. 250-253v. Mf. ES 3370.

⁸⁰ HMA Sääksmäen tk, Pälkäneen ym. kk ilm. asiat KO b 15, 22.1.1796, § 6, f. 10-14.

1700-luvun perukirjojen mukaan oli suhteellisen harvinaista, että rusthollissa oli suurempia summia käteistä rahaa. Näin oli kuitenkin Korpiniemen Laurilassa vuonna 1767, jossa oli perunkirjoituksen mukaan 1615 kuparitaalerin edestä käteistä ja pankkiseteleitä sekä kupariplootuja, jotka olivat arvoltaan 468 kuparitaaleria. Talossa oli myös kuusi hevosta ja kolmetoista lehmää, joka oli selkeästi enemmän kuin yleensä tähän aikaan sahalahtelaisissa rustholleissa. Perukirja on laadittu maaliskuussa, jolloin talon viljavarat olivat yleensä vähenemässä, mutta Laurilassa oli 29 tynnyriä ruista ja 9 tynnyriä ohraa sekä tynnyri herneitä. Laurila oli siinäkin mielessä poikkeuksellinen tämän ajan rustholli, että irtaimiston arvo (5812,17 kuparitaaleria) oli lähes samanarvoinen kuin rustholli itsessään, jonka arvoksi oli määriteltä 6000 kuparitaaleria. Poikien osuus, joita oli neljä, irtaimistosta oli kullekin 839 taaleria 3 2/5 äyriä ja kahden tyttären osuus tästä puolet eli 419 taaleria 17 7/10 äyriä kummallekin. Rusthollin lunastivat itselleen Heikki (s. 1729) ja Joonas (s. 1734) puoliksi jakaen tilan keskenään ja maksamalla muille sisaruksille näiden osuudet, joka veljelle oli 1200 ja sisarelle 600 kuparitaaleria. Perintöosuus oli siten kohtuullisen suuri.⁸¹

Niillä rustholleilla, jotka säilyivät samalla suvulla läpi tarkasteluajanjakson olivat asiat yleensä melko hyvin 1800-luvun puolella ja silloin talosta maksettavat perintöosuudetkin olivat toisinaan melko suuria. Kärkkään Sipilässä v. 1861 toimitetussa perunkirjoituksessa oli omaisuuden arvo melko suuri: Sipilä arvioitiin 3000 hopearuplan arvoiseksi ja pariskunnalla oli omistuksessaan myös puolikas Sipilän rälssitalo Virtain kappelissa, jonka arvoksi laskettiin 5000 ruplaa. Talossa oli käteistä 900 ruplan arvosta ja muu irtaimisto oli arvoltaan 836, 89 hopearuplaa. Kun talossa oli silloin vain yksi tytär jaettiin perintö niin, että leski-isännän Juho Sipilän (s. 1824) osuudeksi tuli 6475 ruplaa 77 1/3 kopeekkaa hopeaa ja tyttären Maria Kristiinan (s. 1857) osuudeksi tuli 3237 ruplaa 88 2/3 kopeekkaa hopeaa. Tyttären perintöosuus ylitti siten Sipilän rusthollin arvon.⁸²

Moltsian Vähä-Arralla vuonna 1868 pidetyssä perunkirjoituksessa Vähä-Arran arvoksi ilmoitettiin 8000 markkaa ja irtaimiston arvo oli 739 markkaa 8 penniä. Velkoja talossa ei ollut lainkaan, kuten ei ollut saataviakaan. Perikuntaan kuului leski Ulriikka Erkintytär (s. 1812) ja pojat Heikki (s. 1838) ja Erkki (s.1841). Perukirjassa ei kuitenkaan mitään

⁸¹ HMA Sääksmäen tk, perukirjat Sig 146, 22.3.1767, f. 253-261v.

⁸² HMA Janakkalan tk, perukirjat EC 3:3, 30.8.1861, nro 7. Leski Juho avioitui uudelleen ja sen avioliiton lapsista jatkui omistajasuku Sipilässä. Maria Kristiina avioitui luopioislaisen rusthollarinpoika Kustaa Knaapin kanssa, joka sai mukavan pesämunan vaimonsa kanssa.

osuuksia jaettu, joten luultavasti kuolinpesä pysyi jakamattomana.⁸³ Nämä suvulla säilyneet tilat olivat näin ollen melko vauraita.

2.4 Ei vilu peltto viä, vaik se viljan korja – rusthollien maanviljelys, varallisuus ja velkaantuminen

Suuren Pohjan sodan päätyttyä Uudenkaupungin rauhaan 1721, oli Suomi hyvin heikossa kunnossa. Sotatoimet olivat vaatineet lukuisia ihmisuhreja maasta, jonka väestöstä oli noin kolmannes menehtynyt vuosien 1696-97 suurina kuolonvuosina.⁸⁴ Sen lisäksi sotatoimissa sahalahtelaiset rustholit olivat todennäköisesti kärsineet raskaita menetyksiä, erityisesti hevosten osalta, jotka usein olivat vaikeasti korvattavissa muutenkin ja isonvihan kaltaisena kriisiaikana erityisesti.⁸⁵ Samoin sotavuodet olivat joiltakin rustholleilta vienyt rakuunan tai useampia, joiden värväys oli erittäin kallista. Raution Eerola-Jussilan rakuuna Yrjö Hassel kuoli laivassa tautiin matkalla Kolkanpäästä kohti Viipuria.⁸⁶

Isonvihan aikana venäläiset joukot eivät riehuneet Sahalahdella samoin kuin ympäröivällä seudulla, kuten esimerkiksi Kangasalla ja Pälkäneellä. Tämä saattoi johtua siitä, että Sahalahti oli sijainniltaan hieman syrjässä näihin pitäjiin nähden. Kokonaan ilman ryöstelyitä ei Sahalahden pitäjä kuitenkaan selvinnyt, sillä Sahalahdella ryöstettiin erityisen putipuhtaaksi Saarioisten ja Haapaniemen kartanot ja Haapaniemeä hävitettiin ryöstelyn yhteydessä melkoisesti.⁸⁷ Ehkä näiltä tiloilta saatu saalis ehkäisi seudun enemmän ryöstelyn ja toisaalta kyse oli nähtävästi organisoidusta retkestä, jolloin ryöstelevien joukkojen kurikin saattoi olla hieman parempi.

Uudenkaupungin rauhan saapuessa Sahalahti oli kuitenkin pahasti köyhtynyt. Tähän ei ollut syynä pelkästään edellä mainitut sodan aiheuttamat syyt, vaan myös ilmastolliset

⁸³ HMA Janakkalan tk, perukirjat EC 3:5, 24.9.1868, nro 4. Mielenkiintoista on se, että pojista Erkki jäi naimattomaksi, vaikka olisi luullut hänelle ottajia olevan tämänkin kokoisen talon osaperijänä. Arran lapsilla oli nähtävästi joku syy jäädä naimattomiksi, sillä Heikin lapsista viidestä aikuiseksi kasvaneesta lapsesta vain yksi tytär meni naimisiin.

⁸⁴ Muroma 1991, s. 7. Sahalahden menetykset ovat arvioitu olleen juuri kolmannes väestöstä.

⁸⁵ Kankaanpää 2001, passim. Sadan kuolleeksi pistetyn hevosen tilalle saatiin vain 32 hevosta, jonka seurauksena monet ratsumiehet olivat katselmuksessa jalkaisin. Osa näistä saattoi olla sahalahtelaisia.

⁸⁶ Kankaanpää 2001, s. 201.

⁸⁷ Jutikkala 1954b, s.48-49, 55. Saarioisista vietiin käsittämättömän suuri määrä elintarvikkeita, mm. 548 tynnyriä viljaa, 13 härkää, 17 lehmää, 21 nuorta nautaa, 46 lammasta, 3 hevosta ja 6 varsaa sekä erilaisia arvoesineitä. Tämä ryöstöretki saattoi olla yhteydessä siihen rangaistuspartioon, jonka venäläinen Hämeenlinnan komendantti oli lähettänyt hakemaan Haapaniemestä ratsumestari Gustav Adam von Qvantenia, jota he pahoinpitelivät ja sitten raahasivat neljäksi kuukaudeksi vankeuteen. Vilkuna 2005, s.165. Kirjassa on mainittu erheellisesti Pälkäne, kyse oli Sahalahden Haapaniemestä (Pälkäneellä ei edes ole ko. nimistä paikkaa.)

olosuhteet. Ilmasto Suomessa oli 1700-luvun alkupuolella viileä, joten huippusatoja ei tullut, mutta vastaavasti ei ollut myöskään pahoja katovuosiakaan. Erityisesti miesten puute vaikeutti jälleenrakennus-, raivaus- ja maanviljelysolojen kohentamista. Monet pellot olivat jääneet heikommalle viljelylle sen vuoksi, että taloissa ei ollut tarpeeksi väkeä niitä viljelemään. Vuoden 1722 henkikirjoissa on kommentoitu eri tilojen toimeentuloa seuraavasti: jotenkin toimeen tuleviksi on määritelty Pakkalan ja Tursolan kaikki rusthollit, Korpiniemen Laurila ja Raution Eerola-Jussila. Köyhiksi sen sijaan oli merkitty Moltsian Arra sekä Keljon ja Kärkkään lampuodit. Kokonaan autioiksi on merkitty Saarioinen ja Haapaniemi, jonka kaikki lampuodit on merkitty torppareiksi.⁸⁸ Jotkin tilat olivat merkitty tämän lisäksi rutiköyhiksi (urfattiga), joten lienee kohtuullisen oletettavaa, että ainakin rustholleilla oli vaikeuksia saada augmenteiltaan apuveroja, etenkin Hauhon suunnasta, jota venäläiset olivat hävittäneet ja ryöstäneet melko tehokkaasti.⁸⁹

Isonvihan jälkeisen ajan jälleenrakennustöitä helpotti ainakin se seikka, että hedelmällisyys oli Suomessa erittäin korkea 1700-luvulla (ks. luku 4). Maa sai uudesta sukupolvesta lisää kipeästi tarvittua työvoimaa, sekä omien perheidensä että palkollisperheiden kautta. Sahalahdella uudistustyöt jatkuivat vielä 1730-luvulla päätellen siitä, että 1737 Tursolan Kukkolan molemmissa puoliskoissa oli järjestetty katselmus. Sen perusteella kummankin rusthollin osan (neljänneksen koko rusthollista) rakennuskanta oli 1720- ja 1730-luvuilla joko korjattu tai rakennettu uusia rakennuksia. Sen aikainen rakennustekniikka kylläkin lahotti nopeasti rakennuksia, sillä ne olivat usein rakennettu suoraan maan päälle, eikä kulmakiviä vielä käytetty. Sen takia taloissa täytyi säännöllisin väliajoin uusia ainakin alimmat hirsikerrat. Rakennusten korjaustoimenpiteiden lisäksi toiseen Kukkolaan oli raivattu uutta peltoa yhden tynnyrinalan verran. Toisessa Kukkolassa taas vastaavasti oli metsästä raivattu puolen tynnyrin maa pelloksi.⁹⁰

Maanviljelyllä oli Sahalahdella, niin kuin koko maassa (rannikkoseutuja lukuun ottamatta) elintärkeä merkitys ja erityisesti kasvinviljely muodosti pääelinkeinon talollisille, joskin Pohjois-Suomi ja osittain Pohjois-Pohjanmaa muodostivat alueen, jossa karjanhoito, metsästys ja kalastus muodostivat huomattavan osan asukkaiden elinkeinoista. Samoin Kaakkois-Suomessa, josta käytettiin myös nimitystä Vanha Suomi, muut elinkeinot kuten

⁸⁸ V. 1722 henkikirjat, Sahalahti. Tässä on muuten esillä muutos, joka oli kartanoissa tähän aikaan yleinen: lampuotien asema muutettiin torppareiksi, joilta sai vaadituksi saman verran päivätöitä, mutta sadosta jäi kartanon omistajalle suurempi osa.

⁸⁹ Viikuna 2005, s. 506.

⁹⁰ KA, Sääksmäen tk SM 10, Pälkäneen ym. kk., 14-20.3.1740, f. 112-116v. Mf. ES 3371.

rahdinajo ja ajoittainen työssäkäynti muilla paikkakunnilla muodostivat niin suuren osan paikallistason asukkaiden elämästä, että näitä sivuelinkeinoja voitiin pitää merkitykseltään tärkeämpänä kuin perinteistä kasvinviljelyä.⁹¹

Kasvinviljely Sahalahdella koostui lähes yksinomaan peltoviljelystä, mutta jonkin verran alueella vielä 1700-luvun alkupuolella harjoitettiin kaskiviljelyä. Ulrik Rudenschöld kiertäessään Suomea totesi sahalahtelaisesta kaskenpoltosta, että joka talossa kasketaan, mutta ei paljon, koska pellot ovat jokseenkin riittäviä, eikä seutu ole siihen muutenkaan niin sopivaa.⁹² Kaskien merkitys on kuitenkin ollut sen verran vähäinen, että yhdessäkään sahalahtelaisen rusthollarin perukirjassa ei mainita kaskesta saatava satoa, vaikka monesti muut viljelytiedot ilmoitetaankin. Muutenkin kaskien merkitys perinteisellä peltoalueella ja vanhoilla rintamailla oli melko vähäinen, koska siihen sopivaa hyvää, koskematonta tai ainakin uudelleen kasvanutta metsämaastoa ei yleensä ollut. On todennäköistä, että kasket, joiden määrä oli vähäinen, olivat lähinnä nauriskaskia, joihin riitti vähäisempikin määrä metsää.⁹³

Peltoviljelyssä Sahalahdella oli lähinnä viljaa: ruista ja ohraa. Näiden lisäksi viljeltiin herneitä (papuja)⁹⁴, joilla oli oma merkityksensä tyypeä sitovina kasveina: ne paransivat maanlaatua omatoimisesti luovuttaen maaperään varastoimaansa tyypeä ja siten suorittaen typpilannoitusta. Pieniä määriä viljeltiin myös 1800-luvulla vehnää, joka kuitenkin oli melkoinen harvinaisuus yleensäkin tällä seudulla.⁹⁵ Muista peltoviljelykasveista perukirjoissa esiintyy pellava, jota käytettiin vaatteiden valmistukseen⁹⁶; sekä humala, jota käytettiin oluenpanossa. 1800-luvun alussa perunan viljely oli vielä hyvin vähäistä.⁹⁷

Peltopinta-alat ovat perukirjojen valossa melko pieniä: 1700-luvulla rustholleissa oli peltoviljelyksessä 12-24 tynnyriä viljaa. Moltsian Vähä-Arralla (kooltaan 13/24 manttaalia)

⁹¹ Soininen 1974, s. 16-17.

⁹² Rudenschöld 1899, s. 145. ”Här Swedjas wid alla gårdar, men ej starkt, efter som åkren är någorlunda tilräckelig och marken härtill ej är särdeles tjenlig.”

⁹³ Vrt. Soininen 1974, s. 61.

⁹⁴ Perukirjoissa esiintyy sekä herneet (ärter) että myös harmaat herneet (gråa ärter), joilla nähtävästi tarkoitetaan papuja.

⁹⁵ Koukkula 1972, s. 393. Vehnän viljely oli niin vähäistä, etteivät kruunun virkamiehet ilmoittaneet tilastoissaan sitä lainkaan. Kirkkoherrat 1800-luvun alkupuolelta ilmoittivat kuitenkin sitä kylvetyn kymmenen tynnyriä koko pitäjän alueella, joka edusti noin puolen prosentin luokkaa koko viljamäärästä.

⁹⁶ Pellavanviljelymäärät olivat melko pieniä, joten sitä on viljelty lähinnä omiin tarpeisiin. Sen sijaan läheisellä Längelmäellä pellavanviljelyllä oli jonkinlaista kaupallistakin merkitystä.

⁹⁷ Jutikkala 1954a, s. 32. Perunaa oli viljeltyä 30-40 tynnyriä vuosittain.

viljeltiin vuosittain vuonna 1758 neljä tynnyriä ruista ja kaksi tynnyriä ohraa.⁹⁸ Saman rusthollin toisella puoliskolla eli Iso-Arralla viljeltiin 10 vuotta myöhemmin eli vuonna 1768 5½ tynnyriä vuosittain.⁹⁹ Korpiniemen Laurilassa taas viljeltiin 2/3 manttaalin tilalla vuosittain yhteensä kymmenen tynnyrin verran¹⁰⁰ Aivan vuosisadan lopulla (v. 1795) Pakkalan Hampaalan neljänneksen (1/4 manttaalia) vuosittainen viljely oli neljä tynnyriä.¹⁰¹ Sen sijaan huomattavasti suuremmat viljelykset olivat Kärkkään Uutilassa vuonna 1794. Siellä puolen manttaalin peltoon kylvettiin vuosittain peräti 12 tynnyriä, joka on selkeästi enemmän kuin muissa edellä mainituissa.¹⁰² Missään em. tapauksista ei mainita kaskiviljelyä lainkaan, joten voi olettaa, että sillä ei ollut mitään mainittavampaa merkitystä. Nämä peltoalat ovat oikeastaan käsittämättömän pieniä, kun niitä vertaa Pälkäneen vastaaviin tietoihin suunnilleen samalta ajalta. Pälkäneen taloilla oli keskimäärin 15 tynnyrinalaa peltoa taloa kohti¹⁰³ ja kun suurimpiin taloihin lukeutuvat talot Sahalahdella vain vaivoin pääsivät tuohon lukuun, eivätkä aina silloinkaan, seuraa siitä se, että Sahalahden viljelykset olivat selkeästi pienempiä kuin naapurinsa Pälkäneen.

1800-luvulla viljelykset olivat joillakin tiloilla kasvaneet manttaalia kohti laskettuna huomattavasti. Vuonna 1851 Iso-Arralla viljeltiin vuosittain 13 tynnyriä ruista ja 8 tynnyriä kevätiljaa.¹⁰⁴ Iivarilla taas kylvettiin livarin 5/8 manttaalin erityisen hyvin hoidettuihin peltoihin 8 tynnyriä ruista ja 6 tynnyriä ohraa vuonna 1844.¹⁰⁵ Näissä vähintään puolen manttaalin taloissa peltopinta-alaa oli kyetty lisäämään melkoisesti, Iso-Arrallakin 1700-luvun puolivälin tilanteeseen verrattuna yli kolminkertaiseksi. Näin suuret viljelmät tuottivat jo kohtuullisen paljon ylijäämää, jota voitiin joko myydä suoraan sellaisenaan tai jalostaa esimerkiksi polttamalla vilja viinaksi, jolloin siitä sai tietenkin paremman hinnan.

Pienempiin osiin lohkotut tilat sen sijaan eivät pystyneet kasvattamaan peltopinta-alaansa muuten kuin ostamalla, sillä isossa jaossa talot saivat manttaali/äyrilukuaan vastaavasti maata ja mitä enemmän maata sai, sitä enemmän siitä oli myös niittyä ja pelloksi

⁹⁸ HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig 141, 30.3.1758, f. 98.

⁹⁹ KA Sääksmäen tk, Pälkäneen ym. kk., ilm. as. pöytäkirjat Sig 146, § 10, 18.4.1768, f. 841-841v, Mf. JK 1340.

¹⁰⁰ HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig 146, 22.3.1767, f. 256v.

¹⁰¹ KA Sääksmäen tk, Pälkäneen ym. kk., ilm. as. pöytäkirjat KO b 15, § 6, 22.11.1796, f. 11.Mf. JK 1344. Asiakirja oli laadittu 29.12.1795.

¹⁰² HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig 153, 11.11.1794, f. 288.

¹⁰³ Koukkula 1972, s. 368-369. Mikäli kyseessä oli peltojen kokonaispinta-ala, silloin sahalahtelaisten rusthollien pellot olisivat olleet suunnilleen samaa luokkaa, koska pelloista oli kesantona yleensä puolet. Siltikin rusthollien peltojen olisi pitänyt olla suurempia kuin pälkäneläisten talojen keskimäärin, koska sahalahtelaiset rusthollitkin olivat keskimäärin suurempia.

¹⁰⁴ HMA Janakkalan tk, perukirjat Ec 3:1, 2.10.1851 n:o 7.

¹⁰⁵ JyMA Sääksmäen ylinen tk., perukirjat V Eca:6, nro 160, 24.10.1844.

kelpaavaa maata.¹⁰⁶ Nämä pienemmät tilat olivatkin joutuneet taloudellisiin vaikeuksiin, joka ainakin osaltaan johtui siitä, että niiden pellot eivät kyenneet tuottamaan riittävää ylijäämää, joka oli tarpeen taloudellisessa mielessä ajateltuna. Tästä seurasi suoraan se, että monet pienemmät rusthollien osat olivat hyvin vakavasti uhattuina elinkelpoisuutensa osalta (ks. luku 6.1). Jonkin verran maanviljelystilannetta parani 1800-luvun puolivälissä uudet auratyypit ja kasvilajikkeet, joita kokeiltiin nimenomaan vauraammilla tiloilla.¹⁰⁷

Niityt eivät Sahalahdella Rudenschöldin mielestä tuottaneet niin paljon kuin olisi pitänyt, vaikkakin pinta-alaltaan niitä oli nähtävästi riittävästi. Lisäksi hän mainitsee, että paikalliset asukkaat käyttivät havuja lannoitteena, eivätkä huolehtineet karjan lannan avulla tapahtuneesta lannoituksesta riittävästi.¹⁰⁸ Niityt olivat peltoviljelyalueella elintärkeässä asemassa; niityiltä saatava rehu elätti karjaa, jonka tuottaman lannan avulla pellot pidettiin elinvoimaisina. Mikäli niityiltä saatava rehu ei riittänyt isommalle karjalle ja hevosille, ei peltopinta-alakaan voinut erityisemmin kasvaa. Tämä oli oikeastaan perinteisen maanviljelyksen umpikuja¹⁰⁹, sillä ennen kylvöheinän käyttöönottoa, uutta peltoa saattoi raivata vain pieniä määriä, koska pellolle ei voitu antaa sen tarvitsemaan lannoitusta ja sen seurauksena maa väistämättä köyhtyi. Niittyjen määrä ja laatu vaihteli tietenkin sen mukaan, missä ne sijaitsivat. Ne niityt, jotka sijaitsivat lähellä vettä, kuten järvien rannoilla, purojen ja jokien rantamilla, lähteitten läheisyydessä tai vesijättömailla olivat yleensä huomattavasti parempia rehuotuoltaan kuin tavalliset ketoniityt. Niittyjen suhteen peltoalaan verrattuna olisi pitänyt olla kolmen suhde yhteen taatakseen riittävän rehun karjalle ja sitä kautta lannoituksen pellolle. 1800-luvulla kuitenkin peltopinta-ala kasvoi nopeammin kuin vastaava niittyala¹¹⁰, joten pellot olivat väistämättä köyhtymässä.

Heinän tärkeydestä tilan hoidolle todistaa sekin, että se sai tilallisen suorittamaan jopa hyvinkin omavaltaisia toimia, kun tämä näki, että kyse oli hänen omaisuudestaan: Pakkalan ½ Hampaalan isäntä Tuomas Yrjönpoika (s. 1714) oli haastanut v. 1761 käräjille saman kylän Anttilan isännän Eskil Jaakonpojan, joka oli Tuomaan mukaan edellisenä kesänä niittänyt Kiviojan niityltä viisi leiviskää heiniä. Eskil kertoi, että niitty kuului Anttilan maihin ja Tuomas oli sittemmin käynyt omin luvuin hakemassa heinät Eskilin ladosta. Koska

¹⁰⁶ Pelloksi tietenkin voi raivata lähes mitä maata tahansa, mutta heikompiletautiset maat vaativat voimaperäisemmän lannoituksen.

¹⁰⁷ Raitio 201, s. 126.

¹⁰⁸ Rudenschöld 1899, s. 144-145.

¹⁰⁹ Ks. tästä umpikujasta Soininen 1972, s. 150-151. Niittyjen heikkous oli oikeastaan perinteisen maanviljelyn ”pullonkaula”, johon koko ongelma kulminoitui.

¹¹⁰ Soininen 1972, s.156-159.

Eskil ei voinut todistaa maiden todella kuuluvan Anttilan taloon tuomittiin Eskil yhden hopeataalerin sakkoon ja maksamaan oikeudenkäyntikuluja Tuomaalle 4 hopeataaleria.¹¹¹

Niityiltä korjatun heinän lisäksi sarvikarjaa, lampaita ja vuohia ruokittiin myös lehdeksistä tehdyillä nipuilla eli kerpoilla. Karjanhoidon varhaisvaiheessa tämä oli jopa karjan ruokkimisen kannalta merkityksellisempää kuin rehuheinän talteenotto.¹¹² Lehdeksillä ei kuitenkaan voinut ruokkia hevosia, joita rustholleissa tarvittiin työjuhtina, mutta myös ratsupalveluun.

Karjan määrästä voi myös jossakin määrin päätellä peltoaloja, koska karjaa tarvittiin ennen kaikkea lannan tuottamiseen, niiden tuottama maito oli sivuroolissa ennen meijereiden ja rehunviljelyn aikakautta. Tärkeää oli kuitenkin karjan tuottama liha, joka tarjosi proteiinia maanviljelysväestön tarpeisiin. Usein myös perintöosuuksiin ja myötäjäisiin kuului lehmä ja pari lammasta. Karjan määrän vähäisyys oli kuitenkin viljelystä huomattavasti rajoittava tekijä. Vaikka edellä mainittu niittyjen vähäisyys olikin nähtävästi todellinen ongelma Sahalahdella, on karjan vähäinen määrä siltikin ällistyttävä. Moltsian Vähä-Arralla oli vuonna 1758 neljä lehmää, neljä vasikkaa (joista yksi sonnivasikka). Tämän lisäksi talossa oli kaksi arvokkaampaa hevosta sekä yksi vanha hevonen ja varsa.¹¹³ Tursolan koko Hettulan rusthollissa oli vuonna 1773 (talo jaettiin seuraavana vuonna) oli vain neljä lehmää ja kolme hevosta.¹¹⁴ Tursolan 1/3 Pietilässä oli vuonna 1778 kolme lehmää, kaksi mullia ja yksi vasikka.¹¹⁵ Huomattavasti paremmin asiat olivat Kärkkään Uotilassa, jossa oli aikakauteen nähden huomattavat viljelyksetkin (ks. edellä), mutta vastaavasti siellä oli kolmetoista lehmää, kolme vasikkaa, sonni.¹¹⁶ Vertailun vuoksi voi todeta, että Korpiniemen ½ Yrjölässä (1/3 manttaalia) oli vuonna 1794 yhdeksän lehmää ja kaksi hevosta ja viljelyksessä yhteensä 6 ½ tynnyriä. Tilan arvo oli kuitenkin vain 55 riikintaaleria 26 killinkiä¹¹⁷, kun Sipilän arvo oli kymmenkertainen eli 555 riikintaaleria 26 killinkiä. Rusthollien arvo oli siis selkeästi suurempi, vaikka niiden viljelykset olisivatkin olleet

¹¹¹ KA Sääksmäen tk SM 117, Pälkäneen ym. kk, 18.3.1762, §18, folioimaton. Mf. ES 3459.

¹¹² Korhonen 2003, s. 429.

¹¹³ HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig 141, 30.3.1758, f. 98v. Arvokkain hevonen oli 84 kuparitaalerin arvoinen, kun koko karjan arvo oli yhteensä 88 kuparitaaleria.

¹¹⁴ HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig 149, 5.4.1773, f. 668v. Täällä erään hevosen arvo 102 taaleria, joka oli hieman enemmän kuin lehmien arvo, joka taas oli yhteensä 97 kuparitaaleria. Rakuunahevosenä oli 20-vuotias hevonen, jonka arvo oli vain 18 taaleria, johtuen arvattavastikin hevosen korkeasta iästä.

¹¹⁵ HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig 150, f. 555.

¹¹⁶ HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig 153, 11.11.1794, f. 289-289v. Kärkäs sijaitsee lahden rannalla, joten on oletettavaa, että siellä oli myös hyviä ja tuottoisia rantaniittyjä. Rusthollien karja- ja viljelysmäärät vaihtelevat huomattavasti, vaikka niiden suuruusluku manttaali- ja äyrilukujen mukaan olisikin ollut sama. Pitäjän sisäisestikin sijainnilla oli merkityksensä, aivan samoin kuin hyvällä talon hoidollakin.

¹¹⁷ HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig 153, 6.10.1794, f. 346-349.

samalla tasolla tai heikommatkin kuin tavallisen ruotutalon. Ero tuli näin ollen selkeästi rusthollin maanluonnosta.

Vuoden 1800 omaisuusveroa¹¹⁸ määrättäessä kullekin tilalle määriteltiin arvo, joka perustui sen maanluontoon (kruunun-/perintötila), sen asemaan ruotujakolaitoksessa sekä mahdollisiin suurempiin velkoihin ja saataviin. Arvo oli hyvin kaavamainen, eikä se huomionut tilojen hoidossa olevia eroja, ½ manttaalin hyvin hoidettu ja tuottava rustholli oli saman arvoinen kuin aivan rappiolla oleva samansuuruinen rustholli. Mielenkiintoisesti nämä verotusarvot kuitenkin eroavat perukirjoissa ilmoitetuista huomattavasti. Edellä mainittu Kärkkään Uutilan arvoksi on omaisuudenarvioinnissa merkitty 1666:32 riikintaaleria, niin em. perukirjassa sen arvo vuonna 1794 oli vain 555:26 riikintaaleria. Pakkalan ¼ Hampaala oli arvioitu perukirjassa 1795 222:10:8 riikintaalerin arvoiseksi¹¹⁹, verotuksessa sen arvo oli 500 riikintaaleria. Erotus oli siis melkoinen, eikä sitä selitä edes inflaatio, koska erot ovat niin suuret. Neljänneksen Hampaalasta (¼ manttaalia) oli joutunut maksamaan 333 rikintaaleria, kun se myytiin v. 1796¹²⁰ eli sen reaaliarvo sijoittui alemmalle tasolle kuin verotusarvo, mutta korkeammalle kuin perukirja-arvo vastaavalle neljännekselle. Tursolan Kukkolan puolikas (eli neljännes koko rusthollista, 5/16 manttaalia) oli v. 1800 arvioitu 625 riikintaalerin arvoiseksi, kun sen lunastushintana oli toiminut 423 riikintaaleria ja syytinki. Kun ottaa huomioon, että tässä tapauksessa ostajana toimi isännän vävy, on verotusarvo ollut melko lähellä toteutunutta hintaa.¹²¹

Samanlainen ristiriita perukirjojen ja vertailuhintojen välillä esiintyi Sahalahdella jo aiemminkin. Varsinaisia suvun ulkopuolelle tapahtuneita kauppoja ei Sahalahdella rustholleissa tapahtuneita kuin vuonna 1766, jolloin Keljon ja Kärkkään rusthollit tulivat myyntiin. Kärkkään rustholli myytiin aluksi kolmessa osassa, joiden yhteenlasketuksi summaksi tuli 26 000 kuparitaaleria.¹²² Kun Kärkäs oli kooltaan ¾ manttaalia tuli manttaalin hinnaksi 34 666 kuparitaaleria, joka on monikertaisesti enemmän kuin perukirjoissa arvioitujen talojen arvot, esimerkiksi Moltsian Vähä-Arra arvioitiin 1100 kuparitaalerin arvoiseksi vuonna 1758¹²³ ja Korpiniemen Laurilan koko rustholli (2/3 manttaalia) vuonna

¹¹⁸ V. 1800 omaisuusvero.

¹¹⁹ HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig 153, 29.12.1795, f. 901.

¹²⁰ KA Sääksmäen ylinen tk., Pälkäneen ym. kk., ilm. asiain ptk 8.11.1796, § 7, f. 324-328. Mf. JK 1344.

¹²¹ KA Sääksmäen ylinen tk., Pälkäneen ym. kk., ilm. asiain ptk 8.11.1796, § 8, f. 328-334. Mf. JK 1344. Tämä kauppasumma koostui talon veloista, joka vävy otti maksettavakseen, mutta nähtävästi kauppa peruuntui, koska v. 1800 talo on merkitty velkojan, seppä Mikko Markkulan omistukseen.

¹²² Jutikkala 1954b, s. 51-52.

¹²³ HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig 141, 30.3.1758, f. 98v. Arviota korjattiin myöhemmin 2500 kuparitaaleriin, koska tila oli perintö-, eikä kruununtila.

1767 arvioitiin 6000 kuparitaalerin arvoiseksi¹²⁴ eli tässä tapauksessa manttaalin hinnaksi olisi tullut 9000 kuparitaaleria. Nämä erot perukirjoihin merkityillä arvoilla ja muilla arvioilla/toteutuneilla hinnoilla olivat käsittämättömän suuria, joskin asiaan on yksinkertainen selitys: perukirjojen arviohinnat vaikuttivat suoraan siihen, kuinka suuret olivat talon muille perinnönsaajille tulevat perintöosuudet ja jos talot arvioitiin korkeampiin hintoihin, tuli uuden isännän maksettavaksi huomattavasti korkeampi hinta ja monille tämä hinta olisi ollut liiankin korkea.

1700-luvulla alkanut kehitys aiheutti monissa Sahalahden rustholleissa sen, että tilat velkaantuivat ja lopulta ne jouduttiin myymään. Tämän kehityksen päätekijöinä olivat kehittymätön maatalous ja perinnönjaot. Vaikka perukirjoissa esitettiin nähtävästi käypää arvoa pienempiä summia tiloille, oli perintöosuudet kuitenkin talon kantokykyyn nähden suuria, erityisesti sen vuoksi, ettei maataloudesta saatu niin suuria ylijäämiä, että niillä olisi kyetty kattamaan perintöosuuksien aiheuttamaa vajetta helposti.

Osa rustholleista oli jo 1700-luvun puolella pahasti velkaantunut ja pari rusthollin osaa meni jo 1700-luvun puolella myyntiin. Velkaantumisen taso vaihteli rusthollista toiseen, mutta erityisen ankarana se näytti koskevan niitä rusthollien osia, jotka olivat suunnilleen neljännesmanttaalin kokoisia ja yleensä myös neljänneksiä koko rustholleista. Tästä esimerkkeinä on jo em. Kukkola-livarin neljännes, jonka isäntä oli velkaantunut niin pahoin, että velkoja oli lähes koko talon arvosta. ½ livarin isäntä joutui velkaantumisen vuoksi holhoukseen ja lopulta menetti talonsa (ks. tarkemmin tästä luku 2.1). Samoin suuria velkoja oli vuoden 1800 omaisuudenarvioinnissa Tursolan Hettulan molemmilla osilla ja Moltsian Iso-Arran omistajalla.¹²⁵ Kukkolan puolikas ja Pakkalan Hampaalan neljännes olivat jo myyty, joten niiden omistajat eivät olleet enää velkaantuneitten omistajien joukossa omaisuudenarvioinnissa.

Vuoden 1800 tienoilla sahalahtelaiset rusthollarit muodostivat kolme luokkaa: ensinnäkin ne, jotka olivat pahoissa taloudellisissa vaikeuksissa ja olivat jo myyneet tai myivät pian tämän jälkeen tilansa, toisekseen taas ne, jotka vielä eivät olleet vaikeuksissa, mutta jotka pian niihin joutuivat ja myivät tilansa ja kolmantena luokkana ne, jotka tulivat toimeen ja säilyttivät tilansa tai vaihtoehtoisesti myivät sen ja ostivat uuden tilalle (ks. tästä luku 6.1).

¹²⁴ HMA Sääksmäen tk., perukirjat Sig 146, 22.3.1767, f. 257.

¹²⁵ V. 1800 omaisuusvero.

Toisinaan perukirjoissa esitetyt velat olivat luonteeltaan hyvinkin näennäisiä, eivätkä ne todellisuudessa rasittaneet taloa niin kuin esim. perukirjoista voisi päätellä. Kärkkään Uotilassa pidettiin vuonna 1869 perunkirjoitus¹²⁶ edesmenneen isännän Kustaa Juhonpoika Uotilan (s. 1830) jälkeen. Hän oli tullut vävynä taloon naidessaan talon tyttären Justiina Simontytär Uotilan (s. 1833), joka oli jäänyt leskeksi naituaan pälkäneläisen rusthollarin Heikki Hartikkalan (s. 1829, k. 1855). Tästä Justiinan 1. avioliitosta hänellä oli tytär Ida Maria, joka peri isänsä jälkeen ½ Hartikkalan. Justiinalla oli myös aikuiseksi kasvanut veli, Mauritz (Mauri, s. 1840), joka oli kuuromykkä ja sen vuoksi hän ei isännöinyt talossa, niin kuin muuten oletettavasti olisi käynyt. Uotilan (1/2 manttaalia) arvoksi on perukirjassa merkitty 10 000 markkaa, lisäksi talon irtaimiston ja saatavien (joukossa mm. Hartikkalasta saatavia 3400 markkaa) kera koko omaisuuden arvoksi oli laskettu 15 185 markkaa 48 penniä. Velkoja talossa oli yhteensä 19 895 markkaa 34 penniä. Tämän perusteella talo olisi ollut huomattavan ylivelkaantunut. Näin ei kuitenkaan ollut, sillä veloista kaksi oli hyvinkin näennäisiä, vaikkakin totuuteen pohjautuvia. Veloista suurempi oli arvoltaan 12 000 markkaa, ja ”velkojana” oli em. Mauritz. Tämä velka oli siis hänelle katsottu osuus talon arvosta¹²⁷, joka kuitenkin myönnettiin korottomana niin kauan kuin Mauritz asui talossa. Siis sitä ei ollut tarkoituskaan maksaa, koska Mauritzia ei ollut aikomustakaan siirtää muualle ja hän itsekään ei ollut mihinkään lähdössä. Hän kuolikin kotitalossaan vuonna 1895. Toinen velka oli suuruudeltaan 7000 markkaa ja siinä velkojina olivat vainajan veljenpoika ja -tytär, joiden holhoojana vainaja oli toiminut. Saatavat muodostuivat vainajan myymästä tilasta, joka kuului näille kahdelle, silloin alaikäiselle, perilliselle. Kun kuitenkin tämä veljenpoika Heikki (s. 1850) nai Uotilan tyttären Idan, jäi velasta todellisuudessa jäljelle vain Heikin siskolle kuuluva osuus. Näin ollen todellinen velkarasitus oli vain pieni osa siitä, mikä paperilla aluksi näyttää pahalta ylivelkaantumiselta.¹²⁸

1800-luvun puolivälin tienoilla rustholleissa varallisuus alkoi näkyä myös ulkoisesti: asusteet olivat parempaa laatua ja kalliimmista materiaaleista, huonekaluja oli maalattu ja osa niistä oli selkeästi talonpoikaisesta mallista poikkeavia, astiat monesti olivat posliinia ja

¹²⁶ HMA Janakkalan tk, perukirjat Ec 3:5, 26.2.1870.

¹²⁷ Hänet siis katsottiin olevan perimyskelpoinen, joskaan ei nähtävästi aivan täysivaltainenkaan. Juuri aisti- ja kehitysvammaisiin suhtautumisessa yhtyivät monet ajan yhteiskunnalliset ja kulttuuriset käsitykset. Nygård 2001, s. 18. Ko. teoksessa käsitellään tämän aiheen problematiikkaa laajasti ja monesta eri näkökulmasta. Mauritzin tapauksessa suhtautumisessa on havaittavissa ristiriitainen suhtautuminen hänen oikeuksiinsa. Hänet myönnetään perijäksi, mutta erityisehdoin.

¹²⁸ Tässä on hyvä esimerkki siitä, kuinka perheen taustat tuntemalla voidaan saada aikaan aivan erilainen päätelmä kuin se, joka tulisi pelkkää asiakirjaa tulkitsemalla.

lasia.¹²⁹ Tämä tietenkin koski vain niitä rustholleja, jotka pysyivät suvulla. Köyhtyneet tilat olivat jo myyty tai niitä oltiin juuri myymässä vuoden 1850 molemmin puolin. Se, mitkä tilat pärjäisivät, oli jonkin verran kiinni niiden koosta ja sijainnista Sahalahdella ja mitä suurimmassa määrin kiinni isäntien toiminnasta. Keljon Keskinen selvisi veloistaan, vaikka se jaettiin kahtia ja suvulla säilynyt osa eli Yli-Keskinen oli lopulta vain 1/9 manttaalin suuruinen.

Omaisuuksiaan sahalahtelaiset rusthollarit pystyivät toisinaan lisäämään avioliittojen ja perinnönjakojen kautta. Tursolan Oinaan leskiemännällä oli omistuksessaan Kangasalan Tursolassa $\frac{1}{4}$ rustholliä ja tämän naapurikylässä Riussa $\frac{1}{4}$ augmenttitalosta. Edellä mainittu Ida Maria Uotila sai isänperintönään $\frac{1}{2}$ Hartikkalan rustholliä Pälkäneeltä. Samoin oli Kärkkään Sipilässä omistuksia kangasalaisessa rusthollissa, joka oli tullut vaimon kautta. Avioliitto olikin näissä tapauksissa keino lisätä omaisuutta, mutta puolison valinnassa köyhtyneet rusthollarit eivät näitä varakkaampia puolisoita saaneet, vaan he avioituivat varakkaampien kanssa. Erityisen hyvä esimerkki tästä on livarin avioliitot (ks. luku 6.2).

2.5 Talo se on pienikin talo

Tilojen lohkominen oli monesti olosuhteista johtuen pakon sanelemaa. Vain ani harvoin tila tuotti niin hyvin, että se voitiin huomioida pitkäkestoisessa suunnitelmassa ja siten lunastaa sisarukset ulos talosta. Vastaavasti tilan hyvä tuotto olisi nostanut lunastushintaa ja monesti sen jopa liian korkeaksi. Sen lisäksi monet sisaruksista halusivat päästä isännöimään taloa ja mikäli avioliitto ei sitä mahdollisuutta tarjonnut, oli oman kotitalon halkominen eräs ratkaisu. Tilojen lohkomiseen kuitenkin vaikutti se ennakkoehto, että henkilön, jolle tilasta lohkottiin osa, tuli mennä naimisiin. Halkomiseen ei voitu suostua, mikäli henkilö, jolle tilan lohkomista haettiin, ei halunnut mennä naimisiin.¹³⁰ Tilan lohkomisella tavoiteltiin siten perheen elatusta, ei niinkään yksittäisen henkilön oikeudenmukaista perintöosuutta.

¹²⁹ Ks. perukirjoja ko. ajalta. Sama vaurastuminen näkyi myös muissakin taloissa, ei pelkästään rustholleissa. 1800-luvun ensimmäinen puoliväli oli saanut aikaan talollisväestön selkeän kerrostumisen hyvin pärjäävien ja heikommin pärjäävien välille.

¹³⁰ Jutikkala 2003a, s.338.

Sahalahtelaisten rusthollien jakamisessa on havaittavissa eräs mielenkiintoinen piirre: kun jakajana toimi isä, jaettiin tila oikeudenmukaisemmin, yleensä puoliksi. Kun taas jakajana toimi veljekset tai setä ja veljenpoika, jaettiin talo yleensä niin, että nuorempi sai vain puolet siitä, mitä vanhempi sai eli periaatteessa tyttären osan.¹³¹ Pakkalan Hampaalan vanhaisäntä Jaakko Yrjönpoika Hampaala (s. n. 1656, k. 1735) päätti v. 1724 jakaa talon poikiensa Yrjön (s. 1689) ja Juhon (s. 1695) kesken. Tällöin talo oli yhden manttaalin kokoinen, joten kummallekin pojalle tuli ½ manttaalin tila, vanhaisännälle syytingiksi normaali elatus ja vuosittain kolme tynnyriä viljaa sekä hevonen tarpeelliseen ajoon.¹³² Pakkalassa myös Savolan (2/3 rusthollista) isäntä Tuomas Sakarinpoika Savola (s. n. 1658, k. 1740) teki v. 1738 sellaisen sopimuksen, että hänen kuolemansa jälkeen hänen poikansa Eskil (s. 1694) ja Juho (s. 1703) jakavat talon keskenään, jolloin kummallekin tuli 1/3 manttaalin suuruinen osatalo.¹³³

Rusthollista saatettiin lohkoa osuus myös tyttarelle ja tämän miehelle. Tällöin yleensä syynä oli se, että tytär oli selkeästi vanhempi kuin talon perinyt poika. Näin juuri oli asian laita v. 1773 Tursolan Hettulassa, jossa emäntä Euphemia Davidintyttären (s. 1703) jälkeen pidetyssä perunkirjoituksessa, talo halottiin niin, että poika Juho (s. 1738) sai kaksi kolmannesta Hettulasta ja tytär Margareta (s. 1723, oli perheen esikoinen) sai miehineen 1/3 Hettulasta. Perheen kolmas aikuiseksi elänyt lapsi Liisa (s. 1742) oli jo naimisissa pälkäneläisen talollisen kanssa ja sai osuutensa rahassa.¹³⁴

Tilasta ei luovutettu kuitenkaan osuutta Benjamin livarille (myöh. Kuuliala), jonka veli sai haltuunsa Tursolan livarin, puolet Kukkolasta ja Kangasalan puolelta ½ Isoniemen rusthollista. Benjamin oli avioitunut Pälkäneelle Onkkaalan Anttilan vauraan rusthollin tyttären kanssa (niin kuin veljensäkin) ja hän sai avioliittonsa kautta haltuunsa Kuulialan rusthollista osan. Hänen isänsä määräsi, että Simo sai talot ja Benjaminille suoritettiin niistä osuus rahassa, joka teki yhteensä 1750 hopearuplaa.¹³⁵

¹³¹ Soinisen käsitys siitä, että rustholliit säilyivät jakamattomina, on perin outo ja Sisä-Suomessa täysin paikkaansa pitämätön. Kangasalla, Sahalahdella, Kuhmalahdella, Pälkäneellä, Orivedellä ja Juupajoella ei ole yhtäkään rustholliä (pois lukien säterirustholliit), jota ei olisi jaettu ainakin kerran. Vrt. Soininen 1974, s. 30.

¹³² KA Sääksmäen tk SM 3, Pälkäneen ym. kk., 15-17.10.1724, f. 308-309.

¹³³ KA, Sääksmäen tk. SM 9, Pälkäneen ym. kk, talvikäräjät 1739. Mf. ES 3371. Rustholli oli halottu siis jo kerran aiemmin, jossa Tuomaan veljenpojalle oli lohkaistu 1/3 rusthollista.

¹³⁴ HMA Sääksmäen tk, perukirjat Sig 149, 5.4.1773, f. 668-673v. Perukirja sidottu niteeseen väärin.

¹³⁵ HMA Sääksmäen ylinen tk., Pälkäneen ym. kk, ilm. asian ptk. Cb:2, 10.3.1842, § 23, f. 306-309v.

Rusthollien lohkominen 1700-luvulla onnistui Sahalahdella vielä hyvinkin, koska silloin rusthollit monesti halottiin ensimmäistä kertaa ja puoliskot olivat sen verran suuria, että ne pystyivät elättämään perheet ilman suurempia ongelmia. Tämän kaltaisessa lohkomisessa tapahtui aina jonkin verran toiminnan tehostumista: karjamäärää lisättiin hieman, uutta peltoa raivattiin jonkin verran jne. Todellisiin vaikeuksiin monet rusthollit joutuivat siinä vaiheessa kun rusthollinpuolikas halottiin uudelleen. Kuten aiemmista luvuista on käynyt ilmi, ongelman aiheutti se, ettei uusia innovaatioita oltu tehty, eikä niin ollen maanviljelys ollut vielä kyennyt uudistumaan. Lohkomisesta seurasi, ettei tila kyennyt selviytymään rasisiteistaan, joista huomattavimpia oli perinnönjaon aiheuttama velkaantuminen. Tämä rasisitus oli suurimmillaan 1700-luvulla ja aivan 1800-luvun alussa, koska perheiden lapsimäärät olivat tällöin suurimmillaan. Myöhemmin 1800-luvulla tapahtunut perheiden reaalisen lapsiluvun alentuminen ja toisaalta korkealla tasolla pysynyt lapsikuolleisuus aiheuttivat sen, että perheissä perillisten määrä pieneni selkeästi 1800-luvulla.

Halkomisen pohjimmaisena syynä aina oli se, että talosta ei voitu lunastaa muita perillisiä ulos, joka johtui siitä, että lainaustoiminta ei ollut vielä tarpeeksi kehittyntä, eivätkä tilat tuottaneet sellaista ylijäämää, vasta kuin 1800-luvun puolivälin jälkeen, että pitkäkestoiset suunnitelmat olivat mahdollisia. Samoin pitkäkestoisuuteen vaikutti sekin, että ihmisten keskimääräinen elinikä oli selkeässä nousussa (ks. luku 5). Tilan halkominen toisen kerran oli monesti vain jatkoa jo heikentyneelle taloudelliselle tilanteelle, joka yleensä vain heikkeni, koska tilan elinkelpoisuus heikkeni. Voittajana tässä tilanteessa sahalahtelaisissa rustholleissa oli ainoastaan ne, jotka tekivät uutterasti töitä, paransivat tilojensa elinmahdollisuuksia esim. ostamalla toisen tilan. Tämä oli tietenkin riskialtista.

Pienin osa, johon rustholli Sahalahdella jaettiin oli 1/9 manttaalin suuruinen. Keljon Keskinen jaettiin kahdeksi 1/9 manttaalin tilaksi, muuten pienimmät tilat olivat ¼ manttaalin suuruisia, jotka muuten olisivat olleet yleensä Suomen mittapuissa aivan riittäviä, mutta Sahalahdella ei, johtuen heikoista mahdollisuuksista uudisraivaukseen ja toisaalta maatalouden yleisestä kehittymättömyydestä. Näistä pienemmistä osista suvulla säilyi tutkimusjakson ajan vain Keljon Yli-Keskinen ja Pakkalan Hampaalan yksi neljännes. Pienempiä rusthollin osia, jotka säilyivät suvulla, oli muitakin, kuten Kärkkään Sipilä (1/4 manttaalia)¹³⁶ ja Tursolan Oinas (11/36 manttaalia). Suurempia rusthollien osia, jotka

¹³⁶ Sipilä oli jo ostettaessa pienehkö, jonka manttaalilukua lisäsi Kärkkään rusthollista erotettu kolmas osa, jonka Uotila ja Sipilä yhdessä lunastivat.

säilyivät suvulla, olivat ainoastaan Moltsian Vähä-Arra (13/24 manttaalia) ja Kärkkään Uotila (½ manttaalia).¹³⁷

Talojen halkominen ja sen kautta tapahtunut tilaluvun lisääntyminen oli Sahalahdella poikkeuksellisen hidasta ja vähäistä. Vuodesta 1723 vuoteen 1850 välillä taloluku kasvoi 64:sta talosta 104:ään taloon eli lisäys oli n. 63 prosenttia.¹³⁸ Pälkäneellä taloluvut kehittyivät vuoden 1728 169:stä talosta vuoden 1860 226 taloon¹³⁹ eli siellä lisäys oli melkein 34 prosenttia. Pälkäneelläkin oli taloluku alkanut vähetä 1800-luvun puolivälissä tilojen yhdistämisen kautta. Uudisraivaukseen ei siis kummassakaan pitäjässä ollut juurikaan mahdollisuuksia ja siksi taloluvun kasvu johtui lähinnä talojen jakamisesta. Asia oli aivan toisin taas niissä pitäjissä, joissa oli suuret koskemattomat takamaat, kuten Pohjois-Hämeessä ja Keski-Suomessa. Keuruun, Multian, Pihlajaveden ja Ähtärin taloluku kasvoi 100 talosta (v. 1730) 382 taloon (v. 1860) eli kasvu oli 282 prosenttia, toisin sanoen näiden pitäjien taloluku yhteensä lähes kolminkertaistui. Iso osa näistä taloista oli juuri uudisraivauksen myötä syntyneitä.¹⁴⁰ Sahalahden luvut olivat siis Pälkäneeseen verrattuna huomattavan suuria, mutta kovin pieniä verrattuna keskisen Suomen tilanteeseen.

3. Naimiskauppa ei olekkaa hevoskauppa

Parisuhteen aloittamisessa on noudatettu tiettyjä tapoja, joita on yleensä yhteisön taholta pyritty säätelemään monin erilaisin normatiivisin määräyksin. Vähitellen nämä määräykset ovat muodostuneet vakinaisiksi instituutioiksi. Tämän kaltaisista yhteiselämän instituutioista merkittävimmät Suomessa ovat olleet kihlaus ja avioliitto. Kihlaus on ollut aina historiallisesti enemmän juridisesti sitova, kun taas avioliitto on ollut moraalisempaa ja eettisempää näkemystä edustava instituutio.¹⁴¹

Avioliitolla on ollut myös suuri merkitys siirtymäriittinä. Nuorelle parille häät ovat merkinneet yksilön tulevaisuuden kannalta merkityksellisintä käännekohtaa, sillä häät usein muuttivat eniten henkilön statusta. Naimisiin mentyään yksilö laskettiin ensinnäkin

¹³⁷ Isommat tilat myytiin monesti muista syistä kuin köyhtymisen vuoksi. Joka tapauksessa suvun hallussa säilyi perin vähän tiloja yleensäkin Sahalahdella.

¹³⁸ Jutikkala 1954a, s. 15. Taloja oli jo ehditty yhdistääkin jonkin verran, esim. v. 1800 taloluku oli 92.

Luvuissa on laskettu mukaan lampuodit aina yhdeksi taloksi

¹³⁹ Koukkula 1972, s. 314.

¹⁴⁰ Sillanpää 1969, s. 14-19.

¹⁴¹ Talve 1980, s. 177-186.

naimisissa olevien ryhmään, mutta myös usein täysivaltaisten aikuisten asemaan. Lisäksi mies toimi oman perheensä ja mahdollisesti jopa oman sukunsakin päämiehenä, mikäli hän samalla sai esimerkiksi isännyyden tai päällikkyyden.¹⁴² Naiselle avioliitto saattoi toimia jopa ammatinvalintana, riippuen hänen puolisonsa toimesta tai asemasta.

Avioliiton kääntöpuoli on tietenkin naimattomuus. Naimattomuuden voi laskea jakaantuvan kahteen eri tyyppiin: omasta tahdosta riippuvaan ja toisaalta omasta tahdosta riippumattomaan naimattomuuteen. On aivan mahdollista, että osa naimattomuustapauksista Sahalahdella ja muuallakin johtuivat siitä yksinkertaisesta syystä, että henkilö ei halunnut mennä naimisiin. Tämän kaltaisessa tapauksessa ympäröivä sosiaalinen paine on varmasti ollut kova, sillä avioliitto nähtiin luonnollisena osana ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Sen vuoksi ei ole kovinkaan yllättävää, että naimattomaksi jääneitä naisia ivattiin, pilkattiin ja jopa halveksittiin.¹⁴³ Kansanperinteessä on puhuttu naisten joutumisesta Kyöpeliin tai Kyöpelinvuorelle. Toisinaan asia kuitenkin käsitettiin niin, että vanhalla piialla eli naimattomalla naisella oli ollut huono naimaonni eli asia oli jossakin määrin kiinni myös onnesta, ei niinkään ko. henkilöstä itsestään.¹⁴⁴ Naimattomaksi jäänyttä miestä, jota kutsuttiin myös vanhaksipojaksi, ei kuitenkaan halveksittu.¹⁴⁵ Häntä jopa saatettiin kadehtia tämän näennäisen vapauden vuoksi. Tällä ei kuitenkaan ollut suurempaa merkitystä staattisessa yhteiskunnassa, jossa ihmiset pysyttelivät pääosin vain lähiseudulla, satunnaisia kaupunkimatkoja lukuun ottamatta.

Naimaton nainen pysyi kuitenkin aluksi vanhempiensa, myöhemmin muun isännänvaltaa talossa käyttäneen, esimerkiksi veljensä, vallan alaisena. Vasta vuosien 1863-64 valtiopäivillä naimattomille naisille myönnettiin täysivaltaisuus eli lupa hallita itseään ja omaisuuttaan 25-vuotiaana. Samoilla valtiopäivillä myönnettiin myös 15-vuotta täyttäneille naisille oikeus omaan palkkatuloon ja purettiin samalla myös naittajainstituutio, joka selkeästi heikensi patriarkaalista isänvaltaa perheessä.¹⁴⁶ Teollistumisen todella alettua Suomessa vahvensi se myös naisten itsenäistymistä perheistään. Monet nuoret naiset lähtivät maaseudulta kaupunkiin, erityisesti Tampereelle, tehtaaseen töihin. Naiset kuitenkin tekivät niin sen vuoksi, että heidän oli pakko, eivätkä sen vuoksi, että se olisi

¹⁴² Sarmela 1981, s. 11.

¹⁴³ Heikinmäki 1981, s. 42. Lepistö 1949, s. 288, kuitenkin esittää, ettei naimattomaksi jääneitä naisia todellisuudessa halveksittu.

¹⁴⁴ Lepistö 1949, s.288

¹⁴⁵ Nykysuomen sanakirjassa hakusana vanhapiika on merkitty halventavaksi, kun taas vanhapiika ja poikamies taas eivät ole. Heikinmäki 1981, s. 42.

¹⁴⁶ Räisänen 1995, s. 39.

antanut heille enemmän vapautta.¹⁴⁷ Maaseudun olosuhteisiin nähden palkka oli kuitenkin parempi.

Toinen naimattomuutta edustava tyyppi oli omista valinnoista johtumaton naimattomuus. Tämän mallin yleisimpänä syynä oli ko. henkilön henkiset tai fyysiset ominaisuudet tai sairaudet. Vähäisemmät fyysiset ongelmat, kuten esimerkiksi toisen silmän sokeus ei kuitenkaan ollut avioliittoa solmittaessa mikään ongelma: Ida Maria Heikintyttärellä, Kärkkään Uutilan perijällä ja tulevalla emännällä oli rippikirjan mukaan toinen silmä sokea. Hänet vihittiin kuitenkin jo 16-vuotiaana.¹⁴⁸ Samasta talosta oli hänen enonsa, Mauritz Simonpoika (s. 1840), joka oli kuuromykkä. Hän jäi naimattomaksi, mutta hän ei esimerkiksi olisi voinut ilmaista suostumustaan. Hän oli kuitenkin aivan rajatapaus, mutta täysivaltaiseksikaan häntä ei voitu julistaa. Vammoista useimmiten kuitenkin naimattomuuden taustalla oli henkiset sairaudet, jotka ilmaistiin esimerkiksi termillä *vanvettig* – vähämielinen. Tämän kaltaisia, selkeästi tunnistettavia tapauksia sahalahtelaisissa rusthollariperheissä oli vain kaksi.

Huolimatta siitä, mikä oli naimattomuuden syy, rustholliperheissä Sahalahdella naimattomat miehet ja naiset pysyivät kotonaan. Osin tähän oli syynä se, että he eivät hankkineet itselleen koulutusta muihin ammatteihin (lähinnä tietenkin miehet), joka olisi mahdollistanut oman talouden. Toisaalta voimakas teollistuminen olisi alkanut vaikuttaa naisten kaupunkiin lähtöön vasta 1800-luvun lopussa, joka taas ei kuulu tämän tutkimuksen rajoihin.

Rusthollariperheiden pojista naimattomaksi jäi kaikkiaan 8 miestä, kolme ensimmäisellä ajanjaksolla ja 5 toisella ajanjaksolla. Naisilla vastaavat luvut olivat 4 ja 3 eli kumpiakin jäi lähes saman verran kaikkiaan naimattomaksi.¹⁴⁹ Ensimmäisellä ajanjaksolla naimattomien osuus kaikista aikuisista miehistä oli 2,9 %, kun naisilla vastaava luku oli 3,7 %. Luvut ovat hyvin samansuuntaiset, mutta selkeä ero tulee esiin toisella ajanjaksolla: molempien luvut kasvavat, mutta miehillä enemmän. Naisilla naimattomien osuus on kasvanut 6,1 prosenttiin, kun miehillä luku on peräti 11,6 prosenttia. Naimattomuus oli siten erityisesti

¹⁴⁷ Gordon 1994, s. 12.

¹⁴⁸ Haapanen 2005.

¹⁴⁹ Haapanen 2005.

miehiä enemmän koskettava ilmiö 1800-luvulla sahalahtelaisissa rusthollariperheissä.¹⁵⁰ Kokonaismääränä naimattomuus oli miehillä 5,4 ja naisilla 4,5 prosenttia, jotka ovat selkeästi matalammat kuin esimerkiksi Heikinmäen ilmoittamat luvut Finströmistä ja Ruotsista.¹⁵¹

Naimattomuus ei kuitenkaan koskenut pelkkää avioliittoa, vaan sillä oli myös toinen käänköpuoli eli lapsettomuus. Koska yhteiskunnan moraali- ja jopa juridinen säännöstö oli sitä mieltä, että seksuaalisuus kuului ainoastaan avioliittoon ja lapset tuli syntyä ainoastaan avioliitossa, tarkoitti tämä sitä, että naimattomien ihmisten tuli yleisen käsityksen mukaan jäädä myös lapsettomiksi.¹⁵² Näin ei kuitenkaan käynyt kaikissa tapauksissa. Raution Eerolan tytär Maria Yrjöntyttä (s. 1774) synnytti aviottoman pojan vuonna 1801. Hänet on merkitty tästä syystä äitinä kastettujen luettelossa naisihmiseksi (qv.p), joka osoittaa aviottoman lapsen synnyttänyttä. Loppuelämänsä Maria asui kotonaan. Ihmisen seksuaalisuus oli kuitenkin voima, joka esiintyi silloinkin, kun se ei olisi yleisen katsantokannan mukaan saanut esiintyä.

3.1. Kell on kihlat, sill on kiire, kihlattomal viel kiiremp

Kihlaus oli yksityinen sopimus, kahden suvun tai perheen välinen lopullinen sopimus, jonka sitovuus vahvistettiin todistajien läsnä ollessa luovuttamalla lahjoja morsiamen isälle tai naittajalle, sekä parin ja toisinaan jopa heidän isiensä lyödessä keskenään kättä.¹⁵³ Muinaissuomalaisen yhteiskunnan muodostivat miehet ja sitä hallitsivat suvut.¹⁵⁴ Avioliitto sitoi sukuja toisiinsa ja toimi yhteiskuntaa vakauttavana tekijänä. Avioliiton vahvistamisen eli häät laillistivat lasten aseman aviolapsina sekä heidän oikeutensa aineelliseen ja sosiaaliseen omaisuuteen, kuten karjaan tai arvonimiin.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Mielenkiintoinen yksityiskohta on varsinaisen tarkastelujakson ulkopuolelta. Moltsian Vähä-Arrassa rusthollari Heikki Arran (s. 1838) seitsemästä aikuiseksi eläneestä lapsesta vain yksi meni naimisiin. Loput kuusi asuivat naimattomina loppuelämänsä kotonaan. Näiden kuuden joukossa oli talon kaikki miehet, joita oli kolme kappaletta ja sen lisäksi kolme sisarta. Mitään näkyvää syytä tähän ei tiedetä.

¹⁵¹ Heikinmäki 1981, s. 42.

¹⁵² Nieminen 1951, s. 42-43.

¹⁵³ Talve 1980, s. 179.

¹⁵⁴ Mustakallio 1988, s. 11.

¹⁵⁵ Sarmela 1981, s. 11.

Vaikka suomalaisesta kansanrunoudesta käykin ilmi, että vaimon hankkiminen toisinaan tapahtui ryöstämällä, on selvää, että tavallisin avioliiton muoto oli naisen osto. Toisinaan puhutaan jopa naimakaupasta¹⁵⁶, jota ei kuitenkaan pidä sekoittaa ihmiskauppaan. Suoritettava korvaus saattoi olla hyvinkin nimellinen, mutta kuitenkin sen verran mittava, että se herätti kiinnostusta. Tämä korvaus myöhemmin aikoina muuttui isälle maksettavasta korvauksesta suoraan morsiamelle annettavaksi lahjaksi.¹⁵⁷ Myöhemmin lahjan tarkoitus oli osoittaa kosijan varallisuutta ja vakaita aikeita. Teon oikeudellisesta luonteesta todistaa myös se, että paikalla tuli olla yhtä monta todistajaa kummankin suvuista.¹⁵⁸ Näiden tehtävä oli valvoa, että naima-asiassa noudatettiin oikeita menoja ja toisaalta heidän tuli toimia todistajina siitä, mitä oli sovittu. Samalla koko toimitus oli luonteeltaan hyvinkin sosiaalinen: lahjojen vaihto asetti tulevat sukulaiset henkilökohtaiseen liittoon ja vastuuseen. Samalla se on merkinnyt uusien sukulaisten ja jopa uusien velvollisuuksien hyväksymistä¹⁵⁹, riippuen tietenkin kihlaparin sosiaalisesta asemasta.

Jos avioliitto perustuikin siihen tosiseikkaan, että molemmat osapuolet olivat avioon halukkaita, teki kristinuskon tulo asiasta huomattavasti monimutkaisemman. Kristinuskon, alussa tietenkin katolinen, myöhemmin luterilainen, lisäsi omat vaatimuksensa avioliittoon. Eräs tämän kaltainen vaatimus oli vaatimus avioliittoaesteiden tutkinnasta. Avioliittoon ei voitu vihkiä osapuolia, jotka olivat liian läheistä sukua keskenään, olivat alaikäisiä tai joilla ei ollut naittajan tai vastaavan henkilön lupaa. Lisäksi voimassaoleva avioliitto tai kihlaus, vakava sairaus tai vika toimivat myös esteinä.¹⁶⁰ Sairaus toimi esteenä silloin, jos asianomainen osapuoli oli salannut asian. Kansanperinne ei sinänsä kieltänyt avioitumasta sairaan kanssa, sillä se ei ollut tarpeen, koska terveitäkin oli riittävästi yleensä tarjolla.¹⁶¹ Poikkeuksen tässä muodostivat tietenkin ne, joilla saattoi olla vikoja, mutta joiden sosiaalinen tai taloudellinen asema oli kuitenkin sen verran houkutteleva, että viat tai sairaudet eivät muodostaneet estettä avioitumiselle.

Avioliittoon tarvittava ikä on vaihdellut huomattavasti. Mikael Agricolan käsikirjan mukaan miehen tuli olla 14 ja naisen 13 vuotta. Vanhemman ruotsalaisen oikeuden mukaan mies

¹⁵⁶ Kauppa- sana tulee germaanisesta sanasta kauppa, jonka merkitys on lähinnä molempia osapuolia velvoittava sopimus. Hemmer 1954, s. 3.

¹⁵⁷ Hemmer 1954, s. 4.

¹⁵⁸ Ibid. , s. 9.

¹⁵⁹ Sarmela 1981, s. 13.

¹⁶⁰ Hemmer 1954, s. 15-18.

¹⁶¹ Heikinmäki 1981, s. 33.

tuli täysivaltaiseksi 15-vuotiaana. Vuoden 1734 valtakunnanlaki tosin määräsi miehen täysi-ikäisyysrajaksi ja naimiäksi 21 vuotta ja naiselle 15 vuotta. Tämä miehelle suhteellisen korkea naimikä oli kuitenkin voimakkaasti ristiriidassa maaseudulla vallitsevien olojen ja tapojen kanssa, joten se pudotettiin rahvaaseen kuuluvien osalta vuonna 1756 18 vuoteen.¹⁶²

Kirkko asetti myös myöhemmin muitakin vaatimuksia, joista tärkeimmäksi nousi rippikoulun käyminen ja konfirmaatio. Rippikoulun saattoi suorittaa selvittämällä tietyt vaatimukset, joista tärkeimmät olivat riittävä sisä- ja ulkolukutaito ja keskeisten opinkappaleiden osaaminen. Näistä voitiin kuitenkin poikkeuksellisesti poiketa, jos oli selvää, että henkilön henkiset kyvyt eivät riittänyt vaatimuksiin.¹⁶³

Kirkko pyrki jo keskiajalta lähtien saamaan vihkimiselle oikeudellisen aseman.¹⁶⁴ Kihlauksen asema juridisena (ja tässä yhteydessä ei-kirkollisena) toimenpiteenä säilytti kuitenkin asemansa ja kirkkokin tunnusti että avioliittoon ja kihlaukseen liittyi monenlaisia aspekteja ja jopa eriarvoisia juridisia näkemyksiä. Sen vuoksi vuoden 1686 kirkkolaisissa todetaan, että maalliselle vallalle kuuluu oma osansa avioliitosta ja kirkolle vastaavasti oma osansa. Maallisen vallan tuli päättää seuraavat seikat: ketkä voivat mennä naimisiin, kuka on oikea naittaja, kihlariidat, kihlauksen ajan salavuoteudet ja aviottomat lapset sekä näiden perintöoikeus ja avioerotapauksessa ositus. Piispan ja tuomiokapitulun alaisuuteen sen sijaan tuli sukulaisuusesteiden tutkinta, kuinka kihlaus oikein rakennetaan ja toisaalta puretaan, kuten myös avioeron muodolliset seikat varsinaisen oikeuden päätöksen jälkeen.¹⁶⁵ Varsinaiset oikeudelliset seikat siis jäivät maallisen oikeuden päätettäväksi ja kirkolle varattiin lähinnä seremoniallinen osuus. Siksi kihlaus säilyttikin juridisen asemansa, vaikkakin valtaosa liitoista saikin myös kirkollisen sinetin vihkimistoimituksessa.

Kaikkien muutoseikkojenkin jälkeen avioliittoon haluavien tuli osoittaa olevansa tarpeeksi kypsiä. Miehillä oli erilaisia vaatimuksia, jotka tuli täyttää, ollakseen täysikasvuisen aikuisen vertainen. Tästä esimerkkinä voi mainita heinäseipään käsivarassa teroittaminen ja maasta hevosen selkään hyppääminen. Lähinnä kuitenkin miehen tuli kyetä elättämään perheensä eli hänen tuli pystyä tekemään samat työt kuin aikuinen mies. Useimmiten

¹⁶² Hemmer, s. 16.

¹⁶³ Lähinnä kyse oli hidasälyisistä tai tyhmiksi luokitelluista, mutta ei varsinaisista vajaamielisistä. Nygård 2001, s. 77.

¹⁶⁴ Knuutila 1990, s. 6

¹⁶⁵ Kirkkolaki 1686, 15. luku

kuitenkin pojat olivat tottuneet kovaan työhön jo pienestä pitäen, joten nämä vaatimukset eivät olleet mitenkään erityisiä. Tyttöillä vaatimukset liittyivät enemmänkin kotitöihin. Kaiken kaikkiaan tytön taitoihin kiinnitettiin paljon enemmän huomiota kuin pojan osaamiseen.¹⁶⁶

3.2. Emäntä taloon

Talon tulevaisuuden kannalta merkityksellisimpiä valintoja isännälle¹⁶⁷ oli tulevan emännän valinta. Sillä oli oma vaikutuksensa talon hoitoon, mutta myös lasten saamiseen ja siten talon ja suvun jatkuvuuteen. Sen takia emännän valintaan kiinnitettiin erityistä huomiota ja avioituminen oli olennaisesti taloudelliseen harkintaan perustuva naimakauppa.¹⁶⁸ Sen vuoksi Jooseppi livari valittaessaan pojalleen tämän puolisonvalinnasta korosti erityisesti emännän velvollisuuksia, joita tämä ei hänen mielestään jaksaisi hoitaa. Näin sitten kävikin, Simo livari sai hoitaa sekä isännän että emännän velvollisuudet.¹⁶⁹ Se, mikä tässä asiassa jäi sekä isältä että pojalta sanomatta oli avioliittoon johtanut ilmeinen syy: raha. Johanna Anttila oli ulkomuodoltaankin kovin vähäpätöinen ja vartaloiltaan hintelä¹⁷⁰, joten se ei tehnyt hänestä vetoavaa. Yleensäkin puolisonvalinnassa ensisijaisia kriteerejä Sahalahdella on ollut varallisuus, työkyky ja vasta sitten ulkonäkö.¹⁷¹

Avioituminen on siis palvellut talon jatkuvuutta, mutta se on ollut myös premissi, ennakkoehto, sillä talon halkomiseen ei voitu suostua, jos halkomista haluava ei halunnut mennä naimisiin.¹⁷² Asiahan ei sinänsä ollut mikään ongelma, halukkaita taloa emännöimään riitti jo pelkästään talollispiirissä, jossa talon tyttäriä oli enemmän kuin taloja. Ainoastaan henkilön oma tahto saattoi olla tässä esteenä ja silloin jäi häneltä talon osa saamatta.

Avioliittomarkkinoilla nuoren isännän asema oli huomattavasti parempi kuin muilla rusthollin pojilla. Hän nimittäin pystyi tarjoamaan uudelle emännälle emännän paikan siihen kuuluvine oikeuksineen, mutta myös velvollisuuksineen. Joka tapauksessa rusthollin

¹⁶⁶ Heikinmäki 1981, s. 29.

¹⁶⁷ Isännillä tässä tarkoitetaan rusthollin poikia, jotka isännöivät kotitaloansa tai sen osaa joko ennen tai jälkeen avioliiton solmimisen.

¹⁶⁸ Nieminen 1993, s. 7.

¹⁶⁹ Kuulliala 1936, s. 106.

¹⁷⁰ Ibid., s. 105.

¹⁷¹ Heikinmäki 1981, s. 38.

tai sen osan emännöisyys oli houkuttelevampi vaihtoehto kuin torpan vaimona tai itsellisenä oleminen, joka usein oli kohtalona, jollei emännän paikkaa löytynyt.

Varallisuuden painottaessa rusthollien isänniksi ryhtyvien avioliittoaikaita oli selvä, että puolison valinnassa painottuivat rustholliit ja muut talot eli oman elämänpiirin edustajat. Aatelis- ja säätyläisneidot olivat yleensä talonpoikaiseen luokkaan laskettavien rusthollien isäntien ulottumattomissa.¹⁷³

Ensimmäiseksi puolisoiksi (ks. liite 2) rusthollien isäntä valitsi useimmiten naisen talonpoikaisesta taustasta. Aikajaksolla 1721-1809 tulevasta emännistä oli rustholliista vähän yli puolet, mutta muista taloista puoliso oli kuitenkin yli neljäsäksyymenessä prosentissa tapauksista. Myöhemmällä ajanjaksolla 1810-1887 rustholliista lähtöisin olevien puolisoitten määrä oli kasvanut kuuteenkymmeneen prosenttiin eli lisääntynyt jonkin verran. Ottaen huomioon sen tosiasian, että rustholleja oli kuitenkin huomattavasti vähemmän kuin muita talonpoikaistaloja, olivat rustholliista lähtöisin olevat naiset selkeästi sekä suhteellisesti että absoluuttisesti ylliedustettuina. Kuitenkaan ei voida puhua näissä avioliitoissa rustholliisidonnaisuudesta, johon esimerkiksi Jutikkala teoksessaan Suomen talonpojan historia viittaa.¹⁷⁴ Hän väittää, että rustholliin poika nai ainoastaan rustholliin tyttären, vaikka kauempaakin, jos sellaista ei läheltä löytynyt. Jos tämän kaltainen sidonnaisuus olisi ollut olemassa, olisi emänniksi valittu ainoastaan rusthollien tyttäriä. Näin ei kuitenkaan ollut.

Kaikkiaan sahalahtelaiset rusthollien isännät naivat hyvin vähän maata omistamattomasta luokasta ja tällöin kyse oli aina pitäjän sisäisestä avioliitosta. Maata omistamattomasta väestöstä Sahalahdella oli runsaasti, joten tällaisessa avioliitossa puolisoa ei täytynyt hakea kaukaa. Näistä kaikista neljästä avioliitosta kolme solmittiin lampuotien tyttären kanssa ja yhden vaimon isä oli käsityöläinen. Näin ollen voidaan isäntien kohdalla hyvinkin puhua

¹⁷² Jutikkala 2003, s. 338.

¹⁷³ Tosin Sahalahden naapuripitäjässä, Kuhmalahdella rustholli saattoi naida itselleen aatelistenkin puolison. Noksioisten säterirustholliin talonpoikainen isäntä nai 1795 aatelisten Reginald von Qvantenin. Kyse tällöin oli von Qvantenin köyhtyneestä aatelistuvasta, joiden puolisoissa on torppareita ja palkollisiaakin ja jotka itsekin olivat torppareina Kuhmalahdella.

¹⁷⁴ Jutikkala 1958, s. 343, 470-471. Hänen esimerkit ovat osatotuksia ja jopa keskenään ristiriitaisia. Lisäksi lähteet eivät ole kovinkaan edustavia, vain otoksia pitäjien avioliitoista. Esimerkiksi Innamaa (1952) kertoo rusthollien tyttären avioliitosta mm. seppiä kanssa. Lisäksi, kuten Jutikkala itsekin toteaa, Somerolla ei tällaista "rustholliisulkeutuneisuutta" löydy. Jutikkalan tarkoittamassa mielessä sitä ei esiinny muuallakaan

omistavan luokan sidonnaisuudesta. Lisäksi on huomioitava se, että taloudellisessa mielessä maata omistava luokka tarjosi paremmat tai ainakin helpommin tulkittavissa olevat vaihtoehdot avioliitolle kuin ei-omistava luokka.¹⁷⁵

Jonkin verran tapahtui myös omaisuuksien yhdistämistä ajanjaksolla 1810-1887 siten, että isäntä nai talon emännän. Näissä kolmessa tapauksessa kyse oli talon tyttäristä, joilla ei ollut muita kanssaperillisiä. Yhdessä tapauksessa vaimon kotitalo myytiin¹⁷⁶ ja puoliset asuivat miehen kotitalossa, toisessa tapauksessa kyse oli naapuritalon leskiemännästä, jonka taloa jäi pitämään hänen lapsensa 1. avioliitosta. Kolmannessa, pitäjän ulkopuolisessa avioliitossa, talon isäntä alkoi asua vaimon suvun omistamaa rustholliä Pälkäneellä ja isännän kotitalo jäi hänen sisarelleen ja langolleen.

Esiteollisena aikana avioliitot solmittiin talollispiireissä usein oman pitäjän sisäisenä tai hyvinkin läheisten naapurikuntien maanviljelysväestön kesken.¹⁷⁷ Erytisen varakas perhe saattoi naittaa tyttärensä tai poikansa hyvinkin kauas, joskin tämä lienee ollut hyvin harvinaista. Isäntien avioliitoissa vaimo oli oman pitäjän sisältä 45 avioliitossa, kun taas pitäjän ulkopuolelta tuleva emäntä esiintyi 37 avioliitossa. Muutos emäntien valikoitumiseen jakautui niin, että jälkimmäisellä puoliskolla pitäjän sisäisiä ja toisaalta pitäjän ulkopuolella solmittuja avioliittoja oli yhtä paljon eli ulkopuoliset avioliitot lisääntyivät suhteellisesti mitattuna.¹⁷⁸

Avioituessaan nuoret isännät olivat toisinaan hyvinkin nuoria. Nuorimmat sahalahtelaiset rustholli-isännät ovat olleet avioituessaan vasta 16-17-vuotiaita¹⁷⁹, joka on selkeästi ollut vastoin lakia.¹⁸⁰ Lisäksi mielenkiintoista on se, että kenelläkään näillä neljästä ei ollut niin aikaiseen avioitumiseen selvää syytä; kuten se, että heidän isänsä olisi ollut kuollut ja heidän olisi tarvinnut ottaa perheenpään asema välittömästi. Kaikissa tapauksissa heidän

Längelmäveden seudulla pitäjätasolla. Joissakin yksittäisissä suvuissa näin voi olla. Samaa Jutikkalan rusthollisidonnaisuuden ajatusta heijastelee myös Anttila (1974) teoksessaan (s. 39).

¹⁷⁵ Talon kuntoa ja sen arvoa oli paljon helpompi arvioida kuin esimerkiksi käsityöläisen työn arvoa.

¹⁷⁶ JyMA Jämsän tk., Jämsän kk., Pälkäneen ym. lainhuudatukset I Cb:1, 29.10.1829 § 2, f. 287-290v. Juho Mikonpoika Sipilä Kärkkäältä ja vaimonsa Liisa Matintytär Hampaala myivät ¼ Hampaalan.

¹⁷⁷ Heikinmäki 1981, s. 23-24.

¹⁷⁸ Ks. liite 2. Avioliittojen kokonaismäärä tietenkin absoluuttisesti laski, koska taloja oli jälkimmäisellä puoliskolla myyty ja niin ollen isäntiä oli paljon vähemmän.

¹⁷⁹ 16-vuotiaita oli yksi (Elias Hampaala, s. 1718) ja 17-vuotiaita 3 kappaletta (Heikki Kukkola, s. 1755, Antti livari, s. 1725 ja Heikki Pietilä, s. 1716). Ks. liite 4.

¹⁸⁰ Naimakähän oli miehellä 21 vuotta ja vuodesta 1756 eteenpäin 18 vuotta. Vuoden 1686 kirkkolain mukaan mies saattoi mennä naimisiin ollessaan täysi-ikäinen, joka vanhan ruotsalaisen lain mukaan tarkoitti 15 vuotta. Siren 1999, s. 114-115. Joka tapauksessa nämä avioliitot olivat maallisen lain vastaisia.

isänsä oli vielä elossa ja vielä isäntinä. Varhaiselle avioitumiselle ei siis ole mitään selkeää syytä.

Tyypillisimmillään ensimmäisellä ajanjaksolla nuori rusthollin isäntä oli 22-23-vuotias (kumpiakin kahdeksan kappaletta), kun taas toisella ajanjaksolla löytyi 21-, 24- ja 29-vuotiaita kutakin kolme kappaletta. Keskiarvona isännän avioitumisikä oli 1721-1809 välisenä aikana 23,8 vuotta, kun se 1810-1887 oli 24,95 vuotta eli oli selkeästi noussut. Toisaalta juuri näiden alaikäisten, tulevien isäntien avioliitot pudottivat ensimmäisen jakson keskiarvoa jonkin verran. Luvut sopivat melko hyvin yhteen esimerkiksi Huittisissa talollisluokkaan kuuluneiden miesten avioitumisiän kanssa.¹⁸¹ Kansa onkin puhunut naimakymmenestä, toisin sanoen tarkoittaen ikävuosia 20 ja 30 vuoden välillä, johon suuri osa ensimmäisistä avioliitoista osui.

3.3. Isännäksi, vaikka reittä myöten...

Rusthollin pojille, joille ei löytynyt isännän paikkaa kotitalossaan, joutuivat hakemaan isännän paikkaa muilla tavoin. Eräs näistä tavoista ja usein edullisin vaihtoehto, oli naida talon emäntä. Emäntä saattoi olla esimerkiksi talon tytär, jolle miehineen lohkottiin talosta osa tai annettiin jopa koko talo, jos talossa ei ollut omia poikia tai nämä olivat hyvin nuoria. Toinen vaihtoehto isännyyden saavuttamiseksi oli naida leskiemäntä. Toisinaan leski saattoi olla hyvinkin nuori, kuten esimerkiksi oli tapaus Sahalahden Taustialan Toukolassa. Talon emäntä, Wilhelmiina Kallentytär (s. 1829), oli jäänyt leskeksi vain 19-vuotiaana hänen miehensä menehdyttyä keuhkotautiin 21-vuotiaana. Wilhelmiina nai Moltsian Vähä-Arrasta rusthollarin pojan, Aaro Mikonpojan (s. 1818), joka sitten isännöi Ala-Toukolaa vuoteen 1874 eli kuolemaansa saakka, jonka jälkeen isännyyden otti talon edellisen isännän poika. Tämä oli juuri lesken kanssa avioituneelle tyypillinen kohtalo: vaikka parilla olisi ollutkin yhteisiä lapsia, saivat talon yleensä edellisen puolison lapset ja oma perhe joutui hakemaan elantoansa muualta.¹⁸²

¹⁸¹ Heikinmäki 1981, s. 39.

¹⁸² Haapanen 2005. Aaron ja Wilhelmiinan kaksi aikuiseksi kasvanutta lasta lähtivät talosta, toinen serkulleen Vähä-Arraan torppariksi ja myöhemmin tilanvuokraajaksi Pälkäneelle ja toinen lähti työmieheksi Tampereelle.

Rusthollarin pojista avioliiton kautta (ks. liite 2) isännyyden sai ajanjaksolla 1721-1809 kotipitäjässään 5 poikaa 21:sta eli noin yksi neljästä, mutta pitäjän ulkopuolelle naineista näin kävi kahdeksalle kuudestatoista eli tasan puolet. Rustholliä isännöimään pääsi näistä kolmestatoista vain kolme, joten isännöinti tapahtui pääosin tavallisissa taloissa.¹⁸³ Myöhemmällä ajanjaksolla kotipitäjään isännöimään avioliiton kautta pääsi vain kaksi poikaa, toinen rustholliin ja toinen taloon. Pitäjän ulkopuolelta isännyyden avioitumalla sai kuusi kolmestatoista eli lähes puolet. Näistäkin kolme isännöi rustholliä. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että sahalahtelainen rusthollarin poika sai sosiaalisesti paremman aseman naidessaan oman pitäjän ulkopuolelle kuin kotipitäjässään. Todennäköisesti tähän kuitenkin vaikutti se, että pitäjän ulkopuolisia avioliittoja suunniteltiin tarkemmin ja näistä valittiin nimenomaan tavallista paremmat vaihtoehdot.

Joistakin pojista tuli kuitenkin talojen isäntiä riippumatta avioliitosta. Esimerkkinä voidaan mainita Moltsian Arralta Juho Yrjönpoika (s. 1709), joka sai talon isännyyden Pälkäneellä siten, että hänen tätinsä Liisa (s.n. 1678) ja tämän mies Yrjö olivat lapsettomia ja nämä ottivat taloon seuraavaksi isännäksi tämän veljenpojan, Juhon. Juho nai sitten Pälkäneeltä naapurikylästä talollisen tyttären.¹⁸⁴

Puolison valinnassa pojilla maanviljelysperheet olivat puolison lähtökohtana samoin kuin isännillä.¹⁸⁵ Ensimmäisellä ajanjaksolla vaimot tulivat näistä lähtökohdista 87 prosentissa tapauksista (rustholleista vaimo oli 24% kaikista tapauksista). Myöhemmällä ajanjaksolla talollisvaimojen osuus oli laskenut, mutta oli siltikin vielä 70 prosenttia (rusthollien osuus oli 35 % eli se oli noussut jonkin verran). Sen sijaan maata omistamattomista oloista lähtöisin olevien vaimojen osuus kasvoi kolmestatoista prosentista kolmeenkymmeneen prosenttiin eli hyvinkin selvästi. Tässä yhteydessä tulee kuitenkin muistaa se tosiseikka, että rusthollien tai talon tyttäret olivat samassa mielessä maata omistamattomaa väkeä kuin esimerkiksi piika tai torpparin tytär.¹⁸⁶ He kuitenkin tarjosivat rusthollarin pojalle ainakin teoreettisen mahdollisuuden päästä isännöimään taloa, joka yleensä oli tarjolla olevista vaihtoehdoista paras. Aina oli kuitenkin mahdollista, että taudit saattoivat surmata lähes koko perheen ja tämä saattoi muuttaa koko perimysjärjestyksen perusteellisesti.

¹⁸³ Tavallinen talo ei välttämättä ollut huono vaihtoehto, saattoihan rusthollikin, tai sen osa, olla pieni ja köyhtynyt. Tilan maanluonto ei välttämättä kerro mitään sen taloudellisesta tilanteesta.

¹⁸⁴ Haapanen 2005.

¹⁸⁵ Ks. liite 2.

¹⁸⁶ Maata omistavat tyttäret ovat taulukoitu nimikkeellä emäntä.

Isäntiin verrattuna poikien avioitumisikä oli selvästi korkeampi varhaisemmalla ajanjaksolla (ks. liite 4). Keskiarvo oli silloin lähes 28,5 vuotta isäntien vähän alle 24:ään verrattuna eli selkeästi korkeampi. Lisäksi pojista eräs meni naimisiin vielä 39-vuotiaana, kun taas vanhin isäntä oli iältään 35-vuotias. Keskiarvollisesti tämä kuitenkin sijoittuu Talveen esittämiin lukuihin, jotka tosin ovat 1800-luvun loppupuolelta.¹⁸⁷ Sahalahtelaisten rusthollien poikien kohdalla näyttäisi siis neljänkymmenen vuoden rajapyykki olleen rajana vanhanpojan ja myöhään avioituneen välillä.

Hyvin mielenkiintoinen ilmiö esiintyy juuri poikien avioitumisiän kohdalla: myöhemmällä ajanjaksolla avioitumisen keskiarvoikä alenee selkeästi. Keskiarvo on 24,67 vuotta, kun taas isännillä se on jopa hieman korkeampi eli 24,95 vuotta. Poikien avioitumisikä oli siis madaltunut, kun isännillä se oli hieman noussut. On myös otaksuttavaa, että juuri maata omistamattomien morsianten määrän absoluuttinen ja suhteellinen kasvu vaikutti avioitumisikään alentavasti siitä yksinkertaisesta syystä, että näitä oli tarjolla huomattavasti enemmän kuin omistavasta luokasta lähtöisin olevia.¹⁸⁸

Sosiaalisessa ja erityisesti taloudellisessa mielessä juuri poikien avioliitot olivat rustholleille, kuten muillekin perinnönlouhteisille maataloille tärkeitä. Kaikkien poikien perintöosuudet olivat yhtä suuria ja jos näitä oli monta, kävi osuuksien lunastaminen nuorelle isännälle kalliiksi. Sen sijaan jos hänen veljillään oli sosiaalisesti ja taloudellisesti turvattu asema, nämä saattoivat myöntää hänelle enemmän maksuaikaa ja jopa tarvittaessa auttaa taloudellisestikin. Se ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että veljet olisivat luopuneet perintöosuuksistaan. Toisinaan näiden osuuksien maksamiseen saattoi kulua jopa vuosikymmeniä¹⁸⁹, jolloin perinnönsaajan vakaa taloudellinen asema oli ollut ehdottoman välttämätöntä.

Valmiista sosiaalisesta verkostosta voidaan puhua niissä tapauksissa, joissa sisarukset naivat samasta sisarusperheestä. Sahalahden rusthollariperheistä löytyy monia esimerkkejä tästä ja jopa useita tapauksia, joissa kaikkiaan kolme sisarusta nai kolme

¹⁸⁷ Talve 1980, s. 177.

¹⁸⁸ Sosiaalisessa mielessä juuri tässä on luokittelun ongelma. Merkitäänkö naisen talollisen tyttäreksi vai palkolliseksi, joka kuitenkin on hänen tosiasiallinen toimensa. Yleensä nämä on kuitenkin merkitty talollisväkeen kuuluviksi.

¹⁸⁹ Jutikkala 1949, s. 283. Moltsian Arran isäntä lupasi v. 1737 maksaa sisaruksilleen perintöosuuksia; nämä olivat jo odotelleet niitä jo pitkän aikaa. Heidän isänsä oli kuollut jo 1715 ja äiti v. 1711. Samassa yhteydessä Yrjö Joosepinpoika Arra määräsi rusthollin jaettavaksi ja omien lapsien perintöosuudet. HMA Sääksmäen tk SM 9, Pälkäneen ym. kk, 28.11.1737, f. 250-253v.

sisarusta. Sosiaalisesti nämä kuitenkin vaihtelevat huomattavasti. Eräessä tapauksessa kyse oli torppariperheen lapsista, kahdessa muussa tapauksessa kyse oli rusthollien lapsista.

Toisinaan avioliiton syntyminen saattoi kestää, vaikka olosuhteet olivatkin sille muuten suotuisat. Korpiniemen Laurilan Tuomas Joonaanpoika (s. 1735) muutti Sahalahden muuttokirjan mukaan Lempäälään vuonna 1765, jonne hän on Lempäälän rippikirjan mukaan tullut jo 1764. Hän oli Lempäälässä Hemminkilän Näppilässä renkinä kymmenen vuotta, kunnes nai talon tyttären ja toimi myöhemmin halotun rusthollin toisen puolikkaan isäntänä. Se, että hän Sahalahdelta muutti suoraan juuri siihen taloon, jossa hän tuli myöhemmin isännöimään, herättää epäilyksen, että avioliitto oli järjestetty. Talon tytär, Anna, jonka hän nai, oli syntynyt vuonna 1757, joten hän oli naimisiin mentäessä vasta 17-vuotias. Jos avioliitto tai kihlaus oli sovittu jo aiemmin, oli Anna ollut sopimusta tehtäessä vasta lapsi. Tämän kaltaisia sopimuksia on kuitenkin olemassa, joten tällainen sopimus ei olisi ollut mitenkään ainutlaatuinen.¹⁹⁰ Edellä mainittu tapaus kertoo myös siitä, että rusthollien pojat saattoivat siirtyä kauemmaksikin omasta kotipitäjästään kuin naapuripitäjään. Nämä kuitenkin olivat ehdottomana vähemmistönä, sillä valtaosa pojista löysi puolisonsa koti- tai naapuripitäjästä. Jonkin verran kauemmaksi ovat saattaneet mennä myös ne henkilöt, joiden myöhempiä vaiheita ei ole pystytty luotettavasti selvittämään.¹⁹¹ Myös varallisuuden ollessa huomattava saattoivat avioliiton osapuolet olla kauempaakin.¹⁹²

3.4. Emäntänä kotitalossaan

Emännäksi omaan kotitaloonsa tai sen osaan naiset päätyivät Sahalahdella suhteellisen harvoin. Tähän oli pääasiallisesti syynä se, että lähes joka tilalla oli poikia, joille luovutettiin tilan isännöisyys. Oikeastaan oli vain kolme tapaustyyppiä, joissa sahalahtelainen rusthollin tytär emännöi omaa kotitilaansa. Näistä ensimmäinen oli se, että hän oli talon ainoa joko eloonjäänyt tai muuten vain ainoa lapsi, jolloin muita perijöitä ei ollut. Toinen tapaustyyppi on se, että hänen sisaruksensa, joissa saattoi olla myös poikia, olivat tätä naista

¹⁹⁰ Haapanen 2005.

¹⁹¹ Lähiseutujen vihittyjen luettelot ovat tarkistettu, mutta henkilöiden tarkka identifiointi ei ole aina mahdollista, esim. puutteellisten merkintöjen vuoksi.

¹⁹² Heikinmäki 1981, s. 26.

huomattavasti nuorempia tai muuten kyvyttömiä ottamaan vastaan isännyyttä, esimerkiksi sairauden tai vamman vuoksi. Tällöin naisen mennessä naimisiin, saatettiin tilasta lohkoa hänelle ja hänen puolisolleen osa. Kolmas tapaus tyyppi oli se, että tilalla oli ainakin kaksi lasta, joista toinen naitiin muualle ja toinen jäi emännöimään tilaa. Naisen asema oli siis selkeästi heikompi maaomaisuudesta päätettäessä kuin miehellä. Naisen perintöosuushan oli muutenkin puolet miehen perintöosuudesta. Itäsuomalaisessa perimysjärjestelmässä nainen oli erotettu maaomaisuudesta ja peri maata vain jos ei miehiä ollut perimässä.¹⁹³

Ensimmäisellä ajanjaksolla neljä naista, kaikki sattumalta Tursolan kylästä, pääsi oman kotitalonsa emänniksi ja heistä kahdelle, Marketta Hettulalle ja Kaisa livarille, lohkottiin osa tilasta. Perimystavan mukaan tämä Marketalle lohkottu osa oli yksi kolmasosa koko tilasta, kun veljelle jäi kaksi kolmasosaa.¹⁹⁴ Kuitenkin on merkittävää, että lohkomiseen on suostuttu. Tähän on nähtävästi vaikuttanut se, että aikuiseksi Hettulassa kasvoi vain neljä lasta, josta kolme oli tyttäriä. Yksi tyttäristä naitiin pitäjän ulkopuolelle Pälkäneelle talon emännäksi, toinen jäi naimattomana kotitalolle ja Marketan ollessa lapsista vanhin, sai hän osan talosta.

Kaisa livarille (s. 1757) sen sijaan lohkottiin puolet livarin rusthollista hänen mentyään naimisiin vuonna 1782. Tila oli 1/4 koko Kukkola-livarin rusthollista ollen kooltaan 1 3/4 äyriä ja 5/16 manttaalia. Hänen veljensä Martti (s. 1750) joutui kuitenkin huomattaviin rahavaikeuksiin, ollen velkaa monille henkilöille huomattavia summia. Tästä syystä Martti julistettiin holhouksenalaiseksi ja holhoojaksi määrättiin hänen appensa, Kuhmalahden Knaapin entinen rusthollari Jaakko Knaapi. Hän sopi Kaisan miehen Martin kanssa, että koska tämä oli maksanut Martin veloista huomattavan osan ja lupasi maksaa loputkin, hän saisi myös livarin toisen puolikkaan haltuunsa. Kauppasummaksi sovittiin sitten juuri velkojen loppusumma ja Martille vaimoineen taattiin yhden tynnyrinalan viljelykset ja hieman niittyä sekä asuttavaksi ne huoneet, joissa he silloin asuivat. Kaisa sai siis emännöidä koko kotitilaansa paria vuotta myöhemmin.¹⁹⁵

Kahden muun emännän tapauksissa kaikissa kyse oli siitä, että talossa ei ollut joko muita perijöitä tai nämä olivat myös talon tyttäriä, jotka naitiin muualle. Toinen näistä tapauksista

¹⁹³ Sirén 1999, s. 144. Nähtävästi tämä oli yleinen käytäntö ympäri Suomen, joten tässä yhteydessä voisi puhua maan tavasta.

¹⁹⁴ Isäntäluetteloihin on vasta Marketan ja hänen miehensä Antin poika Heikki merkitty isännäksi, vaikka rippikirjoissa taas Antti jo isännöi taloa. Poppius 1953, s. 154.

¹⁹⁵ HMA Sääksmäen tk., Pälkäneen ym. kk., ilm. asiain pöytäkirjat KO b 10, § 7,20.4.1784, f. 458-463.

oli edellä mainitun Kaisa livarin tyttäret Maria ja Leena, jotka naivat Kuhmalahden Knaapilta rusthollin veljekset, joista toinen jäi kotitalonsa isännäksi ja toinen puolestaan tuli livarille isännäksi. Näin ratkaistiin helposti omaisuuden jakokysymys.¹⁹⁶

Toinen, huomattavasti monimutkaisempi tapaus oli Anna Kukkolan tapaus. Annan isä, Heikki Mikonpoika Kukkola, oli myynyt tilansa vuonna 1796 Kangasalan Lihasilan Seppälän talolliselle Markku Heikinpoika Seppälälle sillä ehdolla, että tämä maksaisi Heikin velat suuruudeltaan 444 riikintaalera 21 killinkiä ja neljä runstykkiä. Summaa ei kuitenkaan ollut kokonaan maksettu, joten teknisesti tila oli vielä Heikin. Tällöin talollisen poika, Jaakko Yrjönpoika Maijala, joka oli kihlautunut Heikin Anna-tyttären kanssa, joka oli vasta 12-vuotias, lupautui maksamaan Markulle tämän maksamat osat ja huolehtimaan syytingeistä jne. ja sai sitä vastaan ¼ Kukkolan. Isännäksi hänet on merkitty vuosina 1798-99, jonka jälkeen talo on luovutettu täysin ulkopuoliselle henkilölle, joten tila lienee luovutettu velkojalle.¹⁹⁷ Naimisiin Jaakko ja Anna menivät vuonna 1799 ja pian häiden jälkeen pariskunta lähti Kuhmalahdelle, jossa he alkoivat isännöimään miehen kotitalosta Maijalasta lohkaistua uudistilaa, jonka nimi oli Ilvesvuori. Annan emännöyys kotitalossaan jäi siis todella lyhyeksi.

Myöhemmällä ajanjaksolla sahalahtelaisista rusthollarin tyttärinä emänniksi kotitaloihinsa pääsi useampi nainen, kaikkiaan kahdeksan kappaletta (ks. liite 3). Kahden Hampaalan rusthollinosaa emännöineen Liisan ura kotitalossa jäi hyvin lyhyeksi. Toisessa tapauksessa talo myytiin ja puoliset jatkoivat isännän kotitalon asuttamista. Toisessa tapauksessa talo myytiin¹⁹⁸ ja isäntäpariskunta muutti paikkakunnalta. Miehellä, Aleksanteri Heikkilällä, on ainakin Luopioisten rippikirjassa merkintä varkaudesta¹⁹⁹, joten talon lisäksi hän menetti maineensaakin.

Emäntien avioliitoille oli kuitenkin kaikille yhteistä se, että ne solmittiin naisten ollessa hyvin nuoria. Nuorimmat naiset olivat naimisiin mentäessä vain viidentoista ja vanhinkin oli vain 22-vuotias. Ensimmäisen ajanjakson avioitumisiän keskiarvoksi tulee siten 16,5 vuotta ja jälkimmäisellä ajanjaksolla 18,25 vuotta (ks. liite 4). Saattoi olla jopa niin, että

¹⁹⁶ Ks. lukua 6.2 livarin vaiheista, s 101.

¹⁹⁷ Tarkempaa tietoa tästä myöhemmästä tilan luovutuksesta ei ole, koska Sääksmäen tuomiokirjat paloivat Turun palossa 1827 huomattavalta osin. Alkuperäinen luovutus sopimus: KA Sääksmäen ylinen tk, Pälkäneen ym. kk, Ilm. asiain pöytäkirjat 8.11.1796 § 8, f. 328-334. Mf. JK 1344.

¹⁹⁸ Talo myytiin vuonna 1796, vain reilut kaksi vuotta häistä. KA Sääksmäen ylinen tk, Pälkäneen ym. kk, Ilm. asiain pöytäkirjat 8.11.1796 § 7, f. 324-328. 1. lainhuuto. Mf. JK 1344.

¹⁹⁹ Takk, Luopioisten srk:n asiakirjat, Luopioisten rippikirjat 1806-16, s. 85. Mf TK 474.

avioliitosta oli sovittu huomattavasti aiemmin, joskin vain yhden emännän kohdalla on tästä asiakirjoissa maininta²⁰⁰. Sahalahdelta on kuitenkin tieto, jossa on myös maanomistukseen ja –hallintaan liitetty avioliittosopimus. Tursolan Hettulan rusthollin osa oli pantattu vuonna 1805. Räätäli Sundströmin piti maksaa Heikki Hettulan velat ja tälle syytinkiä ja muita etuuksia. Tätä vastaan hän sai hallita taloa kuin omaansa. Sitten kun Heikki Hettulan poika Matti tulisi täysi-ikäiseksi hän naisi Sundströmin Margareta-tyttären ja pariskunta hallitsi sitten yhdessä taloa. Kihlaussopimuksessa oli kuitenkin huomioitu erinäisiä seikkoja. Sopimus olisi voimassa vain jos kumpikin lapsista sitä haluaisi ja olisi yleensäkin elossa enää silloin.²⁰¹ Varasuunnitelmana oli se, että Sundströmin pojista joku naisi Heikin tyttäristä jonkun ja nämä alkaisivat sitten isännöimään taloa. Joka tapauksessa Matti nai Margareetan ja pari sai talon.

Puolison valinnassa talon emännät noudattivat tiukkaa linjaa (ks. liite 3). Sahalahtelaiset rusthollien emännät valitsivat puolisoikseen vain talollisperheistä lähtöisin olevia miehiä, joko rustholleista tai muista taloista. Näin esimerkiksi rengeillä tai torpparien pojilla ei ollut mitään mahdollisuuksia päästä rusthollia isännöimään, vaikka se muuten saattoikin onnistua esimerkiksi naimalla leskiemännän. Ero näiden kahden tapauksen välillä oli merkittävä. Tällaisen nuoren emännän naiminen tarkoitti käytännössä sitä, että aviomies sai sitä kautta oman sukulinjansa isännöimään taloa.²⁰²

Ensimmäisellä ajanjaksolla talollisen ja rusthollarin poikia oli yhtä paljon eli kumpiakin kaksi, joista kaikkiaan pitäjän ulkopuolelta oli kolme ja vain yksi oli oman pitäjän rusthollarin poika. Myöhemmällä ajanjaksolla kahdeksasta avioliiton osapuolesta kaksi oli rusthollareita eli omaisuuden yhdistämistä tapahtui, ainakin hetkellisesti. Rusthollarin poikia oli sen lisäksi kolmen avioliiton osapuolena, joten kaikkiaan viisi miestä oli rustholleista lähtöisin. Vaikka rusthollit olivatkin suhteelliseen määräänsä nähden yliedustettuina, ei rusthollien välistä yksinomaista aviositoutumista ole selkeästi osoitettavissa. Kahdestatoista avioliitosta kuitenkin viisi eli melkein puolet solmittiin talollispoikien kanssa. Erityisesti, jos rusthollisidonnaisuutta olisi ollut, se olisi näkynyt juuri

²⁰⁰ KA Sääksmäen ylinen tk, Pälkäneen ym. kk, Ilm. asiain pöytäkirjat 8.11.1796 § 8, f. 328-334. Mf. JK 1344. Morsian oli kihlautuessa 12-vuotias.

²⁰¹ JyMA Jämsän tk, Jämsän kk, Pälkäneen ym. käräjät 27. 3 1828 § 3. Lainhuudatukset. I Cb:1. f. 26-28. ”...skulle utanhända att någondera af dessa barn dödda eller icke vilja gifta sig med hvarannan skall en...” Ilman asianomaisen suostumusta ei voitu avioliitosta päättää. Tässä tapauksessa kummallakaan ei ainakaan taloudellisessa mielessä ollut mitään syytä kieltäytyä avioliitosta. Alkuperäisen Matin ja Sundströmin lunastussopimuksen liitteenä on vuoden 1805 panttaussopimus, joka siis on harvinaisesti säilynyt Turun palosta huolimatta. Margareta oli sopimusta tehdessä vain kolmevuotias (s. 14.2.1802)

²⁰² Tietenkin sillä edellytyksellä, että pariskunnalla oli omia lapsia.

emäntien avioitumisessa, koska tällaisen naisen naiminen tarkoitti samalla automaattisesti myös rusthollin tai sen osan isännyyttä ja sen vuoksi olisi haluttu isännäksi vain rusthollista lähtöisin olevia. Näin ei kuitenkaan ollut.

3.5. Matkalla miehelään

Varakas koti tarjosi tyttärille hyvät lähtökohdat avioliittoa solmittaessa. Näin oli yleisesti koko maassa.²⁰³ Varakkuus saattoi olla absoluuttista eli se pärjäs vertailussa yleisesti tai se saattoi olla luonteeltaan hyvinkin paikallista. Sahalahtelaisten rusthollien tyttärillä tämä piti paikkansa yleensä ainakin jälkimmäisessä, mutta toisinaan myös edellisessä tapauksessa. Maata viljelevä väestö nautti tyttäriään mielellään omaan luokkaansa kuuluvien kanssa,²⁰⁴ mutta se ei aina ollut mahdollista tai edes järkevää. Sama päti tietenkin myös rusthollien tyttäriin. Niin kauan kuin rusthollit olivat niin suuria, että niistä saattoi halkoa (yleensä) nuoremmille veljillekin tiloja, kannatti tyttäriä naittaa myös rusthollien nuoremmille pojille, joilla oli mahdollisuus päästä myös isännäksi, mutta halottujen rusthollien poikien kiinnostavuus puolisoina oli selvästi vähenemässä.²⁰⁵ Ensimmäisellä ajanjaksolla rusthollien tyttäret naivat 31 prosentissa tapauksista puolisonsa rusthollareista. Rustholliliittojen kokonaismäärästä, joka oli 31 avioliittoa, rusthollien isäntiä näistä oli 22 ja vain 9 oli rusthollareiden poikia, veljiä tai veljenpoikia. Pitäjän sisältä näistä miehistä oli 18 ja ulkopuolelta 13. Isännistä oli yhtä moni eli yksitoista pitäjän sisä- ja ulkopuolelta. Toisella ajanjaksolla rusthollareita (siis isäntiä) oli yhdestätoista rustholliavioliittotapauksesta yhdeksän ja vain kaksi oli rusthollareiden poikia. Pitäjän ulkopuolelta tulevat rusthollarit olivat nousseet johtavaksi ryhmäksi, näitä oli kuusi kappaletta eli yli puolet rusthollien välisestä avioliitoista.

Suurin ryhmä, joista rusthollien tyttäret puolisonsa naivat, eivät olleet kuitenkaan rusthollareista lähtöisin. Selkeästi suurin ryhmä oli talolliset, joita oli ensimmäisellä ajanjaksolla 21 kaikkiaan 57:stä tapauksesta eli yli kolmasosa pitäjän sisäisissä avioliitoissa ja samoin 21 tapausta 42:sta tapauksesta eli tasan puolet pitäjän ulkopuolelta naiduissa puolisoissa. Yhteensä talolliset olivat edustettuina 42 tapauksessa 99:stä eli noin 42 prosentissa tapauksista. Tämä kuvastaa hyvin sitä maalaisjärjen logiikkaa, joka oli taustalla avioliittoja solmittaessa: oli parempi naittaa tyttärensä emännäksi taloon kuin

²⁰³ Heikinmäki 1981, s. 37-38.

²⁰⁴ Sirén 1999, s. 144.

²⁰⁵ Ks. liite 3.

valita pelkästään rusthollin poika puolisoiksi. Sosiaalisesti ottaen talon emännän asema oli kuitenkin yleensä parempi kuin rusthollarin pojan puolisona. Tilan omistus, joko kruunun²⁰⁶ tai perintötilan, tarjosi monia eri mahdollisuuksia toimiin ja yleensä kuitenkin mahdollisuuteen syytinkiin, jolla pystyi turvaamaan elantonsa.

Jälkimmäisellä ajanjaksolla selkeäksi ykkösryhmäksi oli noussut pitäjän ulkopuolisten talollisten ryhmä, joita oli 12 kappaletta kaikkiaan 38:sta eli noin joka kolmannessa avioliitossa. Vaikka näiden asema olikin suhteellisesti vahvistunut, oli taloista lähtöisin olevien kokonaisuus laskenut yli kymmenen prosenttiyksikköä, 53:sta prosentista 42:een prosenttiin. Tämän laskun taustalla oli muiden ryhmien osuuksien kasvu eli tiloja vuokranneiden, palkollisten, sotilaiden ja itsellisten osuus rusthollien tyttärien aviopuolisoina. Mielenkiintoisesti kuitenkin ensimmäisellä ajanjaksolla esiintyneet viisi torpparia puolisoina olivat ryhmänä kadonneet kokonaan jälkimmäisellä ajanjaksolla. Tähän selityksenä saattaa olla se, että 1700-luvun alkupuolen torpparit Sahalahdella olivat kartanon torppareita, joiden tosiasiallinen viljelys saattoi hyvinkin lähennellä aivan normaalin tilan viljelystä. Luokkana kartanotorpparit olivat hyvin lähellä lampuoteja tai olivat jopa lampuoteja.²⁰⁷

Rusthollin tyttärien heikontunutta tilannetta kuvastaa erityisesti palkollisten ja itsellisten osuus aviopuolisoina. Aikaisemmalla ajanjaksolla rusthollin tyttäristä vain yksi meni naimisiin selkeästi palkolliseksi luokiteltavan kanssa. Myöhemmällä ajanjaksolla tämän kaltaisia avioliittoja oli viisi kappaletta. Määrällisesti nousu ei ollut suuri, mutta kun samaan aikaan rusthollarin tyttäreiksi luokiteltavien määrä avioliittomarkkinoilla oli pudonnut 99 naisesta 38:een, oli määrän nousu suhteellisenä ilmiönä huomattava.²⁰⁸ Tässä yhteydessä on kuitenkin huomioitava, että luvuissa tapahtuneet muutokset aiheutuivat yleensä tietyissä rustholleissa tai niiden osissa tapahtuneista tilanteen heikentymisistä. Ne rusthollarit, jotka olivat pärjänneet tähän asti kohtalaisen hyvin, naittoivat tyttärensä edelleen hyvinkin pitkälle juuri talollisten ja rusthollareiden kanssa.

²⁰⁶ Kruununtilojen lunastaminen perinnöksi ei yleensä ollut erityisen suuri taloudellinen rasitus. Ostohintana Suomessa oli kolmen vuoden vero. Jutikkala 1958, s. 295.

²⁰⁷ Esimerkiksi vuoden 1722 henkikirja viittaa Haapaniemen kartanon torppareihin lampuoteina. Samoin Moltsian Arran Maranen-nimiseen torppaan, joka oli nähtävästi Sahalahden ensimmäinen rusthollin tavallinen torppa (ainakin vuodelta 1737), viitattiin vuoden 1753-59 rippikirjassa lampuotitilana. Mf. TK 495.

²⁰⁸ Mikäli lukuun laskisi mukaan talonsa myyneiden rusthollareiden tyttärien avioliitot, olisi palkollisten ja itsellisten puolisojen määrän nousu juuri tyttärien kohdalla merkittävä. Haapanen 2005.

Vertailutietona voidaan todeta, että Pälkäneellä vaimon ollessa rusthollista kotoisin, nai hän viidessä tapauksessa säätyläisen, kolmessakymmenessäviidessä tapauksessa rusthollista ja kahdessakymmenessä tapauksessa talollisluokasta lähtöisin olevan miehen ja viidessä tapauksessa palkollisen.²⁰⁹ Rusthollien määrä oli Pälkäneellä suurempi kuin Sahalahdella, mutta luvuissa ei ole mitenkään eritelty rusthollien tyttärien ja tulevien emäntien eroja, joten lukujen pitäisikin olla sosiaalisessa mielessä suhteellisesti Sahalahden lukuihin nähden hieman korkeampia. Mielenkiintoinen ilmiö on kuitenkin se, että viidessä tapauksessa esiintyy avioliiton toisena osapuolena säätyläinen, kun taas Sahalahdella näin ei käynyt kertaakaan. Pälkäneellä tosin oli säätyläisiä Sahalahteen nähden huomattavasti enemmän, joka saattaa selittää tilanteen.

Talolliset eivät ensisijaisesti valinneet itselleen vaimoa vaan taloon emännän.²¹⁰ Tällöin rusthollien tyttäret tarjosivat hyvän vaihtoehdon. Ensinnäkin rustholliit olivat yleensä taksoitettu korkeampaan hintaan nauttimiensa veroetujensa vuoksi²¹¹, vaikka ne olisivatkin olleet heikommassa hoidossa. Tämä takasi sen, että rusthollin tyttäreille tuleva perintöosa oli lähtökohtaisestikin korkeampi. Tämä tietenkin päti vain perintötilojen kohdalla, sillä kruununluontoisesta rusthollista perilliset saivat osuutensa vain irtaimistosta. Toisekseen rusthollin tytär aviopuolisona tarjosi hyvän verkoston isomprien talojen omistajien suhteen, jota saattoi käyttää jatkossa muun muassa omien lasten naittamisen suhteen. Kolmanneksi rusthollien tyttäret olivat yleensä saaneet kokemusta isomman talon asioiden hoidossa, joskin jotkut tyttäret olivat tässä suhteessa hieman saamattomia.²¹²

Keskimääräinen avioitumisikä Suomessa on ollut kasvussa 1700-luvulta lähtien. Esimerkiksi Huittisissa talollisluokkaan kuuluvien naisten keskimääräinen avioitumisikä oli vuosina 1751-1850 23,5 vuotta, Köyliössä samalla ajanjaksolla vajaat 23 vuotta²¹³, kun Sahalahdella rusthollareiden tyttärillä se oli ensimmäisellä ajanjaksolla 20,3 vuotta ja jälkimmäisellä ajanjaksolla 23,2 vuotta eli hyvin lähellä edellä esitettyjä lukuja.²¹⁴ Sahalahden lukuja laskisi kuitenkin se tosiasia, että rusthollien emäntien avioitumisikä oli

²⁰⁹ Koukkula 1972, s. 350.

²¹⁰ Räisänen 1995, s. 36.

²¹¹ Längelmäveden seudulla vain Orivedellä oli v. 1800 omaisuusveroa toimeenpantaessa korkeampi prosentti (51 %) yli 500 riksin arvoiseksi arvioituissa taloissa kuin Sahalahdella, jossa näiden osuus oli 36 %. Lisäksi täytyy huomioda, että lähes kaikki yli 1000 riksin arvoiseksi katsotut talot olivat Sahalahdella joko rustholleja tai kartanoita ja vain yksi tähän arvoluokkaan lasketuista ei kuulunut kumpaankaan ryhmään, mutta Pakkalan Pietilän arvoa nosti sen rälssiluonto. Jutikkala 1954a, s. 33-34.

²¹² Kuuliala 1936, passim.

²¹³ Heikinmäki 1981, s. 39.

²¹⁴ Ks. liite 4.

selkeästi alempi kuin muilla tyttärillä ja jos se laskettaisiin mukaan näihin lukuihin, alenisi keskimääräinen avioitumisikä jonkin verran. Tytärten avioitumisiässä on kuitenkin havaittavissa selkeä nousu. Ero on myöhemmällä ajanjaksolla noussut melkein kolme vuotta eli tytärten avioitumisikä oli nousemassa. Kehitys oli kuitenkin Suomessa muuallakin samansuuntainen, joten muutoksesta ei voi päätellä mitään siitä, oliko avioitumistilanteet vaikeutumassa.²¹⁵ Verrattaessa tytärten ja emäntien avioitumisikää on ero aivan selvä. Jopa vanhin emännäksi laskettava oli nuorempi kuin tytärten avioitumisen keski-ikä jälkimmäisellä ajanjaksolla. Tilastoa tulkittaessa on kuitenkin huomattava muutama tilaston keskiarvoa kohottava nainen. Jälkimmäisellä ajanjaksolla avioitui kaksi ikäneidoksi tai vanhaksi piiksi laskettavaa naista. Toinen heistä oli 35-vuotias ja toinen peräti 44-vuotias. Suhteellisen yllätyksetöntä on näissä kahdessa tapauksessa myös se, että näiden puoliset edustivat sosiaalisen asteikon alapuolta, molemmat olivat nimittäin palkollisluokkaan laskettavia miehiä. Tästä ja muista myöhemmillä iällä solmituista avioliitoista voi päätellä sen, että mitä myöhemmäksi avioliitto siirtyi, sitä todennäköisempää oli, että se solmittiin sosiaalisesti alempaan luokkaan kuuluvan kanssa.

Rusthollin tyttären avioliitto oli samalla sosiaalisen statuksen näyttämönä. Siinä pyrittiin korostamaan talon valtaa ja asemaa, jos se vain suinkin oli mahdollista. Erityisesti korostettiin talon asemaa rusthollina, sillä Sahalahdelta nimittäin kerrotaan, että jos morsian oli rusthollista, hänen kotinsa rakuuna ratsasti hääsaatossa etummaisena ja jos sulhasenkin kotitila oli ratsutila, kummankin talon rakuuna ratsasti sotilaspuvussa miekka vyöllä.²¹⁶ Tapa saattoi kuitenkin olla jääne huomattavasti vanhemmalta ajalta: Ruotsissa keskiajalla oli tapana, että kun sulhanen saapui saattojoukkoineen morsiamen kotitaloon, niin he luovuttivat aseensa ja satulansa pois, että juhlallisuudet saatiin viettää rauhassa ilman tarpeettomia häiriöitä.²¹⁷ Tämän jälkeen morsian luovutettiin sulhaselle. Sahalahden tapa saattoi kuvastaa rakuunan eli kodin suojelusta morsiamen matkalla kohti uutta kotiaan. Joka tapauksessa kyse oli selkeästi siirtymäriitistä, johon rusthollien erikoisluonne oli antanut oman lisänsä.

²¹⁵ Heikinmäki 1981, s. 39.

²¹⁶ Heikinmäki 1981, s. 460. Tieto on mielenkiintoinen, sillä jos se pitää paikkansa, on sen oltava peräisin ainakin 1790-luvulta, koska Sahalahden rusthollien rakuunat muutettiin 1790 rakuunoista jääkäreiksi ja entisen Uudenmaan ja Hämeen ratsuväkirykmentin (UHRvR) hämäläiset komppaniat muodostivat Hämeen jalkaväkirykmentin (HJR) jääkäripataljoonan, jota toisinaan kutsuttiin myös ratsutilapataljoonaksi. Nämä joukot eivät siis enää ratsastaneet.

²¹⁷ Knuutila 1990, s. 33.

3.6. Lapsille turvaksi ja leskelle seuraksi

Pohjoismaissa avioliiton solmiminen perustui vapaaehtoisuuteen, vaikka siihen saattoikin liittyä vanhempien painostusta. Leskien avioliitoissa voidaan kuitenkin puhua täysin omaehtoisesta valinnasta, oli leski sitten mies tai nainen. Leskeys, etenkin naiselle, tarjosi vapautta toimia²¹⁸, jota hänellä ei muuten ollut tai ainakin se oli hyvin rajoitettua. Tämä tietenkin päti vain periaatteellisella tasolla, sillä voimakastahtoinen nainen pystyi raivaamaan itselleen toimintatilaa muutenkin, mutta silloinkin häntä rajoittivat patriarkaalisen yhteiskunnan siteet. Miesleskillä vastaavasti näitä rajoituksia ei ollut.

Tilan hoidossa sekä emännällä että isännällä oli omat velvollisuutensa, ”toimialueensa”. Tarpeen vaatiessa kumpikin voi ja saattoi toimia myös toisen toimialueella, vaikka monet tehtävät katsottiinkin joko miehen tai naisen tehtäviksi.²¹⁹ Näin ollen monelle leskelle tuli eteen se tilanne, että taloon tarvittiin joko miehen- tai naisenapua. Puuttuvan puolison panos perheessä oli korvattava, erityisesti kodin- ja lastenhoidossa sekä välttämättömissä töissä, kuten peltotöissä.²²⁰ Miehillä tarve näyttäisi olleen akuutein silloin kun heillä oli pieniä lapsia tai talossa ei ollut vielä perillistä. Naisilla taas tarve oli akuutein silloin kun taloon tarvittiin joku pysyvästi miehen tehtäviin.²²¹

Leskien uudelleenavioitumista sahalahtelaisissa rusthollariperheissä tutkittaessa esiin nousee kaksi havaintoa: miesleskien avioituminen oli huomattavasti yleisempää kuin naisleskien ja leskien avioituminen yleensä ei ollut kovinkaan yleistä. Leskien avioitumiskäyttäytymisessä merkittävin tekijä näyttää olleen ikä, jolloin heistä on tullut leskiä. Hyvin vanhana leskeksi jääneet eivät yleensä avioituneet enää uudelleen ja kohtalaisen vanhoina leskeksi jääneistä vain miehet avioituivat uudelleen.

²¹⁸ Toivanen 2005, esim. s. 80-81.

²¹⁹ Talve 1980, s. 158-160.

²²⁰ Räisänen 2000, s. 135.

²²¹ Toivanen 2005, s. 89. Kuitenkin monet naiset hoitivat isännyyttä hyvin itsekkin siihen saakka kun heidän lapsistaan joku oli varttunut tarpeeksi isännyyttä varten.

Taulukko 2. Leskien avioliitot

	1721-1809	1810-1887
	Mies	Mies
Rusthollarin tytär	1	5
Talollisen tytär	5	
Kirkkoherran tytär		1
Lampuodin tytär		1
Torpparin leski		1
Torpparin tytär	1	
Tuntematon	1	

	1721-1809	1810-1887
	Nainen	Nainen
Rusthollarin poika	2	
Talollisen poika	3	1
Palkollinen		1

Miesleskien avioituessa toisen kerran oli heidän avioitumisikänsä korkeampi kuin naisleskillä, niin kuin myös oli miehillä ensimmäisissä avioliitoissakin. Ensimmäisellä ajanjaksolla heidän keskiarvoikänsä tuli 40,3²²² vuotta nuorimman ollessa 29 vuotta ja vanhimman 54 vuotta. Toisella ajanjaksolla keskiarvoikä mieslesken toisessa avioitumisessa oli laskenut hieman 38 vuoteen ja erityisesti tätä keskiarvoa nosti yksittäinen 66 vuoden iässä tapahtunut avioliitto. Muuten tällä ajanjaksolla leskien avioitumisiät vaihtelivat kolmenkymmenen kummallakin puolella.

Ensimmäisellä ajanjaksolla miespuolisten leskien puolisovalinnat noudattelivat hyvin pitkälle samaa mallia kuin heidän ensimmäisenkin avioliittonsa puolisovalinnat. Alemmista säätyluokista naivat vain vanhemmat lesket. Esimerkki tämän kaltaisesta avioliitosta on Mikko Matinpöika Möhkölän²²³ toinen avioliitto. Hän nai torpparin tyttären vuonna 1773, jolloin Mikko oli 45-vuotias eli ei vielä erityisen vanha, mutta hän olikin nuorempi näistä kahdesta rusthollarista, jotka naivat tällä ajanjaksolla alemmista säätyluokista.

²²² Luvuista puuttuu Heikki Laurilan avioitumisikä, koska tarkkaa merkintää avioitumisesta ei ole löytynyt. Tämä nostaisi keskiarvoa hieman, n. 42 vuoteen. Ks. tästä ja muista tiedoista tarkemmin liite 4.

²²³ Hän omisti Möhkölän, joka toimi myös kestiekvarina, lisäksi Keljon rusthollin Seppälä-nimisen osan.

Myöhemmällä ajanjaksolla edellisen kaltaisen avioliiton solmi vain yksi leski, Heikki Juhonpoika Keskinen (s. 1789), joka avioitui uudelleen vuonna 1856 eli 67-vuotiaana kangasalalaisen torpparin lesken kanssa. Tämä torpparin leski oli nk. huonomaineinen nainen, joka oli tuomittu 12 päivän vesi-leipä-rangaistukseen sikiön salaamisesta²²⁴. Leskenä mies saattoi siis valita puolisonsa jopa huonomaineisten joukosta. Tosin juuri tässä tapauksessa tulee huomioida se, että Heikki ei itsekään ollut mitenkään hyvämaineinen, sillä häntä oli vuonna 1827 syyttänyt hänen oma isänsä pitäjänkokouksessa sopimattomasta käytöksestä. Heikki oli isänsä kertoman mukaan juopotellut ja lyönyt isäänsä ja vaimoansa, mutta hänet päästettiin varoituksella, kun hän lupasi parantaa tapansa.²²⁵ Merkillepantavaa näiden vanhempien leskien avioliitoissa on se, että heidän puolisonsa olivat melko nuoria, joten heistä nähtävästi haettiin myös vanhuudenturvaa.

Muiden miespuolisten leskien jälkimmäisissä avioliitoissa tapahtui merkittävä muutos ensimmäiseltä ajanjaksolta toiselle. Ensimmäisellä ajanjaksolla eniten puolisoita valittiin talollisryhmästä ja toisella ajanjaksolla rusthollareiden tyttäristä. Kummassakin ajanjaksossa ryhmien osuus oli viisi kahdeksasta eli noin 60 prosenttia. Rusthollin isännän oli kohtalaisen helppo löytää tarjokkaita taloa emännöimään, sillä talollisten ja rusthollien tyttäriä oli selkeästi enemmän kuin taloja, joten avioliittomarkkinoilla oli jonkin verran ylitarjontaa. Taloudellisessa mielessä talon emännöisyys oli tavoiteltavaa, mutta sosiaalisessa mielessä leski-isäntä ei ollut välttämättä niin haluttu puolisona. Tyrvännöstä on tietoja sanonnoista²²⁶, joissa leski-isäntiin suhtauduttiin hieman halveksivasti. On kuitenkin huomattava, että leskiä oli kuitenkin monen ikäisiä, joten leski saattoi olla joko vanha, jo parhaat päivänsä nähnyt mies tai vastaavasti hyvinkin nuori, alle 30-vuotias mies parhaimmassa iässään.

Kolmanteen avioliittoon Sahalahdella rusthollariperheissä vihittiin vain kaksi isäntää, Juho Juhonpoika Sipilä (s. 1824) ja Heikki Antinpoika Eerola (s. 1798). Kummankin kaksi ensimmäistä puolisoa olivat kuolleet melko nuorina ja miehet olivat olleet vielä suhteellisen nuoria mennessään kolmannen kerran naimisiin, Juho melkein 39-vuotias ja Heikki 35-

²²⁴ Sahalahden rippikirja 1855-61, s. 105, mf. TK 498. Sikiön salaamisella tarkoitettiin sitä, että hän oli esiaviollisesta suhteesta tullut raskaaksi ja ei ollut ilmoittanut tätä ennen kuin asia oli tullut muuta kautta ilmi, esimerkiksi keskenmenon seurauksena.

²²⁵ Kuuliala 1954, s. 117.

²²⁶ Lepistö 1949, s. 289. Esimerkkeinä on ”ei leskimiestä pirä ottaa, selin makaa, päin syö” tai ”kylmää, kuin lesken rakkaus”.

vuotias. Heikin puoliset nähtävästi menehtyivät molemmat joko lapsivuoteeseen tai synnytyksen aiheuttamiin jälkikomplikaatioihin.²²⁷ Kummankin kolmas avioliitto sitten kesti kummankin miehen kohdalla kuolemaansa saakka ja kummallekin syntyi tästä viimeisestä avioliitosta lapsia: Juholle neljä ja Heikille peräti kahdeksan lasta.

Toisinaan lesken avioliitto saattoi olla myös yhteiskunnallisessa arvoasteikossa osoittamassa selkeää aseman muutosta. Simo livari nai toisessa avioliitossaan Sahalahden edesmenneen kirkkoherra Bergrothin tyttären, Karoliinan. Tämän kaltaista avioliittoa pidettiin hyvinkin epäsäätyisenä.²²⁸ Nämä säätyläisten ja talonpoikaisten rusthollareiden avioliitot eivät olleetkaan kovin tavallisia, mutta syy saattaa olla toinenkin kuin se, että säätyläisille eivät talonpoikaisista oloista olevat kelvanneet. Saattaa olla niinkin, että vastaavasti vauraat talolliset eivät halunneet köyhtyneitä säätyläisiä lastensa puolisoiksi. Tässä nimenomaisessa tapauksessa kirkkoherra Bergroth oli kuollessaan pahasti velkaantunut ja perunkirjoituksen loppusaldo oli negatiivinen, yli sata hopearuplaa enemmän velkoja (1100 ruplaa 3 11/12 kopeekkaa hopeassa) kuin varallisuutta (896 ruplaa 33 ½ kopeekkaa hopeassa), josta siitäkin suurin osa oli kiinteää omaisuutta, kuten kirjoja ja siten hankalampi muuttaa käteiseksi.²²⁹ Velkojien joukossa oli muun muassa kirkkoherra Liljenstrand Kangasalta sekä rusthollarin leski Maria Oinas sekä kirkonisäntä Jooseppi livari, Simo livarin isä. Tässä taloudellisessa ahdingossa vastaanotto oli varmasti lämmin Simo livarin kaltaiselle kosijalle. Vastaavasti Simon ei tarvinnut naida avioliiton kautta lisää rahaa, joten hän saattoi ottaa vaimokseen edustustaitoisen kirkkoherran tyttären.

Naispuolisen lesken uudelleen avioituminen puolisonvalinnan suhteen noudatti samaa linjaa kuin yleensäkin rusthollissa tytärten avioliitot. Ensimmäisellä ajanjaksolla puoliset olivat joko talollisen tai rusthollarin poikia ja toisella ajanjaksolla solmituista kahdesta avioliitosta toinen solmittiin talollisen pojan kanssa, mutta toisessa avioliitossa mies oli palkollinen. Taustialan Laurilassa isäntä Mikko Tuomaanpoika (s. 1759) oli kuollut 1813 jättäen jälkeensä lesken Beata Antintyttären (s. 1769) ja viisi lasta, joista nuorin oli neljävuotias. Laurilan lisäksi perhe omisti Keljon rusthollista Mattila-nimisen osan, joka

²²⁷ Heikin ensimmäinen puolisonsa, Kreetta Yrjöntyttären, kuolinsyyksi on merkitty synnytys, vaikka hän menehtyi 22 päivää lapsen syntymisen jälkeen. Kyse oli nähtävästi synnytyksen jälkikomplikaatioista. Heikin toisen puolison, Sofia Antintyttären, kuolinsyyksi on samoin merkitty synnytys, mutta tässä tapauksessa lapsesta ei ole minkäänlaista syntymä tai kuolinmerkintää, joten luultavasti hänkin on menehtynyt synnytyksen aikana.

²²⁸ Esimerkiksi Jutikkala 2003, s. 390.

²²⁹ JyMA Sääksmäen ylinen tk., Perukirjat V Eca 1, nro 86, 30.3.1833, Nils Aron Bergrothin perukirja.

kuitenkin oli lampuotien viljelyssä. Leskenä Beata oli säädylliset lähes viisi vuotta ennen kuin hän avioitui uudelleen. Puolisokseen Beata valitsi²³⁰ renki Heikki Antinpojan (s. 1784), joka oli syntynyt Sahalahdella Tursolan Kukkolan rusthollin reservirakuunan poikana. Heikki oli vartuttuaan työskennellyt renkinä useissa sahalahtelaisissa taloissa, kunnes päätyi Taustialan Laurilaan, jossa hän oli renkinä naimisiin mennessään. Pariskunta vihittiin maaliskuussa 1818, jolloin Beata oli 49-vuotias ja Heikki 34-vuotias. Avioliitto tuli olemaan lapseton. Heikki kuitenkin isännöi taloa isäntäluettelon mukaan vuosina 1818-24²³¹, jonka jälkeen isännäksi tuli Beatan vanhin poika, Tuomas, joka oli tällöin 29-vuotias. Tuomas oli siis äitinsä mennessä uudelleen naimisiin jo 22-vuotias, joten hän olisi voinut alkaa jo tällöin isännöimään talossa. Sen vuoksi näyttäisi siltä, että Beatan toiselle avioliitolle ei ainakaan isännän tarve ollut syynä.

Naislesket olivat ensimmäisellä ajanjaksolla avioituessaan toisen kerran melko nuoria, keskiarvon ollessa 32,2 vuotta. Kolme leskistä oli alle 30-vuotiaita. Myöhemmällä ajanjaksolla keski-ikä nousee selkeästi 42 vuoteen, mutta tämä johtuu huomattavan pienestä leskiavioliittojen määrästä, jossa jo yksikin vanhemmalla iällä tapahtunut avioliitto muuttaa keskiarvoa huomattavasti. Naiset leskinä avioituivat siis selkeästi miehiä nuorempina. Tähän saattaa olla syynä se, että naisilla avioitumiskäytäntöä on jossakin määrin ohjaillut myös kysymys hedelmällisestä iästä eli naislesken on täytynyt mennä naimisiin suhteellisen pian, mikäli hän on aikonut vielä saada lapsia, ellei hän ole ollut kohtalaisen nuori jäädessään leskeksi.

Miehet leskenä avioituivat uudelleen selkeästi nopeammin ja useammin kuin naislesket.²³² Uuden avioliiton solmimista rajoitti kuitenkin muutamat tekijät, joista merkittävin oli omaisuuden jakoon liittyvä.²³³ Lisäksi uudelleen avioitumista säätelivät suruaika, joka miehillä oli kuusi kuukautta ja naisilla kaksitoista kuukautta.²³⁴ Aikaa määritteli myös filosofis-moraaliset näkemykset, sillä ei pidetty sopivana, että leski menisi liian nopeasti uudelleen naimisiin, sillä se ei olisi ollut sopivaa edesmennyttä kohtaan. Sitäkin tärkeämpää oli kuitenkin se, että vaimon suruajalla pyrittiin varmistamaan, jos tämä oli raskaana, että lapselle merkittäisiin oikea isä. Näille isän kuoleman jälkeen, nk. post humus, syntyneille lapsille kuului tietenkin sama asema kuin avioliiton aikanakin syntyneille lapsille. Tämä

²³⁰ Todennäköisesti Beatalla oli tässä asiassa valinnan mahdollisuuksia.

²³¹ Poppius 1954, s. 151. Isännöisyys saattoi olla myös näennäistä.

²³² Toivanen 2005, s.132.

²³³ RWL 1734, naimiskaari, 12. luku § 2.

²³⁴ Ibidem, § 3.

suruaika pyrki siis estämään epäselvyydet mahdollisen perinnönjaon ja muiden juridisten seikkojen suhteen.

Miehet avioituivat uudelleen ensimmäisellä ajanjaksolla keskimäärin 16,25 kuukauden suruajan jälkeen vaihteluvälin ollessa 7:stä 25:een kuukautta. Toisella ajanjaksolla se oli kasvanut selkeästi 28 kuukauteen, aikojen vaihdellessa 21 ja 36 kuukauden välillä. Naisilla kyseiset luvut olivat selkeästi korkeampia: ensimmäisellä ajanjaksolla keskiarvo oli 45 kuukautta ja toisella ajanjaksolla 46 kuukautta. Vaihteluvälit olivat 12:sta 88:een kuukautta. Sekä mies- että naisleskien ryhmistä löytyi kummastakin vain yksi henkilö, joka meni uudelleen naimisiin välittömästi vähimmäissuruajan päätyttyä, mies 7 ja nainen 13 kuukauden kuluttua. Naisten suruajoissa oli muutenkin vain kaksi tapausta, joissa suruaika oli alle 16 kuukautta, muuten se oli yli 33 kuukautta.²³⁵

Naisleskien avioliitoissa oli eräs miesleskien avioliitoista poikkeava piirre. He nimittäin avioituivat toisinaan uudelleen sellaisen henkilön kanssa, jonka luokse he muuttivat asumaan. Esimerkiksi tästä käy vaikkapa Vähä-Arran emäntä Maria Juhontytär (s. 1725), joka jäi leskeksi 1757. Hän oli ollut miehensä Juho Emmanuelinpojan toinen vaimo ja taloa isännöimään jäi miehen ensimmäisestä avioliitosta oleva poika. Maria nai vuonna 1761 Eräjärven Vihasjärven Erkkilän talollisen Erkki Jaakonpojan. Mukaansa Maria otti Vähä-Arrassa 1753 syntyneen poikansa Joosepin²³⁶. Lähdön syy oli sinänsä selvä: miehensä toisena vaimona ja siten uuden isännän äitipuolena hänen asemansa oli selvästi heikompi kuin toisessa avioliitossaan emäntänä. Lisäksi hän pystyi paremmin valvomaan oman poikansa etuja emännöidessään taloa kuin vastaavasti ollessaan Vähä-Arrassa esim. syytingillä. Hänen pojalleenhan tuli kuitenkin perintöosuus isänsä puolelta.²³⁷ Marian aseman vahvuudesta uudessa avioliitossa todistaa se, että hänelle syntyi Erkin kanssa kaksi lasta, joista toinen, poika sai talosta puolet ja toinen lapsi tytär päätyi emännöimään naapuritaloon.²³⁸ Leskimiehillä sen sijaan tämän kaltaista piirrettä ei esiintynyt lainkaan. Heillä vaimo tuli aina miehen luokse asumaan.

²³⁵ Haapanen 2005.

²³⁶ Joosepin myöhemmät vaiheet ovat jääneet hieman epäselviksi. Eräjärven rippikirjoissa hänet on merkitty lähteneeksi Poriin, jonne ilmaantuukin suurin piirtein samoihin aikoihin eräs seppä Jooseppi Juhonpoika Ekbon. Todennäköisesti hän on juuri tämä Jooseppi.

²³⁷ HMA, Sääksmäen tk., perukirjat sig. 144, 3.7.1764. Perukirjan täydennys ja korjaus Juho Emmanuelinpoika Arran jälkeen.

²³⁸ Haapanen 2005.

Mies- ja naislesken uudelleen avioitumisessa oli myös asenteellinen ero: siinä missä vanhemman leskimiehen nainutta nuorta naista sääliteltiin hänen kohtalostaan, pidettiin leskiemännän nainutta miestä, puusniekkaa eli puuskaa, monesti pelkkänä onnenonkijana, joka tavoitteli pelkästään rikastumista.²³⁹ Kuitenkaan sahalahtelaisissa rustholleissa ei ollut kuin yksi avioliitto (Beata Antintyttären avioliitto, ks. edellä), joka voitiin tulkita näin epäsäätyiseksi ja jossa sulhasen asema selkeästi parani. Kyse ei siis mitenkään ollut miesten vaan pikemminkin naisten valinnasta, jossa selkeästi painoivat järkisyyt huomattavasti enemmän äkillinen huumaantuminen. Samaa näkökulmaa puolustelee myös pitkät leskeysajat, jolloin leskellä oli hyvää aikaa miettiä valintojensa merkitystä ja seurauksia.

4. Herra antoi...

Synnytyksen suhteen suomalaiset ovat olleet monia muita kansoja paremmassa asemassa sen vuoksi, että meillä on ollut synnyttämiseen sopiva paikka: sauna. Saunan sopivuus synnytyspaikaksi perustuu pitkälti siihen seikkaan, että muut asuinhuoneiksi tarkoitettut tilat olivat yleensä täynnä syöpäläisiä: täitä, luteita jne. Syöpäläiset levittivät monia tauteja, joista tuhoisimpia oli rutto.²⁴⁰ Saunassa näitä syöpäläisiä esiintyi kuitenkin hyvin vähän, erityisesti verrattuna muihin asuinhuoneisiin. Lisäksi sauna tarjosi hyvät mahdollisuudet puhdistautumiseen sekä vastasyntyneelle että tämän äidille. Kunnollinen puhdistautuminen ehkäisi huomattavasti erilaisia tulehduksia, joita synnytyksen jälkeen yleensä esiintyy.

Entisaikaan nainen siis synnytti useimmiten saunassa, tosin suomenruotsalaisten keskuudessa synnytys tapahtui tuvassa ja pohjoispohjalaiset synnyttivät saunan lisäksi joko tuvassa tai navetassa.²⁴¹ Paikan valintaan vaikutti huomattavasti se, että tapahtuma pyrittiin salaamaan, jolloin huonot enteet eivät pääsisi vaikuttamaan synnytykseen ja synnytyksen avustaja sai rauhassa lukea loitsuja ja suorittaa maagisia menoja, jotka olivat jo perusluonteeltaankin salassa pidettäviä.²⁴²

²³⁹ Toivanen 2005, s. 137-138.

²⁴⁰ Ruotsi-Suomen alueella paiserutto esiintyi epidemiana 1711. Sitä levitti rotissa loisinut kirppu. Jutikkala 1994 (1987), s. 72-73.

²⁴¹ Talve 1980, s. 174.

²⁴² Ibidem, s. 75-76

Synnytyksasentona käytettiin yleensä polviasentoa, joka on yleismaailmallinen tapa tai synnytys tapahtui seisten.²⁴³ Makuuasennossa aluksi synnyttivät vain yksinään olevat synnyttäjät²⁴⁴, koska fyysinen rasitus uuvutti nopeasti synnyttäjän. Makuuasennossa synnyttäminen kuitenkin yleistyi koulutettujen kättilöiden osallistuessa enemmän synnytyksiin.²⁴⁵

Synnyttäjän apuna toimi usein vanhempi nainen, joka oli kokenut synnytyksiä ja tiesi, mitä oli odotettavissa. Maaseudulla oli myös erityisiä synnyttäjäeukkoja, sauna- tai pirttimuoreja,²⁴⁶ jotka saattoivat toimia laajallakin alueella, erityisesti maineestaan riippuen. Varsinaiset koulutetut kättilöt alkoivat yleistyä maaseudulla vasta 1800-luvun lopussa, vaikka asiasta oli tehty jo huomattavasti aiemminkin päätöksiä, sillä ensimmäiset kättilöitä koskevat määräykset löytyvät vuoden 1571 kirkkojärjestyksestä ja vuoden 1686 Kirkkolaista. Varsinainen kättilökoulutus aloitettiin Ruotsi-Suomessa jo 1600-luvulla ja ensimmäinen suomalainen kättilö, Margareta Forsman, valmistui vuonna 1752. Koko valtakuntaa koskeva kättilöohjesääntö on vuodelta 1777. Sen tarkoitus oli saada valtakunnan kaikkiin pitäjiin ja kaupunkeihin koulutettu kättilö. Kättilöt koulutettiin kuitenkin Tukholmassa ja Suomessa kättilökoulutus alkoi vasta vuonna 1816 Turussa. Kului kuitenkin huomattavasti aikaa, ennen kuin maaseudullekin saatiin kättilöitä.²⁴⁷ Valtiovallan tarkoituksena oli kohottaa valtakunnan väkilukua, joka nähtiin tärkeänä strategisesti²⁴⁸ ja joka kuului ehdottomasti salassa pidettäviin tietoihin.

Sahalahdella oli kättilön palkkaamisesta keskusteltu vuonna 1887, mutta varsinaisesti kättilö palkattiin vasta vuonna 1891, jolloin kättilön tehtävien lisäksi kättilö Maria Waris hoiti myös rokottajan tehtäviä.²⁴⁹ Varsin myöhään siis Sahalahdelle saatiin koulutettua apua synnytyksiin. Kuitenkin monella maallikkokättilöllä oli varsin korkea ammattitaito, vaikka he eivät olleet käyneet kouluja sitä varten. Monet olivat oppineet taitonsa avustamalla synnytyksissä eli he saivat koulutuksensa suoraan käytännössä. Maallikkokättilöiden joukkoon mahtui ammattitaidoltaan hyvinkin kirjavaa joukkoa, huonoimpien ollessa tuskin puoskareita kummempia ja joiden toimenpiteet saattoivat olla huomattavasti enemmän

²⁴³ Ibidem.

²⁴⁴ Helsti 2000, s. 78.

²⁴⁵ Ibidem. Tämä asento tarjoaa tietenkin kättilölle paremmat mahdollisuudet avustaa ja tarkkailla synnytystä.

²⁴⁶ Talve 1980, s. 174. Ks. myös Paulaharju 1995 (1924), s. 31-41. Teos kuvaa kylläkin Vianan Karjalaa, mutta epäilemättä tietyt piirteet ovat olleet yleisiä ympäri Suomen.

²⁴⁷ Laiho 1991, s. 9-25.

²⁴⁸ Pitkänen 1988, s. 44; Helén 1997, s. 54.

²⁴⁹ Raitio 2001, s. 438.

haitaksi kuin varsinaisesti hyödyksi. Toisinaan synnytyksessä käytettiin apuna viinaa, sekä lääkkeeksi että puudutusaineena ja välillä kävi niin, että sekä kättilö että synnyttäjät olivat vahvassa humalassa. Tämä ei ollut mitenkään tavoitteena eikä erityisemmin hyväksytyäkään.²⁵⁰ Lisäksi se saattoi vaarantaa synnytyksen kulun ja seurauksena oli pahimmassa tapauksessa sekä äidin että vauvan menehtyminen.

4.1. Jok on nuorena nopee, se ov virkku vanhanakin

Jos eurooppalaisen mallin mukainen avioitumisikä oli korkea, siitä seuraa, että syntyvyyden tuli olla vastaavasti matalampi kuin maissa, joissa avioitumisikä oli matala. Tämä pätee kuitenkin vain sillä edellytyksellä, että avioliiton ulkopuolella tapahtuneiden synnytysten määrä ei ollut erityisen korkea. Tätä korkeaa avioitumisikää on jopa pidetty ehkäisyn keinona vanhassa Euroopassa.²⁵¹ Kuitenkin Ruotsi-Suomessa ja erityisesti juuri Suomessa väestönkasvu oli hyvin nopeaa 1750-luvulta lähtien 1800-luvun puoliväliin. Suomen väestönkasvu oli 1,2 % ja Englannissa 1,1 % vuotta kohti, muiden maiden jäädessä selkeästi alle prosentin. Suomessa tosin hedelmällisyysluku laski jo 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa noin miltei kuudesta lapsesta noin viiteen lapseen.²⁵² Suomen lukuihin vaikutti se, että maan itäisissä osissa avioliittoon vihittyjen keski-ikä oli melko alhainen²⁵³. Sahalahdella rusthollien lasten luvut olivat itäisten ja läntisten lukujen välillä, joka johtuu siitä, että talollisväkeen kuuluvat naivat keskimäärin nuorempina kuin esimerkiksi palvelusväki.

Ensisynnyttäjän ikä oli siis jonkin verran korkeampi kuin avioitumisikä. Valtaosa naisista kuitenkin synnytti esikoisensa avioliittoon vihittyinä, vaikkakin avioton syntyvyys on ollutkin koko ajan nousussa 1700-luvulta lähtien. Sahalahtelaisista rusthollariperheistä vain yhdessä perheessä talon tuleva emäntä synnytti parin esikoislapsen avioliiton ulkopuolella: Maria Simontytär Hartikkala (s. 1758) synnytti elokuussa 1779 lapsen, jonka isäksi on merkitty Heikki Antinpoika. Maria avioitui lokakuussa 1779 Heikki Antinpoika Hettulan (s.

²⁵⁰ Helsti 2000, s. 75-78.

²⁵¹ Hall & White 1995, s. 21.

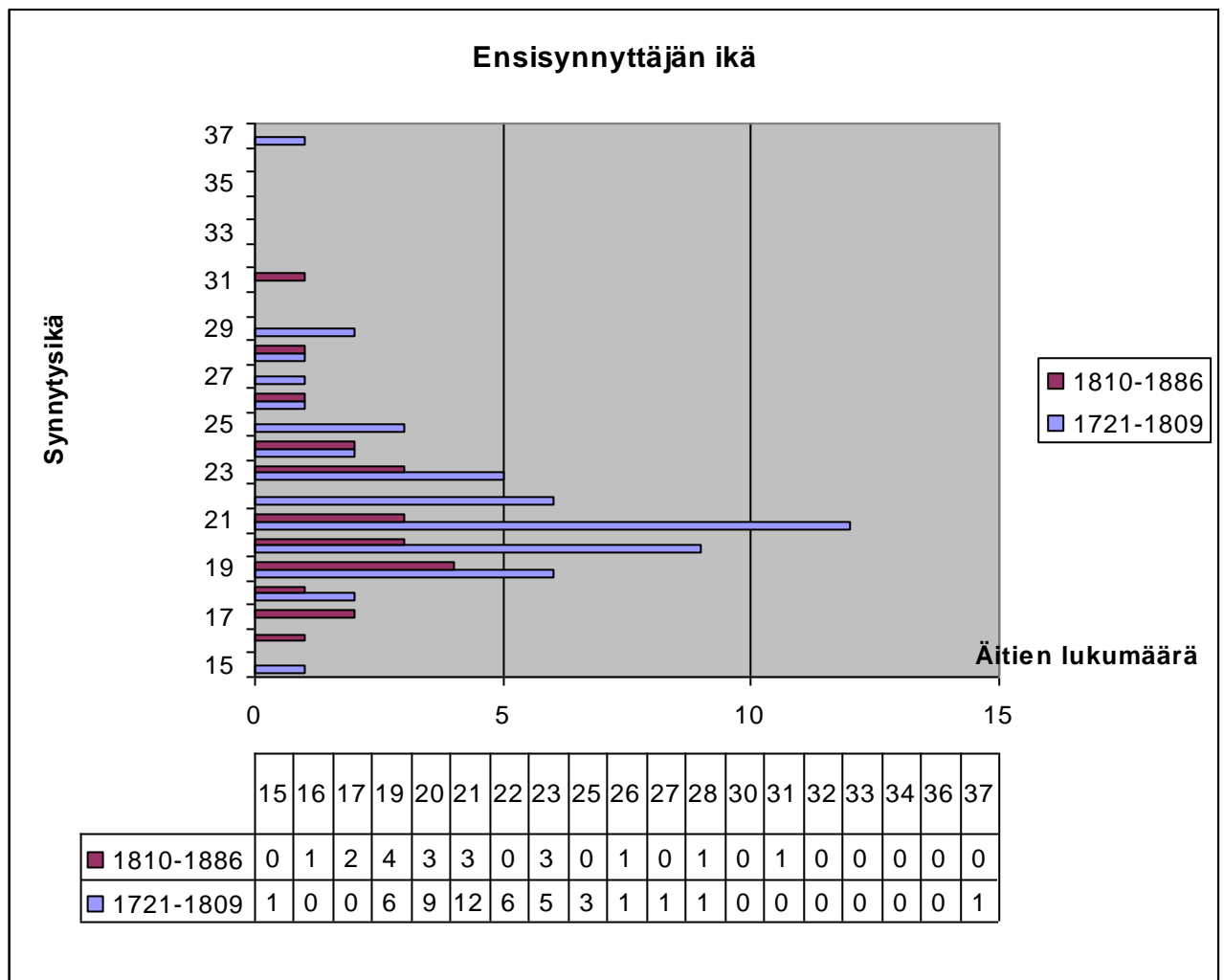
²⁵² Pitkänen 1994

²⁵³ Ks. esimerkiksi Sirén 1999, s. 114-122; Pitkänen 1994, s. 43.

1750) kanssa. Nähtävästi lapsi syntyi kuitenkin parin ollessa kihloissa, koska asia ei ole käsitelty käräjillä.²⁵⁴

Naisen synnyttäessä ensimmäistä lastaan, olivat sahalahtelaiset rusthollien emännät keskimäärin ensimmäisellä ajanjaksolla 22-vuotiaita ja toisella ajanjaksolla 21,3-vuotiaita (Ks. kuvio 2). Lukujen valossa näyttäisi siltä, että synnyttäjän keski-ikä olisi laskenut, mutta ensimmäisen ajanjakson lukua kohottaa eräs äiti, Pakkalan Savola-Eskolan emäntä Maria Yrjöntyttä (s. 1757), joka synnytti esikoisensa ja samalla ainoaksi jääneen lapsensa vasta vuonna 1794, ollessaan 37-vuotias.

Kuvio 2. Ensisynnyttäjän ikä.

Nuorin synnyttäjä ensimmäisellä ajanjaksolla oli vain 15-vuotias ja toisella ajanjaksolla nuorin oli 16-vuotias. Näin nuoret äidit olivat kuitenkin poikkeus yleisessä linjassa, aivan

²⁵⁴ Kun kuitenkin toisinaan kärjäkirjoista puuttuu juttuja, saattaa olla, että tämäkin asia on mennyt käräjille, mutta juttua ei löydy sidotuista versioista. Tämä on kuitenkin melko epätodennäköistä.

kuten olivat yli 30-vuotiaat ensisynnyttäjätkin. Ensisynnyttäjän iässä ei kuitenkaan tapahtunut mitään merkittäviä muutoksia näillä kahdella ajanjaksolla. Tosiasiallisesti ensisynnyttäjien keski-ikä alkoi nousta toden teolla vasta 1900-luvulla. Vuonna 1970 äidit olivat Suomessa keskimäärin 23,7-vuotiaita ensimmäisen lapsen syntyessä ja vuonna 1991 26,9-vuotiaita.²⁵⁵ Suunta on ollut viime aikoina yhä edelleen nouseva.

Hyvin mielenkiintoinen ilmiö on kuitenkin se, että lapsista noin kolmannes (ks. kuviot 2a ja 2b) (ensimmäisellä ajanjaksolla 28 % ja toisella ajanjaksolla 36 %) syntyi alle yhdeksän kuukauden kuluttua häistä. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että huomattava osa pareista oli ollut esiaviollisissa suhteissa, joka kirkollisen käsityksen mukaan oli rikos. Maallisen oikeuden mukaan lapsi katsottiin parin lailliseksi lapseksi, mikäli vanhemmat olivat kihloissa tai lapsi oli siitetty avioliittolupauksen alla ja pariskunta sittemmin vihittiin avioliittoon.²⁵⁶ Yhteisö, lähinnä tietenkin kirkolliset piirit valvoivat lasten syntyä ja näistä saattoi seurata pariskunnalle sakot, jos lapsi syntyi liian aikaisin häihin nähden.²⁵⁷ Tästä syystä Vähä-Arran isäntä Juho Emmanuelinpoika (s. 1715) maksoi 19.8.1733 vaimonsa Maria Erkintyttären (s. n. 1708) ja itsensä puolesta esiaviollisesta sukupuolilyhteydestä sakkoja 12 kuparitaalera, 6 taalera kummaltakin.²⁵⁸

Suhtautumisessa esiaviollisiin suhteisiin oli kaksi erilaista linjaa: kirkko suhtautui asiaan hyvinkin kielteisesti ja osa kansasta jokseenkin ymmärtävästi. Vihille mentiin monesti vasta sitten kun morsian jo oli raskaana.²⁵⁹ Tavan yleisyydestä kertoo juuri tuo kolmanneksen osuus lasten syntymissä (ks. edellä), joka osoittaa sen, että vaikka yhteisö sinänsä tuomitsikin julkisesti tämän tavan, oli se siitä huolimatta varsin tavallista. Tavalla oli kuitenkin oma, käytännöllinen puolensa: se kertoi etukäteen, että pariskunta kykeni saamaan lapsia.

²⁵⁵ Ilmakunnas 1995, s. 6. Suomen luvut noudattelevat yleisesti eurooppalaisia lukuja, joten kyse on hyvinkin yleiseurooppalaisesta ilmiöstä.

²⁵⁶ RWL 1734, Naimisen Caari, V luku.

²⁵⁷ Tietenkin lapsen tuli täyttää täysiaikaisen lapsen tuntomerkit, sillä epäilemättä lapsia syntyi jonkin verran ennen aikojaankin.

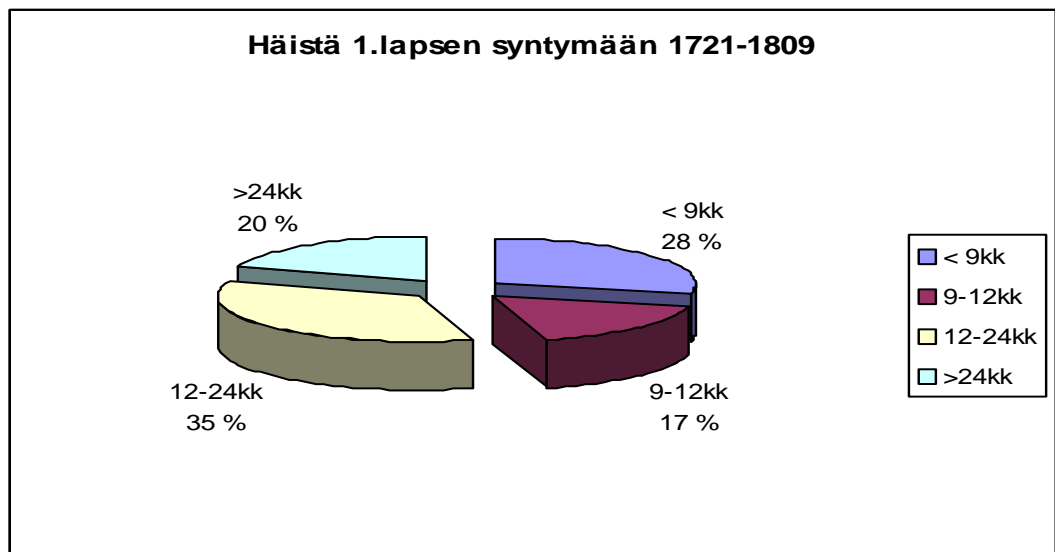
²⁵⁸ Sahalahden srk:n tilikirjat 1728-60 G XIV 2, 19.8.1733, folioimaton. Mf TK 502. Sanamuoto tilikirjassa on paljon puhuva: ”Mältzia Johan Emmanuelsson betahlt för des hustrus otijdigt sängelag som och för sielf skudar 12 dlr Kmynt.” Parin vihkitietoja ei löydy, mutta nähtävästi heidät on vihitty viimeistään lokakuussa 1732, koska ko. parin ensimmäinen lapsi syntyi heinäkuussa 1733. Miehen osuus yleensäkin näissä tilikirjoissa saattoi jäädä kokonaan mainitsematta, esimerkiksi 19. 10bris (joulukuu) 1731 Keljon Matti Juhonpoika maksoi sakot: ”Mats Johansson ifr Kelljo betahlt för dess husts otijdiga sängelag 6 kmynt.” Sahalahden srk:n tilikirjat 1728-60 G XIV 2, 19.12.1731, folioimaton. Mf TK 502.

²⁵⁹ Räisänen 1995, s. 54.

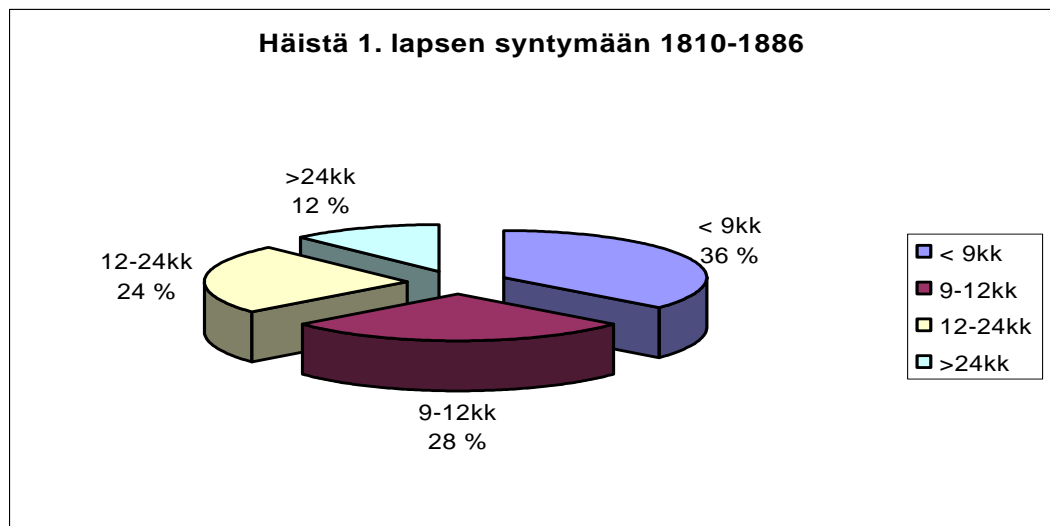
Taulukko 3. Häistä 1. lapsen syntymään.

	1721-1809	1810-1886
< 9kk	13	9
9-12kk	8	7
12-24kk	16	6
>24kk	9	3

Kuvio 2a.

Kuvio 2b.

Moraalisessa mielessä ennenaikaisten syntymien määrä kasvoi ensimmäiseltä ajanjaksolta toiselle tultaessa. Luvuissa on kuitenkin myös jonkin verran edustettuina myös todellisia ennenaikaisia syntyviä.²⁶⁰ Samoin oli jatkuvassa kasvussa myös yleensäkin lasten avioliiton ulkopuolella syntyminen.²⁶¹ Laskussa sen sijaan oli ensimmäisen lapsen syntyminen yli vuoden kuluttua häistä. Kun ensimmäisellä ajanjaksolla esikoislapsista syntyi 55 prosenttia yli vuoden kuluttua häistä, oli tämä luku pudonnut toisella ajanjaksolla 36 prosenttiin eli pudotusta oli 19 prosenttiyksikköä. Osittain tähän pudotukseen saattoi vaikuttaa parantunut lääketieteellinen tietämys, jonka avulla keskenmenoista osa on saatettu estää. Tätä on kuitenkin mahdotonta todentaa, sillä keskenmenoja ei tilastoitu mitenkään.²⁶² Kaiken kaikkiaan tämä viittaa kuitenkin siihen, että ennen avioliittoa tapahtuneiden seksuaalisten suhteiden määrä oli selkeässä kasvussa.

Synnyttäjien yläikäraja oli riippuvainen monesta seikasta: olivatko molemmat puoliset enää elossa, oliko aiemmissa synnytyksissä sattunut joitakin komplikaatioita, joiden seurauksena nainen ei enää kyennyt saamaan lapsia tai oliko pariskunta tullut siihen tulokseen, että heidän lapsilukunsa oli täynnä. Vaikka ehkäisyvälineitä ei juurikaan ollut, se ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, etteikö perhesuunnitteluun olisi ollut mahdollisuuksia.²⁶³ Tähän valtiovalta kuitenkin suhtautui kielteisesti, sillä valtioelämässä lapset käsitettiin voimavarana. Niinpä lasten syntymä tai kuolema ei periaatteessa ollut enää yksityisen perheen suvunjatkamista, vaan väestön lisäämistä, johon valtiolla oli erityinen intressi.²⁶⁴

Viimeisen lapsen syntyessä sahalahtelaisiin rusthollariperheisiin, olivat 1. avioliiton vaimot keskimäärin 35,5-vuotiaita. Ensimmäisellä ajanjaksolla he olivat 35,8-vuotiaita ja toisella ajanjaksolla 35,3-vuotiaita eli käytännössä eroa ei ollut oikeastaan lainkaan (ks. liite 5) . Eurooppalaiset naiset synnyttivät viimeisen lapsensa keskimäärin 39-40-vuotiaina²⁶⁵, joten sahalahtelaiset rusthollarien emännät saivat lapsensa jonkin verran nuorempana. Yksilökohtaisella tasolla vaihteluvälit saattoivat olla suuriakin. Ensimmäisellä ajanjaksolla nuorin näistä äideistä oli 21-vuotias, mutta tässä tapauksessa syynä oli se, että mies kuoli, ennen kuin lapsia syntyi lisää. Toisella ajanjaksolla nuorin oli 20-vuotias. Vanhimmat

²⁶⁰ Sen vuoksi tässä on rajapyykiksi laitettu 9 kuukautta, vaikka nykyisin laskennallisesti raskausaika kestää 40 +/- 2 viikkoa eli 266-294 vrk. Kasteluetteloissa saattaa olla kuitenkin jonkin verran heittoja, joten absoluuttisiin lukuihin ei voi päästä mitenkään.

²⁶¹ Niiranen 1986, s. 332-333.

²⁶² Raskauden aivan alkuvaiheessa tapahtunutta keskenmenoa on vieläkin hyvin vaikeaa todentaa.

²⁶³ Ks. esim. Helsti 2000, s. 244-245.

²⁶⁴ Helén 1997, s. 54.

²⁶⁵ Helsti 2000, s. 220.

synnyttäjät olivat 46- ja 47-vuotiaita eli todella iäkkäitä, eikä ole liioin mikään ihme, että molemmilla oli lapsia yli kymmenen (ks. seuraava alaluku). Ajan moraaliset näkemykset kuitenkin pitivät sopivana määränä lapsien suhteen sitä määrää, jonka Jumala parhaaksi sattuisi suomaan.²⁶⁶ Lapsimäärän rajoittaminen olisi kuitenkin ollut suotavaa monessa tapauksessa, niin taloudellisista, sosiaalisista kuin terveydellisistäkin syistä.²⁶⁷ Lähteet eivät kuitenkaan anna mahdollisuutta päätellä, onko tämän kaltaista syntyvyyden säännöstelyä tapahtunut vai olivatko luonnolliset syyt estäneet useampien lasten saannin.

Monelle äidille (ja isällekin) kuitenkin pienempikin lapsimäärä olisi riittänyt, sillä Sahalahti kuului peltoviljelyalueeseen, jossa toki tarvittiin apuvoimaa, mutta ei niin paljon kuin kaskivaltaisilla seuduilla. Äideille lasten hoito tuli muiden tehtävien lisäksi, etenkin mitä pienemmästä lapsesta oli kysymys. Tähän syynä oli tietenkin imetys, jolloin pienokaisen tuli olla jatkuvasti lähellä äitiään.²⁶⁸ Jatkuva lapsien hoito yhdistettynä muihin töihin uuvutti äitejä paljon ja sen lisäksi lapsi verotti äidin terveyttä kuluttamalla tämän kehoa oman kehonsa rakennusaineiksi. Näin ollen saavat selityksensä ne monet synkät tuutulaulut, joissa toivottiin lapsen kuolemaa.²⁶⁹ Lisäksi on huomioitava se seikka, että kaksosia syntyy huomattavasti enemmän iäkkäämmille synnyttäjille, joka oli vielä rasittavampaa äideille.

4.2 Jolla on lapsia lavallinen, sillä on ainetta aitallinen

Lasten lukumäärä oli riippuvainen monesta seikasta: kuinka hyvin ihmiset pysyivät elossa, kuinka aikaisin synnytykset alkoivat ja kuinka pitkään lapsia saatiin, mutta myös tärkeää oli kuinka tiheään lapsia syntyi. Tiheään toistuneet, lähes perättäiset raskaudet olivat (ja ovat) fyysisesti ja henkisesti hyvin rasittavia. Väkiluvun muutoksia tarkastellessa eteen tuleekin se tosiseikka, että vaikka väkiluku olikin lähes jatkuvassa nousussa 1700-luvulta eteenpäin, alkoivat 1700-luvun jälkeen Hämeessä lapsimäärä synnyttäjää kohden pudota,

²⁶⁶ Helsti 2000, s. 223.

²⁶⁷ Ibid., passim; 1950-luvulla neljän lapsen ajateltiin olevan ideaalinen lapsiluku perheessä. Se tarjosi äidille riittävästi aikaa synnytysten välillä. Vasta silloin alkoi ajatus ehkäisystä säännöllisenä, avioelämään vakituksena osana kuuluvana toimenpiteenä lyödä itseään läpi. Helén 1997, s. 251.

²⁶⁸ Joskin on myös viitteitä siitä, että varakkaammissa perheissä imetystä ei niinkään harrastettu, vaan imeväiselle annettiin lehmänmaitoa, joka taas oli huomattava lapsikuolleisuuden syy. Ks. esim. Jutikkala 1994, s. 99-101.

²⁶⁹ Helsti 2000, s. 195-212. Apo kuitenkin esittää, että äidit hoitivat lapsiaan vain ajoittain ja suuremman osan ajasta lapsia valvoi joku muu, jolla ei ollut vaativampia töitä osallaan. Tällaisia henkilöitä olivat isovanhemmat, vanhemmat sisarukset tai esim. naimattomat tädit. Apo 1999, s. 19.

vaikka kokonaislapsimäärä yleisesti ottaen jatkuvasti kasvoikin.²⁷⁰ Tämä johtui siitä, että synnyttäjien kokonaislukumäärän kasvu kompensoi yleisesti syntyneisyydessä tapahtuneen laskun ja ylittikin sen.

Imetyksellä oli huomattava merkitys väkiluvun kehitykseen. Pidempi imetys toimi luonnollisena ehkäisyinä, koska imetys erittää elimistöön prolaktiini-nimistä hormonia, joka edistää maidoneritystä ja samalla vaikuttaa munasarjojen toimintaan.²⁷¹ Imetyksen jatkaminen vaikutti siis siihen, että lapsiluku äitiä kohden pieneni, mutta toisaalta juuri imetys takasi²⁷² lapsille parhaan mahdollisen vastustuskyvyn ja siten edisti näiden lasten eloonjäämismahdollisuutta ja siten kokonaisväkiluvun kasvua.

Sahalahtelaisten rusthollien emäntien, kuten yleensäkin suomalaisten naisten, lapsien lukumäärä on ollut jokseenkin samalla tasolla kuin Länsi-Euroopassa yleensä. Esimerkiksi Jutikkala esittää ajalta 1780-1899 tietoja Saksasta, jossa protestanttisessa Heselissä syntyi 5,3 ja katolisessa Gabelbachissa 6,8 lasta per avioliitto.²⁷³ Palvelusväellä ja muilla epäitsenäisissä ammateissa toimineilla lapsiluku oli yleensä hieman matalampi, johtuen vielä korkeammasta avioitumisiästä ja siitä aiheutuneesta lyhyemmästä hedelmällisestä kaudesta.²⁷⁴ Sahalahtelaisissa rustholleissa perheen keskimääräinen lapsiluku oli ensimmäisellä ajanjaksolla 6,5 lasta per avioliitto ja toisella ajanjaksolla 5,3 lasta per avioliitto (ks. liite 6). Lapsiluku on kuitenkin laskettu vain niistä perheistä, joissa avioliitto oli kummankin ensimmäinen. Leskien avioitumisen seuraus lapsilukuihin olisi ollut väistämättä se, että lapsiluku olisi ollut keskimäärin pienempi, sillä myös miehen vanheneminen nähtävästi vaikutti lapsien lukumäärään, vaikka vaimo olisikin ollut täysin hedelmällisessä iässä. Nämä luvut ovat kuitenkin täysin sopusoinnussa suomalaisten yleisten lisääntymislukujen kanssa. Hämeen läänissä keskimääräinen syntyneisyys oli vielä 1700-luvulla hieman maan yleistä tasoa alempi, mutta se kohosi samalle tasolle muun maan kanssa 1800-luvun puolenvälin jälkeen.²⁷⁵

²⁷⁰ Rosenberg 1976, Taulukko 1, s. 11 ja Taulukko Väkiluku ja väestönmuutokset Hämeen eri osissa 1750-1870, s. 60-61.

²⁷¹ Wiesner 1993, s. 70. Tämä vaikeuttaa raskaaksi tulemista.

²⁷² Samoin on yhä edelleen. Sen vuoksi imetys nähdään hyvin tärkeänä lastenhoidossa. Sen merkitystä tosin korostettiin jo aiemminkin.

²⁷³ Jutikkala 1994, s. 99.

²⁷⁴ Avioton syntyvyys pysyi kuitenkin suhteellisen matalalla tasolla.

²⁷⁵ Rosenberg 1976, s. 12.

Syntyneisyyden aleneminen ei ollut ainoastaan sahalahtelainen, vaan myös koko maan kattava ilmiö. Väestönkasvu Suomessa n. 1750-1850 oli eurooppalaiseen tasoon verrattuna huomattavan korkea, ainoastaan Englannissa luvut olivat suunnilleen samalla tasolla (Suomessa 1,2 % ja Englannissa 1,1%, esimerkiksi Ruotsissa 0,7 % vuosittain). Naista kohden laskettu kokonaishedelmällisyys oli läntisen Euroopan maissa neljän ja viiden lapsen välillä, Suomessa se taas ylti vuoden 1775 tienoilla liki kuuteen lapseen naista kohti. 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvun alkupuolella luku kuitenkin oli selkeästi laskusuunnassa ja vakiintui noin vuosisadan ajan lähes viiteen lapseen naista kohti.²⁷⁶ Sahalahden rusthollariperheiden luvut näyttävät myös tämän saman kehityssuunnan.

Eniten lapsia (15) syntyi Joonas Heikinpojalle (s. 1697) ja hänen vaimolleen Valpuri Jaakontyttäreille (s. 1711) Korpiniemen Laurilasta. Valpuri oli ensimmäisen lapsen syntyessä (1729) noin 18-vuotias ja viimeisen lapsen syntyessä 38-vuotias eli hän oli selvästi nuorempi ensisynnyttäjä ja kuului vanhempiin viimeisen lapsen synnyttäjiin, joskaan hän ei kuitenkaan ollut kaikkein vanhimmasta päästä. Lapset syntyivät siis 20 vuoden sisällä eli talossa oli emäntä yleensä joko raskaana tai sitten hän imetti edellistä lasta, mikä sitoi hänen työpanostaan merkittävästi. Joonaskin oli esikoisen syntyessä jo 32-vuotias ja kuopuksen syntyessä peräti 52-vuotias. Joonas kuolikin vuonna 1755, jolloin hänen nuorin lapsensa oli viisivuotias. Toisella ajanjaksolla ei aivan näin korkeisiin lapsilukuihin sahalahtelaisissa rustholliperheissä päästy, mutta kolmetoista lasta kuitenkin saivat Tuomas Tuomaanpoika (s. 1756) ja hänen vaimonsa Liisa Juhontytär (s. 1762) Pakkalan Savolasta.²⁷⁷ Liisa oli esikoisen syntyessä 19-vuotias ja kuopuksen syntyessä 47-vuotias, joka tekikin hänestä vanhimman sahalahtelaisen rusthollisynnyttäjän. Lapset syntyivät 28 vuoden sisällä eli noin yksi lapsi kahdessa vuodessa.

Kaikkiaan näyttää siltä, että yli kymmenen lapsen perheiden (yhdestä avioliitosta) määrä oli vähenemässä ensimmäiseltä ajanjaksolta (12 perhettä / 60 perheestä eli 20%) toiseen (2 perhettä / 35 perheestä 5.7%) verrattuna. Tämä tietenkin vaikuttaisi myös siihen, että perhettä kohti laskettuna olisi lapsiluku laskenut. Näiden runsaslapsisten perheiden väheneminen saattaa johtua myös siitä, että lapsikuolleisuus oli koko ajan

²⁷⁶ Pitkänen 1994, s. 42-43.

²⁷⁷ Lapsista nuorin syntyi toisella ajanjaksolla, joten heidät on luokiteltu toiseen ajanjaksoon sen vuoksi, vaikka lapsista suurin osa syntyiikin 1. ajanjaksolla. Näin on menetelty taulukoissa sen vuoksi, että 1. ajanjakson lapsiin on laskettu mukaan myös ennen v. 1721 syntyneitä lapsia, että saataisiin perheen kaikki lapset mukaan inventointiin.

vähennemässä²⁷⁸, joten aikuiseksi kasvaneiden lapsien määrä kasvoi ja siten taloissa ei ”tarvittu” enää niin monta lasta. Tämä toisaalta tarkoittaa myös sitä, että 1800-luvulla perheiden lapsilukua oli jossakin määrin alettu jo suunnitella, koska avioitumiskäytännössä ei suurempia muutoksia ollut tapahtunut.

Perheiden lapsiluku ei kuitenkaan rajoittunut siihen, montako lasta ensimmäisestä avioliitosta syntyi. Leskien avioituessa uudelleen, syntyi monessa näistä avioliitoista lisää lapsia. Tilastollisesti nämä liitot kuitenkin tuottivat keskimäärin huomattavasti vähemmän lapsia kuin ne liitot, joissa liitto oli kummankin ensimmäinen. Tähän syynä oli se, että puoliset olivat keskimäärin vanhempia avioituessaan, joten etenkin naisilla hedelmällinen aika oli lyhyempi. Näissä toisissa tai peräti kolmansissa²⁷⁹ avioliitoissa syntyi ensimmäisellä ajanjaksolla 2,8 lasta ja toisella ajanjaksolla 2,4 lasta (ks. liite 6). Lapsiluvut olivat siis matalampia kuin ensimmäisissä avioliitoissa. Nämäkin luvut kuitenkin osoittavat sen, että lapsiluku oli koko ajan vähennemässä, joskin tässä tapauksessa ero oli melko vähäinen.

Kokonaislapsiluvuiksi voidaan edellä esitetyn perusteella laskea ensimmäiselle ajanjaksolle 9,3 lasta ja toiselle ajanjaksolle 7,7 lasta. Pudotus on siis melkoinen ja suhdeluku olisi vielä suurempi, jos lapsimäärää tarkasteltaisiin niin, että lapset sijoitettaisiin siihen ajanjaksoon, jossa enemmistö heistä syntyi. Tällöin toiselle ajanjaksolle sijoitetuista lapsista osa siirtyisi ensimmäiselle ajanjaksolle ja joukossa olisi juuri näitä monilapsisia perheitä, joka puolestaan selkeästi pudottaisi toisen ajanjakson keskiarvoa (ks. viite 278).

4.3. Lapseton pari on kuin oveton kaappi

Lapsettomuus oli talonpoikaisessa perheessä suuri ongelma: sen vaikutukset ulottuivat perintökysymyksistä eläkkeisiin, talon työvoiman palkkaamisesta kokonaisten perheiden kohtaloihin, puhumattakaan siitä suuresta mielipahasta, jonka se aiheutti. Tämä asia ei kuitenkaan ollut kovin yleinen ongelma: tässä tutkimuksessa vain yksi aviopari oli täysin lapseton²⁸⁰: Tursolan Hettulassa isännöinyt Juho Juhonpoika (s. 1778) ja hänen vaimonsa

²⁷⁸ Pitkänen 1994, s. 44. Sahalahdella lapsikuolleisuus pysyi näissä perheissä kuitenkin samalla tasolla.

²⁷⁹ Avioliitoista löytyy kaksi liittoa, jotka olivat kummankin rusthollarin kolmansia. Kummankin kaksi ensimmäistä puolisoa olivat kuolleet. Avioeroja ei näissä perheissä esiintynyt lainkaan.

²⁸⁰ Ajallisesti sahalahdelaissa rusthollariperheissä olisi toinenkin pariskunta, joka oli lapseton. Ks. johdanto.

Maria Kristiina Heikintytär (tarkka syntymäaika ei tiedossa) vihittiin 1803 Sahalahdella. Lapsia ei tälle pariskunnalle siunaantunut yhtään, joten talon isännöyys ei voinut kulkeutua heidän rintaperillisilleen. Juho luovuttikin talon isännöyden vaimonsa sisarpuolelle ja tämän miehelle.

Lapsettomuus oli vakava asia ja useimmiten siihen pidettiin ”syyllisenä” naista. Joko hän oli syyllistynyt salaisiin synteihin tai häneen oli päässyt vaikuttamaan jonkun tai jonkin pahanilkainen magia. Monissa kulttuureissa nainen on saanut vaimon täydet oikeudet vasta synnytettyään esikoisen.²⁸¹ Vienan Karjalassa tällaista vaimoa, joka ei saanut lapsia, ei oikein arvostettu.²⁸² Lapsettomuus myös vieroitti häntä muista emännistä, sillä häneltä puuttui naisen elämässä tärkeä samaistumisen mahdollisuus.

Lapsettomuutta esiintyi kyllä muillakin rusthollien pariskunnilla, mutta näissä oli kyse leskiavioliitoista, joissa toinen osapuoli saattoi olla jo niin vanha, ettei hänen välttämättä oletettukaan enää saavan lapsia. Näissä ei kuitenkaan esiinny sellaista tapausta, jossa vähintään kahdesti naimisissa ollut henkilö ei olisi saanut lapsia ainakin toisesta avioliitosta. Tämä johtaakin siihen mielenkiintoiseen seikkaan, että lapsettomuus ei tämän aineiston pohjalta muodostanut kuin aivan marginaalisen ongelman esiteollisessa yhteiskunnassa. Sen harvinaisuus on jopa hieman yllättävää.²⁸³

5. ...ja Herra otti

Kuolema on nähty toisaalta maallisen vaelluksen päätepisteeksi, mutta samalla myös iankaikkisen elämän aluksi. Kuolemanjälkeinen elämä tai muu jatkuvuus on ollut pysyvä arvoitus ihmiskunnalle, mutta siihen uskomisen ja sen käsitteleminen on kuitenkin koettu tarpeelliseksi.²⁸⁴ Kuolema tapahtui kansanperinteen mukaan silloin, kun vahingollinen voima eli kalma, oli ottanut ruumiin valtaansa ja hengitys oli lakannut. Tätä voimaa vastaan elävät pystyivät taistelemaan noudattamalla tiettyjä tabusääntöjä ja suorittamalla maagisia suojataikoja, mutta erityisesti hautaamalla vainaja nopeasti.²⁸⁵ Kuoleman syyksi nähtiin siten yksinomaan ulkopuoliset voimat.

²⁸¹ Hämäläinen-Forslund 1987, s. 16.

²⁸² Paulaharju 1995, s. 25.

²⁸³ Tämä vaatisi laajemman tutkimuksen, mutta perustuen kirjoittajan omiin sukututkimuksiin, lapsettomuus oli 1700- ja 1800-luvuilla äärimmäisen harvainen ilmiö.

²⁸⁴ Ibid., s. 309.

²⁸⁵ Talve 1980, s. 205.

Vainajia siunattaessa ei heille pidetty aluksi luterilaisena aikana mitään erityistä siunaustilaisuutta, vaan siunaus oli normaali osa jumalanpalvelusta, joskin hautausten suorittaminen yleensä nopeasti parissa päivässä kuoleman jälkeen viittaa monesti siihen, että haudaus saatettiin suorittaa muutenkin, ilman jumalanpalvelusta. Hautausrituaalit olivat edelleenkin jossakin määrin sidottu omaisten varallisuuteen: esimerkiksi minkälaisessa parivaatteessa vainaja haudattiin ja erityisesti minne. Hautapaikat olivat sitä kalliimpia, mitä lähempänä ne olivat kirkon alttaria. Kirkon kuori oli yleensä varattu seurakunnan papistolle, seurakunnan muulle henkilöstölle ja näiden perheille, muille sosiaalisesti tärkeille henkilöille, kuten aatelistolle ja säätyläisille, sekä myös kirkollisissa luottamustehtävissä toimineille, kuten kirkonisännille ja seksmanneille.²⁸⁶ Vastaavasti, mitä kauemmaksi kuorista edettiin, sitä halvempia hautapaikat olivat²⁸⁷, ollen kirkkomaalla kaikkein halvimmat.

Kirkkoon hautaaminen aiheutti melkoisia ongelmia: lahoavat ruumiit aiheuttivat siinä määrin hajuhaittoja, että joillakin paikkakunnilla jumalanpalvelusten pito kesäaikaan kirkossa tuli mahdottomaksi. Sen lisäksi tämä hautaustapa aiheutti lisäksi potentiaalisia tautien leviämismahdollisuuksia. Tästä johtuen paikallisesti alettiin esittää erilaisia kieltoja ja rajoituksia kirkkoon hautaamisen suhteen piispan- ja rovastintarkastuksissa. Kuningas Kustaa III antoi koko valtakuntaa koskevan kiellon vuonna 1783, joka oli kuitenkin ehdollinen ja jätti paikallistasolle asiassa paljon päätäntävaltaa. Lopullinen kieltö kirkkoon hautaamiselle tuli senaatin toimesta vuonna 1822, jonka vahvisti keisarillisen majesteetin käskykirje seuraavana vuonna.²⁸⁸ Sahalahdella kirkkoon hautaamisesta oli luovuttu jo vuonna 1780.²⁸⁹

Itä-Suomessa hautauskulttuuriin kuului hyvinkin kiinteänä osana itkijänaiset, mutta tätä kulttuuria ei Länsi-Suomessa esiintynyt. Sen sijaan vainajaa vietäessä kirkkoon siunattavaksi, aluksi pappi toimi 1600-luvulla virren esilaulajana, mutta myöhemmin tässä toimessa olivat erityiset ulosveisaajat²⁹⁰ eli ruumiinlaulajat²⁹¹. Sahalahdella tämä

²⁸⁶ Papiston, kirkonisäntien ja seksmannien hautauksesta ei yleensä peritty maksua. Kuuliala 1954, s. 113. Ilmaiseksi haudattiin esimerkiksi lukkari Höllenbergin vaimo Beata Juhontytär v. 1789 ja vt. pitäjänapulainen A. Alander v. 1803. TKK, SaKA, tilikirjat, Mf. TK 502.

²⁸⁷ Kuuliala 1954, s. 113.

²⁸⁸ Aaltonen et al. 2005, s. 44.

²⁸⁹ Kuuliala 1954, s. 113.

²⁹⁰ Aaltonen et al. 2005, s. 58.

²⁹¹ Talve 1980, s.188.

ruumiinlaulu oli tapana suorittaa vietäessä vainajaa riiheen hautausta odottamaan. Tällöin ruumiinlaulaja kulki ruumislaudan perässä veisaten virttä. Sahalahdella Moltsian kylän Arran isäntä Heikki Arra oli Moltsian kylän viimeinen ruumiinlaulaja.²⁹²

5.1 Kuolema kehtoa keinuttaa

Lasten kuolleisuuden voi jakaa kolmeen eri ryhmään: neonataalikuolleisuuteen, imeväiskuolleisuuteen ja lapsikuolleisuuteen. Näistä neonataalikuolleisuudella tarkoitetaan alle yhden kuukauden iässä menehtyneitä, imeväiskuolleisuudella taas alle yhden vuoden iässä menehtyneitä²⁹³ ja lapsikuolleisuudella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa kaikkia alle kahdeksantoista vuoden iässä tapahtuneita kuolemantapauksia. Muitakin jakomalleja käytetään esimerkiksi kuolinsyiden kohdalla: taudit ovat karkeasti luokiteltu samantyyppisten sairauksien luokkaan, tapaturmaiset kuolemat omaksi ryhmäkseen jne. Kuolinsyissä ei kuitenkaan ole eritelty eri ikäryhmiä toisistaan, vaan kaikkien ryhmien kuolemansyyt ovat koottu yhteen. Osittain tähän on syynä tutkittavan aikakauden lääketieteellisessä mielessä esiintyvä epätarkkuus: esimerkiksi neonataalikuolleiden kohdalla kuolinsyytä on harvoin mainittu, lukuun ottamatta kuolinsyissä hyvin usein esiintyvää tuntematon lastensairaus-nimistä kuolinsyytä. Kuolleena syntyneiden ja niiden, joiden kuolinsyyksi on merkitty tuntematon lastensairaus²⁹⁴, osuus kaikista lapsina kuolleista oli noin kymmenen prosentin luokkaa, jälkimmäisellä ajanjaksolla hieman korkeampikin. Kuolleena syntyneiden osuus oli hieman yli kaksi ja puoli prosenttia kaikista lapsena kuolleista. Ensimmäisellä ajanjaksolla sen sijaan kuolemansyiden tutkimista vaikeuttaa tuntuvasti se, että peräti kolmanneksessa (33,3%) tapauksista minkäänlaista kuolemansyytä ei ole mainittu. Kyse ei kuitenkaan ollut erityisesti lapsiin kohdistuvasta ilmiöstä, vaan sama ilmiö koski kaikkia seurakunnallisen kirjanpidon alaisuuteen kuuluvia. Kuolinsyytkin tarkentuvat ja monipuolistuvat, mitä lähemmäksi tätä päivää tullaan. Tähän oli syynä mm. se, että seurakuntien papistoilla oli käytössään monipuolisempia lähdeteoksia ja tautien syntymekanismit alettiin tuntea paremmin.

²⁹² Raitio 2001, s. 264. Tekstistä ei käy kuitenkaan ilmi oliko kyseessä Heikki Arra (s. 1838) vai hänen samanniminen poikansa Heikki (s. 1875).

²⁹³ Lisäksi jakoperusteisiin voitaisiin lisätä perinataalikuolleisuus, joka on yhteisnime ke kuolleena syntyneille ja ennen yhden viikon ikää kuolleille. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan ole syytä mennä niin tarkkoihin rajauksiin, johtuen seurakunnallisessa kirjanpidossa ilmenevistä epätarkkuuksista. Taulukoissa (Ks. liite) on käytetty lyhyiden vuoksi vain termiä nataalikuolleisuus, jolla siis tarkoitetaan neo- ja perinataalikuolleisuutta yhdessä. Imeväiskuolleisuudesta voidaan käyttää myös nimeä postneonataalikuolleisuus. Pitkänen 1994a, s. 333-335.

²⁹⁴ Ks. liite 7.

Nataalikuolleisuuden osuus (ks. liite 8) pysyi kummallakin ajanjaksolla viidenneksen tuntumassa (19 ja 22 %) eli jopa hieman nousikin. Tämä osoittaa selkeästi sen, ettei vastasyntyneiden olosuhteissa tapahtunut mitään suurempia muutoksia koko tutkimusajanjaksona. Nataalikuolleisuudessahan hyvin harvoin taudit ovat kuolinsyy, sillä vastasyntynyt on yleensä hyvin vastustuskykyinen niitä vastaan. Sen sijaan kaikenlaiset komplikaatiot, synnyttäiset epämuodostumat ja fysiologiset heikkoudet, kuten synnyttäiset sydänviat, vaativat veronsa suhteellisen korkeana vastasyntyneiden kuolleisuuslukuna. Jossakin määrin nataalikuolleisuuden määrään vaikutti myös synnytykseen tai sen aiheuttamiin jälkikomplikaatioihin menehtyneiden äitien lukumäärä, joka monesti merkitsi, että myös lapsi menehtyi.²⁹⁵ Suhde ei kuitenkaan ollut automaattinen, eli kaikki lapset eivät menehtyneet sen vuoksi, että heidän äitinsä menehtyi synnytykseen. Imeväiskuolleisuuden määrä oli keskimäärin 20-30 prosenttia²⁹⁶, Suomessa vuosina 1751-99 se oli keskimäärin 22,1 prosenttia vuodessa eli tuhannesta syntyneestä lapsesta yli kaksisataa eivät koskaan nähneet ensimmäistä syntymäpäiväänsä. Luku sopii hyvin yhteen myös Sahalahden vastaavien lukujen kanssa. Koko imeväiskuolleisuus (neonataalikuolleisuus + imeväiskuolleisuus) Sahalahden rusthollariperheissä oli ensimmäisellä ajanjaksolla 25 prosenttia ja toisella se nousi jopa 33 prosenttiin eli oli tällöin selvästi yli keskiarvon.²⁹⁷ Tällä oli huomattava merkitys, sillä kun syntyneiden lapsien lukumäärä pieneni, mutta lapsena kuolleitten suhteellinen osuus kasvoi, tarkoitti se sitä, että käytännössä perheissä aikuisuuden saavuttaneita jälkeläisiä oli yhä vähemmän, jolla taas oli omat taloudelliset seurauksensa.

Vaikka nataalikuolleisuuden osuus lasten kuolemista olikin suuri, valtaosa lapsina kuolleista menehtyi kuitenkin yli yksivuotiaana. Koska tässä tutkittavalla ajanjaksolla ei rusthollariperheissä koettu suoranaista nälänhätää, voidaan olettaa 1700-luvun ensimmäisen puoliskon kuolinsyiden olevan melko samanlaisia kuin vuosisadan loppupuolellakin.²⁹⁸ Ne tapaukset, joissa ei ollut merkitty kuolemansyytä tai syynä oli

²⁹⁵ Asian voi myös tulkita (kelvollisten synnytyskertomuksen puuttumisen vuoksi) niin, että naisia menehtyi synnytyksiin, koska niissä esiintyi komplikaatioita (esim. perätilasynnytykset), jotka sitten aiheuttivat synnyttäjän kuoleman, joko suoraan synnytyksessä tai myöhemmin esimerkiksi tulehduksen tai jatkuvan verenvuodon vuoksi.

²⁹⁶ Luvut ilmoitetaan yleensä promilleina. Tässä kuitenkin yhtenäisyyden vuoksi prosentteina. Kallioinen 2005, s. 112. Vrt. myös Jutikkala 1994, s. 102 taulukko, jossa helposti huomaa, kuinka suuria vaihteluita maakohtaisesti ja eri aikakausilla esiintyy. Tämä nähtävästi johtuu erilaisten tautiaaltojen esiintymisestä.

²⁹⁷ Kallioinen 2005, s. 112.

²⁹⁸ Viimeinen ruttoaalto esiintyi 1710-luvulla ja esim. lepra keskittyi 1700-luvulla pikemminkin Varsinais-Suomeen ja Pohjanmaalle. Kallioinen 2005, s. 39 ja 50. Myöskään muita merkittäviä tauteja, joita ei olisi esiintynyt myös myöhemmin, ei silloin Hämeessä riehunut.

”tuntematon sairaus”, olivat tässä tutkimuksessa suuruusluokaltaan ensimmäisellä ajanjaksolla peräti 40,7 % ja toisella tasan 20 %.

Kummallakin ajanjaksolla yksittäisistä sairauksista isorokko nousee yleisimmäksi kuolinsyyksi (ks. liite 7). Ajanjaksolla 1721-1809 sen osuus oli 20,1 prosenttia ja 1810-86 12 prosenttia eli kuolinsyynä se oli laskemaan päin. Tähän suurelta osalta vaikutti se, että se oli ensimmäisiä tauteja, johon keksittiin jokseenkin toimiva rokotus. Rokotus ei kuitenkaan yleistynyt nopeasti, vaan sitä kohtaan tunnettiin hyvinkin suurta epäluuloa ja se koettiin jopa syntisenä toimintana.²⁹⁹ Lisäksi taudin kukistamiseen on nähtävästi vaikuttanut se, että tauti sopeutui hyvin heikosti muuttuneisiin olosuhteisiin.³⁰⁰ Suomessa rokotus tuli pakolliseksi alle kaksivuotiaille vasta vuoden 1883 asetuksessa, joskin silloinkin vasta vuodesta 1886 eteenpäin asteittain.³⁰¹ Se, ettei rokotukset olleet edistyneet kovinkaan hyvin, saattoi johtaa toisinaan lähes katastrofaalisiin seurauksiin. Läänin tasolla mitattuna isorokkoepidemia saattoivat riehua pahastikin: vuonna 1833 Sahalahden haudatuista 47 oli kuollut isorokkoon. Juuri tänä kyseisenä vuonna tavattu isorokkoepidemia oli erityisen voimakas ja letaali: siihen menehtyi Rosenbergin mukaan Hämeessä n. 1900 henkilöä kaikkiaan sinä vuonna kuolleista n. 7 500:sta henkilöstä eli lähes neljännes kaikista kuolemantapauksista sinä vuonna.³⁰²

Myös muut rokkotaudit vaativat kuolonuhreja. Sahalahdella esiintyi kuolinsyissä myös tuhkarokkoa ensimmäisellä ajanjaksolla, mutta vain vähäisessä määrin. Sen sijaan toisella ajanjaksolla erilaiset rokot, kuten tuhka-, vesi- ja tulirokko alkoivat olla kuolinsyinä yhä useammin. Jälkimmäisellä ajanjaksolla näiden osuus (13,3%) oli jo jonkin verran suurempi kuin isorokon (12%) eli yhteensä ne muodostivat neljänneksen kaikista kuolinsyistä. Se, että näitä muita rokkoja esiintyi hyvin vähän varhaisemmalla ajanjaksolla, saattaa johtua siitä että esimerkiksi tuhkarokko on sekoitettu hyvin usein isorokkoon.³⁰³ Näin ollen isorokoksi tilastoiduista tapauksista osa saattaa olla myös muita tauteja. Rokot olivat kuitenkin lähes yksinomaan lapsia tappavia tauteja. Tämä johtui siitä, että rokot olivat sen verran yleisiä, että lähes kaikki sairastivat ne. Ne, jotka eivät siihen kuolleet, saivat pysyvän immuniteetin. Toisinaan kävi kuitenkin niin, että henkilö oli onnistunut välttämään isorokon lapsena ja sairastuikin siihen aikuisena. Pälkäneen Sappeen ½ Hartikkalan nuori

²⁹⁹ Kokkonen et al. 2000, s.271; Kallioinen 2005, s. 59-61.

³⁰⁰ Vuorinen 2002, s. 134.

³⁰¹ Vuorinen2002, 133.

³⁰² Rosenberg 1976, s. 19-20.

³⁰³ Kallioinen 2005, s. 93.

isäntä Heikki Salomoninpoika Hartikkala (s. 1829) sairastui isorokkoon 26-vuotiaana ja kuolikin siihen.³⁰⁴ Tauti oli siis aikuisellekin hyvinkin letaali.³⁰⁵

Lasten kuolemansyissä seuraavaksi yleisimpänä esiintyy mahatauti (magref) eri muodoissaan. Sen osuus oli kumpanakin ajanjaksona hieman yli kymmenen prosenttia kaikista kuolemantapauksista. Kyseessä useimmiten lienee ollut tulehduksenomaisia, pilaantuneen ruuan tai juoman, aiheuttamia erilaisia mahan ja suoliston tauteja.³⁰⁶ Erityisesti rintaruokinnan sijasta käytetty keinoruokinta aiheutti näitä tauteja. Tästä on Pohjanmaalta paljon esimerkkejä.³⁰⁷ Rintaruokinta auttoi muutenkin lasta, sillä äidinmaidon mukana lapsi sai erilaisia vastustuskykyä parantavia aineita sen lisäksi, että äidinmaito oli huomattavasti ravitsevampaa kuin esimerkiksi lehmänmaito. Se, että kyseessä on yleensä ruoan ja juoman pilaantumiseen liittyvät seikat, paljastuu muun muassa siitä, että näiden kuolinsyiden aiheuttamat taudit ajoittuvat lähes poikkeuksetta loppukevääseen, kesään ja alkusyksyyn eli lämpimään kauteen. Talvella niiden esiintyminen on lähes olematonta.

Kolmas suurempi ryhmä kuolinsyissä olivat erilaiset hengityselinsairaudet, joiden osuus kuolinsyissä nousi 12,7 %:sta 20 %:iin. Tähän ryhmään kuuluivat monet, erilaiset sydän- ja keuhkosairaudet, joita ei kuitenkaan usein pystytty erittelemään. Erilaisista taudeista esiin nousee hinkuyskä, jonka osuus oli ensimmäisellä ajanjaksolla 4,8 prosenttia, noustakseen toisella ajanjaksolla tasan 8 prosenttiin. Sen merkitys on usein jäänyt muiden tartuntatautien varjoon, vaikka se kiistatta kuuluikin pahimpiin lapsuusiän tappajiin.³⁰⁸ Muita tähän tautiryhmään kuuluvia tauteja oli hengenahdistus, joka saattaa sisältää astmaa, allergiaoireita sekä muita tauteja, joiden aiheuttajista ei ollut varmuutta.

Yksittäisistä tartuntataudeista lasten kuolinsyissä nousee vielä esiin punatauti, joka etenkin 1810-86 oli rusthollaisissa merkittävä lasten kuolinsyy 6,7 prosentin osuudellaan kaikista lasten kuolinsyistä. Erikoista on se, että punatauti ei ole mitenkään erikoisesti spesifioitu lasten kuolinsyyksi, mutta Sahalahdella 187 punatautiin kuolleesta vain 30 oli yli 18-

³⁰⁴ Hänen puolisonsa oli Justiina Simontytär Uotila, rusthollarin tytär Sahalahden Kärkkään Uotilasta. Heidän ainoa lapsensa Ida Maria (s. 1854) peri sittemmin sekä ½ Hartikkalan että Kärkkään Uotilan.

³⁰⁵ Erityisesti tämän huomaa Amerikan mantereen alkuperäiskansojen kohtaloissa, isorokko ja muut taudit pyyhkäisi lähes kadoksiin kokonaisia heimoja eurooppalaisten valloittajien saavuttua mantereelle.

³⁰⁶ Vuorinen 1999, s. 46.

³⁰⁷ Jutikkala 1994, s. 98-102.

³⁰⁸ Kallioinen 2005, s. 91.

vuotiaita³⁰⁹ eli yli viisi kuudesosaa punatautiin 1684-1850 Sahalahdella menehtyneistä olivat lapsia.

Lasten kuolleisuudessa kymmenen vuoden ikä näytti olevan se rajapyykki, jonka ylitettyään lapsikuolemat hävisivät lähes olemattomiin rusthollariperheissä. Ensimmäisellä ajanjaksolla yli 10, mutta alle 18-vuotiaita kuolleita oli vain 2. Toisella ajanjaksolla heitä oli kolme, joista kaksi oli sisarusta, jotka kuolivat hukkumalla. Ensimmäisellä ajanjaksolla molemmat yli 10-vuotiaat olivat myös sisaruksia, mutta kuolleitten luettelossa ei ole merkitty näille kuolinsyytä.³¹⁰

5.2. Ei se ou mieskää, joka ei tauvissa kymmentä vuotta kestä

Miesten odotettavissa oleva elinikä on noussut viime vuosikymmeninä selkeästi. Näin ei kuitenkaan ole ollut vasta kuin 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien jälkeen. Tällöin aikuiskuolleisuuden pienentyminen, etenkin miesten kohdalta, vasta todella alkoi.³¹¹ Kuitenkin Sahalahden aineistoa tutkittaessa on selkeästi havaittavissa, että kuolleitten rusthollien isäntien (ja emäntien) keskimääräisessä kuoliniässä tapahtui selkeitä muutoksia jo siirryttäessä 1700-luvulta 1800-luvulle. Rusthollien isäntien kohdalla eivät sotien aikojen aiheuttamat suuret vaihtelut miesten kuolleisuudessa tuntuneet, koska he eivät osallistuneet itse sotiin. Sen sijaan sota-aikojen aiheuttamat tautiepidemiat tietenkin vaikuttivat heihinkin.

Miehet nykyisin kuolevat keskimäärin useampia vuosia aiemmin kuin naiset ja niin oli asia aiemminkin. Vaikka tilastoista poistetaan sotien ym. katastrofien aiheuttamat piikit miesten kuolleisuudessa, säilyy ero siltikin. Sahalahdella rusthollien isännät saavuttivat ensimmäisellä ajanjaksolla 60 vuoden iän 15 tapauksessa 43:sta eli hieman yli kolmanneksessa (34,9 %) tapauksista (ks. liite 9), naisilla luku oli hieman korkeampi (ks. seuraava luku). Toisella ajanjaksolla luku oli kasvanut jo selvästi: 60 vuoden iän saavutti 22 isäntää 41:stä eli yli puolet (53,7 %). Näin ollen keski-iän hitaaseen kohoamiseen eivät

³⁰⁹ Internet-haku <http://www.genealogia.fi/hiski/-hsmlza> (Sahalahden seurakunta, haudatut, kuolinsyy rödsot). Naapuripitäjässä Pälkäneellä suhde oli 88 yli 18-vuotiasta 314:sta tapauksesta eli melkein kolme neljäsosaa oli lapsia. www.genealogia.fi/hiski/h5cubt (Pälkäneen srk., haudatut, kuolinsyy rödsot)

³¹⁰ Näitä ensimmäisen ajanjakson sisaruksia oli oikeastaan kolme, jotka haudattiin samana päivänä, mutta joista yksi oli alle 10-vuotias. Saattaa olla, että he menehtyivät johonkin tautiin tai sitten heille sattui jokin onnettomuus, esim. hukkumisonnettomuus.

³¹¹ Pitkänen 1994, s. 46.

ainakaan isännät olleet osallisina. Isäntien ravintotilanne ja muut olosuhteet olivat kuitenkin keskimääräistä paremmat. Tämän täytyy tarkoittaa sitä, että muissa väestönosissa kuolleitten keski-ikä pysyi samalla tasolla tai nousi hyvin vähän.

Yli kahdeksankymmenen vuoden ikään Sahalahdella isännistä pääsi ensimmäisellä ajanjaksolla kaksi isäntää, joista toista ei ole kuitenkaan taulukoitu hänen suhteensa esiintyvän ilmeisen virheen vuoksi. Kun Moltsian Arran isäntä Yrjö Joosepinpoika kuoli vuonna 1758, hänen iäkseen oli merkitty kuollessaan 122 vuotta (hänen isänsä kuoli haudattujen luettelon mukaan 115-vuotiaana vuonna 1715). Hyvin todennäköistä on, että Yrjö on syntynyt varhaisintaan 1660-luvulla, jolloin hän olisi ollut kuollessaan noin 90-vuotias, siis varsin iäkäs.³¹²Toisella ajanjaksolla yli kahdeksankymmenen vuoden ikäisiksi isännistä eli peräti viisi isäntää, joka vastasi yhteensä kolmentoista prosenttia osuutta, kun näiden osuus ensimmäisellä ajanjaksolla oli ollut vain kaksi prosenttia.

Rustholleissa asuneiden muiden miesten, kuten poikien ja vävyjen kohdalla, ikärakenne on aivan toisenlainen. Ensimmäisellä ajanjaksolla heistä kuoli alle 40-vuotiaana 84 % ja toisella ajanjaksolla 57 %. Molempina ajanjaksoina yli kuudenkymmenen vuoden iän heistä saavutti vain yksi henkilö. Nämä luvut ovat selkeä poikkeus isäntien vastaaviin lukuihin verrattuna. Osittain näiden miesten varhain tapahtunut kuolleisuus johtuu talojen juuri aikuistuneiden poikien varhaisista kuolemista, esimerkiksi 1. ajanjaksolla 5 miestä 16:sta eli melkein kolmannes olivat 18-19-vuotiaita. Osasyynä saattaa olla myös se, että näiden miesten joukossa oli myös joitakin vammaisia, joilla keskimääräinen elinikä on yleensä keskimääräistä lyhyempi.

Rusthollien isäntien keski-ikäksi kuollessaan muodostui ensimmäisellä ajanjaksolla 53,6 vuotta ja toisella ajanjaksolla se oli noussut jo 62,5 vuoteen, jota on pidettävä aikakauden huomioonottaen varsin korkeana. Isännillä oli kuitenkin keskimääräistä paremmat oltavat, joka selittää heidän muita miehiä korkeamman keski-ikänsä. Vastaavasti muiden rusthollariperheisiin laskettavien miesten keskimääräinen kuolinikä oli ensimmäisellä ajanjaksolla vain 29,6 vuotta noustakseen toisella ajanjaksolla 37,7 vuoteen, jota on pidettävä siltikin hyvin matalana.

³¹² Yrjö mainitaan Sahalahden SAY:ssa 1. kerran vuonna 1691, jolloin hän on ollut ainakin 18-vuotias. Hän meni ko. vuonna naimisiin. Hänen sisaruksistaan vanhempia näyttäisivät olleen Anna ja Kerttu, joista Anna mainitaan SAY:ssa 1676 ja 1678 ja Kerttu vuonna 1682. Yrjön veljen, Juhon syntymäajaksi on Pälkäneen rippikirjoissa merkitty 1673, joten Yrjön todennäköinen syntymäaika on vuoden 1670 tienoilla. SAY Sahalahti, Mf. SAY 144.

Kuolinsyitä selvitetessä eteen tulee miesten, kuten lastenkin, kohdalla se tilanne, että kuolinsyitä ei ole merkitty. Ensimmäisellä ajanjaksolla lähes neljännes (24,2%) ja toisella ajanjaksolla yli viidennes (20,5%) oli tällaisia tapauksia.³¹³ Ensimmäisellä ajanjaksolla pahimmaksi tappajaksi koitui mätäkuume (rötfeber), joka todennäköisesti käsitti sekä epideemisen kuumetaudin että pilkkukuumetta.³¹⁴ Mätäkuume kattoi lähes kuudenneksen (16,1%) kaikista kuolemansyistä ensimmäisellä ajanjaksolla. Erityisesti vuoden 1789 tautiepidemia toimi paikallisesti tehokkaana tappajana: sinä vuonna tauti näyttää tehokkaasti riehuneen Korpiniemen-Moltsian alueella, jossa tautiin menehtyi Korpiniemen Laurilan kummankin puoliskon isännät, kolme poikaa, emäntä ja vanha emäntä em. rustholleista. Lisäksi juuri Korpiniemestä menehtyi tautiin Yrjölän puolikkaan isäntä ja toisen puolikkaan emäntä, Mattilan nuori isäntä ja leskiemäntä sekä Moltsiasta vielä lisäksi muita, lähinnä talollisväkeä. Tämän suhteellisen rajatun alueen lisäksi vain kaksi muuta henkilöä menehtyi ko. vuonna Sahalahdella mätätautiin. Toinen oli Raution Eerolan yhden osan emäntä ja toinen lukkarin vaimo Ilolasta.³¹⁵ Paikallisella tasolla tämän kaltainen tautiepidemia saattoi siis toimia vielä pienemmälläkin paikallistasolla, kuten kylä- ja kyläyhteisötasolla.

Seuraavaksi suurin kuoleman aiheuttanut tautiryhmä ensimmäisellä ajanjaksolla oli erilaiset hengityselinsairaudet, joihin menehtyi yhteensä 14,5 % rusthollien miehistä (yhteensä yhdeksän tapausta). Tähän kuuluneita kuolinsyitä olivat hengenahdistus ja keuhkotauti. Yleensä näiden nimikkeiden taustalla olleita sairauksia on kuitenkin vaikea tunnistaa suhteellisen samankaltaisista oireista johtuen, joten tässä yhteydessä näitä sairauksia on käsitelty yhtenä kokonaisuutena. Loput kuolemansyyt ensimmäisellä ajanjaksolla jakaantuivat erilaisten tautien osalle, joista erityisesti ei noussut esiin yksikään. Vanhuuden heikkouteen kuoleminen (kolme tapausta) oli nähtävästi yhtä harvinaista kuin erilaisten onnettomuuksien (myös kolme tapausta) vuoksi

Toisella ajanjaksolla mätäkuume ei vaatinut enää yhtäkään uhria, mutta sen sijaan hengityselinsairauksien osuus oli kasvanut määrällisesti vain hiukan, kymmeneen

³¹³ Näin pienessä otoksessa tuollaiset osuudet muokkaavat jossakin määrin jo tuloksia, vaikkakin oletettavaa on, että näissäkin tapauksissa kuolinsyyt noudattelevat melko lailla samaa kaavaa kuin muissakin tapauksissa. Ks. liite 10.

³¹⁴ Kallioinen 2005, s. 13, 85-89.

³¹⁵ Sahalahden KiA, haudattujen luettelo 1789, mf. TK 499. Tautia saattoi esiintyä muuallakin, mutta kuolemantapauksia se ei aiheuttanut.

tapaukseen, mutta näiden suhteellinen osuus olikin kasvanut huomattavasti eli 8,2 prosenttiyksikköä, jolloin lopullinen osuus oli 22,7 prosenttia.

Toinen ryhmä, joka alkoi nousta esiin kuolemansyissä, oli vanhuus ja vanhuudenheikkous. Tämä johtui keskimääräisen eliniän noususta, mutta erityisesti siitä, että vanhuusikäen ehtineiden määrä kasvoi selkeästi. Vanhuus ja vanhuudenheikkous edustivat jälkimmäisellä ajanjaksolla jo lähes viidennestä (18,2 %) miesten kuolinsyistä. Joissakin tapauksissa kuolinsyyksi on epäilemättä merkitty vanhuus tai vanhuudenheikkous, mikäli henkilö oli jo suhteellisen iäkäs, vaikka todellinen kuolinsyy olisikin ollut joku muu.³¹⁶ Vanhan isännän kuolemalla oli myös taloudellisia ja sosiaalisia seurauksia, sillä se saattoi toimia myös taloudellisen painolastin luonnollisena poistajana, esimerkiksi lakkauttamalla isännälle maksetun syytingin tai jos tällä oli vielä puoliso elossa, pienentämällä syytingin määrää.³¹⁷ Lisäksi isännän kuoleminen vanhuuteen oli saattanut siirtää esimerkiksi isännyyden siirtoa jopa niin, että sen seurauksena isännäksi ja samalla perinnönsaajaksi saattoi tulla toinen henkilö kuin alun perin oli ajateltu.

5.3. Nainen kuoli, nauha taittui

Naisten kuolemat Sahalahden rusthollien isäntäperheissä noudattivat hyvin paljon samaa kaavaa kuin miestenkin kuolemat; erot johtuivat lähinnä fysiologisista seikoista, kuten lapsivuodekuolemista. Kuoliniän perusteella arvoituna emäntien keskimääräinen kuolinikä oli lähes yhtenevä isäntien keskimääräisen kuoliniän kanssa, joka on hieman yllättävää, sillä yleinen käsitys on, että naiset kuolevat keskimäärin vanhempina kuin miehet.³¹⁸

Rusthollien emännistä ensimmäisellä ajanjaksolla saavutti 60 vuoden iän 38 prosenttia (ks. liite 11) eli suhteellisesti hieman useampi kuin isännistä. Näiden yli 60-vuotiaiden osuus toisella ajanjaksolla oli kasvanut merkittävästi: peräti 70 prosenttia emännistä saavutti tämän iän ja yli 48 prosenttia 70 vuoden iän. Tässä suhteessa ero isäntiin oli

³¹⁶ Viikuna 1999, s. 46.

³¹⁷ Viikuna 1999, s. 44. Hyvin usein syytinkimääräyksissä oli ehto, että toisen puolison kuollessa, maksettava syytinkimäärä joko pieneni tai puolittui.

³¹⁸ Tässä täytyy tietoenkin huomioda, että käydyt sodat eivät suoraan vaikuttaneet rusthollien isäntien keski-ikäen. Yleensä nämä laskevat miesten keskimääräistä elinikää. Tässä olisi kuitenkin oivallinen tutkimuksen paikka, jossa analysoidaisiin miesten ja naisten todelliset keskimääräiset kuoliniät talollisperheissä. Erot miesten ja naisten keskimääräisessä kuoliniässä tulee lähinnä muiden miesten, kuin isäntien, kautta.

kasvanut huomattavasti. Vastaavasti yli kahdeksankymmenen vuoden ikään ensimmäisellä ajanjaksolla ei päässyt yksikään emäntä ja toisellakin ajanjaksolla vain kolme, joka vastasi seitsemän prosentin osuutta.

Kun rusthollien emäntien keski-ikä kuollessa ensimmäisellä ajanjaksolla oli 54,4 vuotta (isännillä 53,6 vuotta) ja toisella ajanjaksolla se oli kohonnut 62,9 vuoteen (isännillä 62,5 vuotta) ja kun samalla kuitenkin yli 60-vuotiaiden osuus emännistä oli selkeästi kasvanut isäntiin verrattuna, täytyi muiden emäntien vastaavasti kuolla selkeästi aiemmin isäntiin verrattuna. Alle neljäkymmenen vuoden iässä emännistä kuoli ensimmäisellä ajanjaksolla 20 prosenttia, kun näiden osuus oli toisella ajanjaksolla vähentynyt 13 prosenttiin. Isännillä taas vastaavat luvut olivat 19 ja 5 prosenttia, joten emäntiä kuoli nuorella iällä toisella ajanjaksolla suhteellisesti enemmän kuin isäntiä.

Rustholleissa asuneiden muiden isäntäperheisiin kuuluneiden naisten kuin emäntien (lähinnä naimattomien tytärien) keskimääräinen kuolinikä oli selkeästi korkeampi kuin vastaavassa asemassa olleitten miesten. Ensimmäisellä ajanjaksolla se oli 42,8 vuotta ja toisella ajanjaksolla se kohosi 48,5 vuoteen (miehillä 29,6 ja 37,7 vuotta). Erot olivat merkittäviä sekä miehiin että emäntiin verrattuna. Tähän ryhmään kuuluivat lähinnä naimattomia tyttäriä, mutta sen lisäksi myös muita lähisukulaisia. Eräs näistä oli Kärkkään Uotilassa rusthollin tytär Maria Kristiina Simontytär (s. 1799), joka vihittiin v. 1818 tyrväntöläisen Mälkiäisten Seppälän rusthollarin Adolf Linderoosin kanssa. Maria Kristiina palasi vuonna 1845 miehensä kuoltua (avioliitto oli lapseton) kotitaloonsa Uotilaan, jossa hän kuoli vuonna 1868.

Kuolinsyissä (ks. liite 12) naisilla ensimmäisellä ajanjaksolla merkityistä syistä oli, samoin kuin miehilläkin, mätäkuume yleisin. Tähän menehtyi yhdeksän naista viidestäkymmenestäkolmesta eli 17 prosenttia. Toisella ajanjaksolla tähän tautiin (kenties tauteihin) ei menehtynyt kuitenkaan enää yhtään naista, aivan samoin kuin miehilläkin. Toiseksi yleisin kuolinsyö oli kuitenkin miehistä poiketen vesipöhö, johon menehtyi 15,1 prosenttia. Erilaisiin hengityselinsairauksiin menehtyi ensimmäisellä ajanjaksolla 11,3 prosenttia rusthollien naisista.

Synnytykseen tai lapsivuoteeseen³¹⁹ kuoli ensimmäisellä ajanjaksolla kolme naista eli kuolinsyytilastossa tämä vastasi 5,7 prosentin osuutta eli joka kahdeskymmenes rusthollin nainen menehtyi synnytykseen. Toisella ajanjaksolla lapsivuoteeseen menehtyneiden määrä oli samoin kolme, mutta tällöin heidän suhteellinen osuus oli noussut 7,5 prosenttiin. Lapsivuoteeseen menehtyneiden osuus oli siis hieman kasvussa. Englantilaisissa tilastoissa on arvioitu, että lapsivuoteeseen menehtymisen riski oli noin yhden prosentin luokkaa per synnytys, joka teki synnytykseen menehtymisen riskin elinikäisellä tasolla noin 5-7 prosenttia.³²⁰ Nämä luvut näyttävät toteutuneen myös sahalahtelaisissa rusthollariperheissä. Synnyttäjät olivat yhtä lukuun ottamatta ensisynnyttäjiä ja tämä ainoa ei-ensisyntäjä synnytti vasta toista lastaan. Kun kuitenkin suurempi lapsiluku oli yleensä perheiden tavoitteena, oli naisten vaikea välttyä tältä kohtalolta. Lisäksi oli mahdotonta tietää sen aikaisella lääketieteellisellä tietämyksellä, ketkä mahdollisesti kuuluivat riskisyntäjäjen joukkoon.

Toisella ajanjaksolla rusthollien naisten kuolinsyissä alkaa näkyä sama vanhuuden transitio kuin miehilläkin eli vanhuus ja vanhuudenheikkous esiintyvät kuolinsyissä yhä useammin. Kun ensimmäisellä ajanjaksolla vanhuuteen kuoli 7,5 prosenttia rusthollien naisista, niin toisella ajanjaksolla heidän osuus oli kasvanut kaksinkertaiseksi eli 15 prosenttiin. Tämän voi osittain katsoa johtuneen siitä, että monet vakavat epideemiset tartuntataudit olivat jääneet pois. Esimerkiksi mätäkuumetta, joka ensimmäisellä ajanjaksolla oli suurin yksittäinen naisten kuolinsyy, ei esiintynyt enää toisella ajanjaksolla lainkaan.

Osittain vanhuuteen liittyviä kuolinsyitä voidaan katsoa olleen kihti ja rintapistos, joista jälkimmäinen todennäköisesti sisälsi sydänsairauksia. Kummankin osuus oli kymmenen prosenttia. Kihdin suhteen on hieman erikoista, että kuolinsyynä se oli yleisempi naisilla kuin miehillä. Normaalisti nimittäin se on yleisempi tauti miehillä kuin naisilla. Kihdin yleisyyden on katsottu liittyvän ravinnon proteiinipitoisuuteen ja ylipainoon sekä runsaan alkoholin käyttöön.³²¹ Tämän perusteella ei kuitenkaan voi tehdä mitään suorita johtopäätöksiä.

³¹⁹ Tähän on laskettu mukaan kaikki synnytyksen aikana ja synnytyksen jälkikomplikaatioihin kuolleet naiset ja tässä käytetään yleisnimitystä lapsivuoteeseen menehtyneet.

³²⁰ Wiesner 1993, s. 69.

³²¹ Vuorinen 2002, s. 86-87.

Muista kuolinsyistä erikoisesti esille nousee vakavien tartuntatautien aiheuttamat kuolemantapaukset, lähinnä kuitenkin niin, että niitä ei esiinny kahta punatautikuolemaa lukuun ottamatta. Tartuntatautien aiheuttama kuolleisuus oli siis vähentynyt huomattavassa määrin aikuisen talollisväestön keskuudessa ja erityisesti tässä näkyikin se kehityskulku, joka oli maailmanlaajuinen 1800-luvun lopulla: monet vanhat tartuntataudit olivat selkeästi vähenemässä tai jopa kokonaan katoamassa.³²²

6. Kauppa ei elätä, jos ei puolta voita

Talon myynti esiteollisessa yhteiskunnassa oli aina merkki taloudellisista vaikeuksista, koska maatila itsessään oli arvo, joka ainakin teoriassa edusti pysyvyyttä. Lisäksi maanomistuksesta pyrittiin pitämään kiinni, koska maaseutuyhteisössä elintarvikkeiden ja niiden tuotantoedellytysten hallitseminen oli tärkeä vallan lähde.³²³ Tilanomistukseen oli maaseudulla kytketty myös äänioikeus pitäjänkokouksissa, joten tila itsessään tarjosi mahdollisuuden vallankäyttöön. Vaikka katovuodet toisinaan vaaransivatkin maatalon elinmahdollisuuksia, tarjosi maatalous kuitenkin keskimäärin turvallisemmat elinolot tilaa omistavalle perheelle.

Tiettyyn määrään asti tilojen koon kasvattaminen (esim. ostamalla muita tiloja) oli järkevää, sillä siten saattoi käyttää olemassa olevia resursseja paremmin ja siten tehostaa toimintaa, erityisesti jos tilat sijaitsivat lähekkäin, esimerkiksi samassa kylässä. Suuremmat tilakoot ja suuremmat sadot mahdollistivat sen, että esimerkiksi viljaa voitiin jatkojalostaa polttamalla se viinaksi, josta sai suhteessa paremman hinnan kuin viljasta. Sen lisäksi viinapolton yhteydessä syntynyttä rankkia voitiin käyttää karjanrehuna, jolloin viljan hyötysuhde oli todella hyvä. Paloviinan kotipoltto kuitenkin kiellettiin vuonna 1866, joten se riisti monelta tilalta kätevän lisätulojen lähteen.³²⁴ Edellä esitetyissä luvuissa on kuitenkin tullut ilmi se, että perinteisen maatalouden ongelmat 1700-luvulla ja 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla aiheuttivat maatalouden rakennekriisin, joka kosketti erityisesti perintötiloja.³²⁵ Tähän olivat syynä tiloja rasittavat velat, jotka usein aiheutuivat sukupolvesta toiseen jatkuneista tilanlunastuksista, sekä tilojen lohkominen niin pieniin

³²² Vuorinen 2002, s. 63.

³²³ Häkkinen 1992, s. 126.

³²⁴ Pelttonen 2004, s. 87-88.

³²⁵ Kruunutilalle ei perinnönjaossa laskettu mitään arvoa, joten perintöosuudet olivat kruunutiloilla huomattavasti pienemmät kuin perintötiloilla ja rasiukset tilan jatkajalle vastaavasti myös pienemmät.

osiin, etteivät ne pystyneet tuottamaan ylijäämää, jolla rahoitettiin lunastussummia. Tästä aiheutui se, että osa tiloista velkaantui pahoin ja ne joko lunastettiin velkojen panttina tai myytiin, että saataisiin rahaa maksaakseen velat pois.³²⁶

6.1 Pakko se on, joka yllyttää

Rusthollien myynissä usein kyse oli taloudellisesta pakosta tai siitä, että oma talous ei kestänyt muiden mahdollisten perillisten uloslunastamista. Sahalahdella rustholleja myytiin myös sen vuoksi, että omistajalla oli toinen tila, eikä hän nähnyt joko mahdolliseksi tai kannattavaksi itse viljellä tilaa tai antaa sitä vuokralle. Saattoi myös olla, että hän tarvitsi itse myös rahaa ja sen vuoksi myi toisen tilan. Rusthollien myyntien syyt Sahalahdella voi täten luokitella viiteen eri luokkaan:

I	Pakkolunastus/huutokauppa
II	Rahapulan vuoksi
III	Parantaakseen rahatilannetta, omistajalla toinen tila
IV	Ostaakseen toisen tilan
V	Muut syyt (esim. laaja perikunta)

Luokiteltuna myyntitapauksia (ks. liite 13) oli yhteensä 21 joista tyyppiä I edusti vain yksi tapaus ja tyyppiä V kolme tapausta. Tyyppejä II, III, ja IV oli kutakin kuusi kappaletta. Yli puolessa tapauksista (tyypit III ja IV) omistajalla oli joko ennestään tila tai hän oli hankkimassa sen myyntituloilla.³²⁷ Näiden myyntitapausten lisäksi kummastakin Pietilän osasta luovuttiin. Näitä ei kuitenkaan myyty, koska ne olivat kruununtiloja. Lisäksi Iso-Arran toinen puolisko vähitellen siirtyi alkuperäisistä suvun kannalta katsottuna ulkopuoliseen omistukseen.³²⁸ Yhteensä Sahalahdella oli rustholleja tai niiden osia 34 kappaletta, joista tässä jätetään johdannossa selitetyistä syistä kolme käsittelemättä eli Sahalahden rustholleista myytiin tai luovuttiin käsiteltävänä ajanjaksona 24 rusthollin osasta kaikkiaan 30:stä eli 80 prosentissa tapauksista. Ajallisesti myynnit ajoittuivat seuraavasti:

³²⁶ Vapaaehtoisessa kaupassa yleensä saatiin kuitenkin parempi hinta kuin pakkohuutokaupassa.

³²⁷ Mielenkiintoinen ilmiö on se, että kukaan niistä, jotka ostivat tilan, eivät ostaneet rustholliä tai sen osaa, eikä myöskään kenenkään tapauksessa tilan hallinta siirtynyt toiselle sukupolvelle. Haapanen 2005.

³²⁸ Tila siirtyi aina eri henkilöille vuorotellen miehen ja naisen jäädessä leskelle, kunnes taloa hallinnoi täysin uusi suku.

Taulukko 4: Rusthollien myyntiajankohta.

Ennen vuotta 1800	2
1801-27	4
1828-50	10
1850-	5

Vihola esittää Maatalouden historia II-kirjassa julkaistussa artikkelissaan, että suomalaisella maaseudulla talokaupat olivat pitkään harvinaisia ja tähän oli pääsyynä yleinen varojen puute; vain harvalla oli niin paljon joko omia tai lainarahoja, että se mahdollisti kokotilan ostamisen. Vasta sitten kun maatalous kaupallistui ja metsätalous tuotti varoja, alkoi tilakaupat yleistyä³²⁹ Edellä esitetyn valossa väite vaikuttaa erittäin oudolta ja paikkansapitämättömältä, etenkin kun talojen myynti 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla ei ollut mitenkään harvinaista Kangasalla, Päkäneellä, Kuhmalahdella jne. Näilläkin paikkakunnilla esiintyy tilojen ja rusthollien myyntejä ja monessa tapauksessa syyt lienevät melko saman kaltaiset kuin Sahalahdellakin.³³⁰

Huomattavassa osassa rusthollikauppoja näytteli omaa osaansa toinen tila, joka oli omistuksessa joko entuudestaan tai sitten se hankittiin juuri myydyn tilan tuotolla. Tämä todistaa myös siitä, että ainakin jossakin määrin tilojen omistuksessa tapahtui keskittymistä samaan aikaan, kun tilojen omistus toisaalta pirstaloitui. Useimmissa tapauksissa tämä keskittyminen oli kuitenkin väliaikainen ilmiö. Huomattavassa määrin tiloja keskittyi Simo livarin omistukseen (ks. seuraava luku). Tilojen nopea myynti kuvasti myös sitä tilannetta, että monellakaan isännällä ei ollut niin vakaat taloudelliset olot, että hän olisi voinut laittaa toisen tilan lampuodin hoitoon. Toisinaan saattoi olla kyllä niinkin, että tilan tuotto oli aivan liian pieni, että siitä olisi riittänyt sekä lampuodille että tilan omistajalle. Näin esimerkiksi oli Pakkalan Hampaalan neljänneksessä, jonka Juho Mikonpoika (s. 1799) ja vaimonsa Liisa Matintytär (s. 1806) Kärkkään Sipilästä myivät vuonna 1829. Tila tuli pariskunnan omistukseen vaimon perintönä ja oli kooltaan ¼ manttaalia. Tilalla viljeltiin yhteensä 5½ tynnyriä vuosittain ja tilan niityt tuottivat 15 lastia heiniä. Tilan kalastusmahdollisuudet olivat huonot ja metsää oli kotitarpeiksi, mutta ei

³²⁹ Vihola 2004, s.143.

³³⁰ Väite perustuu kirjoittajan tekemiin ko. alueen sukututkimuksiin, joissa hyvin usein tilat ovat myyty.

tukkitavaraa. Jos tilalla olisi ollut lampuoti, olisi tilan sato todennäköisesti jaettu puoliksi omistajan ja lampuodin välillä ja kummankin osuus olisi ollut melko pieni. Tila myytiin 629 ruplalla 28 kopeekalla hopeaa, joka oli hyvin alhainen hinta.³³¹ Puolisot viljelivät miehen kotitaloa Kärkkään Sipilää ja saivat taloudenpitoonsa tästä myyntihinnasta kuitenkin mukavan lisän.

Tilojen myynti esiteollisena ja varhaisteollisena aikana kuvasti voimakkaasti sitä, että taloudellinen tilanne oli monen kohdalla heikentynyt, toisinaan aivan katastrofaalisen huonoksi. Tämän voi havaita, mikäli seuraa talonsa myyneiden tai niistä luopuneiden henkilöiden vaiheita. Raution Eerolan nuori isäntä Aleksanteri Heikinpoika (s. 1834) myi omistamansa $\frac{1}{4}$ Eerolan vuonna 1861 2290 hopearuplalla. Nähtävästi hänen taloudellinen tilanteensa ei kuitenkaan ollut kovin hyvä, sillä hän muutti tilan myynnin jälkeen aluksi Orivedelle, jossa hän toimi muonarenkinä ja myöhemmin Tampereelle, jossa hän työskenteli työmiehenä.³³² Mahdollisesti kauppasummasta huomattava osa meni velkojen maksuun, koska luontevaa olisi ollut, että rahat olisi muuten sijoitettu esim. toisen talon ostoon. Hänen myöhemmät toimensa kuitenkin puhuvat voimakkaasti tätä vastaan.

Tursolan $\frac{1}{2}$ Pietilän isäntä luopui tilastaan 1850-luvulla (talo oli kruununtila, joten sitä ei voinut myydä) ja hänestä tuli sittemmin Kangasalan Lihasulaan torppari. Hän mahdollisesti sai jonkinlaisen korvauksen, mutta tästä ei ole jäänyt ainakaan lainhuutoihin merkintää. Toisen Pietilän isäntä myi vaimonsa kotitilan $\frac{1}{3}$ Hettulan rusthollista ja sitten he ostivat Sahalahdelta molemmat Pakkalan Kauppilat. Tässä tapauksessa juuri se, että vaimolla oli perintötila, muutti ainakin tämän perheen kohtaloa. Mielenkiintoista on sekin, että Mikko Mikonpoika (s. 1795) oli lunastanut vaimonsa veljen ulos kuolinpesästä luopumalla Pakkalan Seppälän kruununtilan asukasoikeudesta ja maksamalla tälle 333 riikintaaleria valtionvelkaseteleinä.³³³ Hettulan osan Mikko myi 1409 ruplalla 52 kopeekalla hopeaa Simo livarille ja samoilla käräjillä vahvistutti kauppakirjat molempaan Kauppilan osaan.³³⁴ Kauppiloista hän maksoi yhteensä 1180 ruplaa 93 $\frac{1}{7}$ kopeekka hopeaa, jota on pidettävä halpana hintana, koska Kauppila oli rälssitalo ja kooltaan, samoin kuin aiemmin mainittu Hettulan osa, $\frac{1}{3}$ manttaalia. Rälssitalana se oli täysin verovapaa ja sen vuoksi huomattavasti arvokkaampi kuin vastaavan kokoinen rusthollin osa.

³³¹ JyMA Jämsän tk, Jämsän kk, lainhuudatukset I Cb :1, 29.10.1829, § 2, f. 287-290v.

³³² HMA Janakkalan tk., lainhuudatukset Cb 3:3, 7.9.1861, § 21, f. 72-73v; Haapanen 2005.

³³³ HMA Sääksmäen ylinen tk., lainhuudatukset Cb:2, 22.11.1842, § 15, f. 326. Pakkalan Seppälä oli Mikon anopin kotitalo. Kruununtilan asukasoikeudesta luopuminen ei yksinään taannut tilaa uudelle isännälle, mutta nähtävästi asian pystyi hoitamaan näinkin, koska asiasta ei kenelläkään ollut mitään huomauttamista.

³³⁴ HMA Janakkalan tk., lainhuudatukset Cb 3:1, 14.4.1845, § 24-25, f. 39-44v.

Talo saatettiin myydä myös siitä syystä, että perillisiä oli liian monta ja yksittäisen perijän osuus oli liian pieni, että hän olisi kyennyt tai halunnut lunastaa muita perillisiä pesästä. Näin kävi Korpiniemen Laurilassa vuonna 1857. Talon isäntä Heikki Joonaanpoika (s. 1785) oli jäänyt leskeksi vuonna 1851 ja hänen lapsensa olivat kaikki menehtyneet jo pienenä, joten hänellä ei ollut rintaperillisiä elossa. Hänen perijöiksi katsottiin hänen sisarustensa lapset, jotka olivat hajaantuneet ympäri Suomea, kaukaisimmat Savonlinnaan ja Mikkeliin, joissa veljekset Heikki (s. 1805) ja Juho Skönqvist (s. 1813) toimivat värjäreinä. Sosiaalisesti perilliset edustivat käsityöläisiä, torppareita, talollisia jne. He kuitenkin päättivät myydä talon vapaaehtoisella huutokaupalla, jossa parhaan hinnan tarjosi Heikki Tuomaanpoika Laurila, joka omisti jo ennestään toisen Laurilan puoliskon. Hinnaksi muodostui 3245 hopearuplaa, joka jaettiin tietenkin perillisten kesken. Koska perillisiä oli useita, ei kenenkään osuus noussut erityisen korkeaksi. Samalla Korpiniemen Laurila tuli yhdistetyksi alkuperäiseen kokoonsa.³³⁵

Talonsa pakottavista syistä myyneiden perheiden myöhemmät vaiheet pääsääntöisesti osoittavat, että heidän osakseen tuli aleneva säätykehitys. Jos osa pystyi myyntirahoilla ostamaan talon, niin viimeistään seuraava sukupolvi oli lähinnä maata omistamatonta väkeä. Näin monelta suvulta katkesi traditionaalinen yhteys maahan jo ennen varsinaista teollistumiskehitystä, joka myös aiheutti saman ilmiön myöhemmin. Asialla ei sinänsä olisi ollut niin suurta merkitystä, mikäli näillä entisillä isännillä ja emännillä olisi ollut jokin korvaava vaihtoehto tulonlähteeksi, esimerkiksi rakentamalla kaupunkitalon ja saamalla siitä vuokratuloja.

Tilojen ostajat olivat useimmiten itsekin talollis- tai rusthollariperheistä lähtöisin, joskin jälkimmäisiä vähemmän. Monelle osto oli kuitenkin taloudellisesti liian suuri ponnistus ja he myivät tilan edelleen melko nopeasti sen jälkeen, kun itse olivat sen ostaneet. Näin monesta tilasta tuli nk. ostotila, jonka omistaja vaihtui useasti, kunnes joku ostajista asettui tilalle vakituisesti asumaan. Näissä tapauksissa usein seurasi myös tilojen yhdistämissä, joka olikin sahalahtelaisissa rustholleissa tyypillinen ilmiö 1880-luvulta eteenpäin. Moniin osiin lohkotut tilat yhdistettiin. Tästä esimerkkeinä voi mainita esimerkiksi Raution Eerolan, jonka kaikki kolme osaa yhdistettiin 1890-luvulla, Korpiniemen Laurilan molemmat puoliskot yhdistettiin, Iso-Arran puolikkaat liitettiin yhteen jne. Tämän lisäksi niillä tiloilla,

³³⁵ HMA Janakkalan tk., lainhuudatukset Cb 3:3, 14.9.1857, f. 129-130.

jotka säilyivät samalla omistajasuvulla, tiloihin liitettiin muita tiloja. Tursolan Oinaaseen liitettiin toinen Pietilöistä, molempiin Arroihin liitettiin Klemolan puolikkaat, Kärkkään Sipilä ja Uotila yhdistyivät, Pakkalan Hampaaloista ainakin kolme yhdistyivät jne. Näin 1900-luvun alussa monet rustholleista olivat saavuttaneet monesti uudelleen entisen kokonsa ja siten ne olivat pitäjän tasolla oikeita suurtiloja. Tämä saattaa selittää johdannossa mainitun Linnan kommentin suurtilallisista; halottujen tilojen vaikeudet, myynnit ja uudelleen yhdistämiset eli tämä maatalouden rakenne kriisi oli tällöin jo unohdettu asia.

6.2 Mitä isot elellä, sitä pienet perässä - livari talojen ostajana

Yleisessä kirjallisuudessa sahalahtelaisista talonpojista ja erityisesti rusthollareista nousee esiin yksi henkilö, Simo livari (s. 1809).³³⁶ Hän oli muiden rusthollareiden joukossa sen verran merkittävä henkilö, että hänen toimensa ovat ansainneet aivan oman katsauksensa. Simo Joosepinpoika livarin, myöhemmin Haapaniemen, vaiheita Sahalahden kenties merkittävämmäksi rusthollariksi on mahdotonta käsitellä selittämättä hieman hänen isänsä Jooseppi livarin (s. 1785) toimia. Jooseppi livari syntyi Kuhmalahdella, Isonpennon Ali-Knaapin rusthollissa. Hänen vanhempi veljensä Simo (s. 1772) jäi pitämään kotitaloa, joten Joosepin täytyi etsiä oma paikkansa muualta. Tämä asia järjestyi kätevästi naimakaupan kautta: Sahalahden livarilla oli kaksi tytärtä ja Knaapissa kaksi poikaa, joten sisarukset naivat ristiin eli livarilta tuli emäntä Knaapille ja Knaapilta isäntä livariin. Ratkaisu oli myös omaisuuden jaon kannalta helpompi. Jonkin verran kuitenkin heidän täytyi sovitella osuuksia, sillä saadessaan livarin suoritti Jooseppi 111 riikintaaleria viisi killinkiä ja 4 runstykkiä valtionvelkaseteleinä Simolle. On mahdollista, että livarin arvo oli tosiaan sen verran suurempi.³³⁷ Lähtiessään Knaapilta oli Joosepilla vain selkähevonen eli hän ratsasti ja povessaan kuusituhatta ruplaa.³³⁸

livarin hoito oli kaiketi ollut hieman heikkoa³³⁹, mutta tarmokkaasti Jooseppi ryhtyi hoitamaan taloa. Tässä oli epäilemättä suurena apuna hänen Knaapilta saamansa

³³⁶ Ks. esim. Jutikkala 1958, s. 345.

³³⁷ HMA Sääksmäen ylinen tk., Pälkäneen ym. kk:n lainhuudatukset Cb:2, 10.3.1842: § 23, f. 306-309v.

³³⁸ Kuuliala 1936, s. 61. Hieman epätarkkuutta on ainakin rahasumman suhteen, sillä avioliitto solmittiin vuonna 1805, jolloin Suomi kuului yhä Ruotsin vallan alaisuuteen, eikä Suomessa käytetty tällöin ruplia. Tässä yhteydessä on luultavasti tarkoitettu vastaavaa rahasummaa, joka hänellä oli.

³³⁹ Ibidem.

perintöosuus sekä hänen huomattava tarmokkuutensa. Hän oli lisäksi huomattavan vahva, joten raskaatkin työt sujuivat häneltä helposti. Erityisen ansiokkaasti hän hoiti raskaan ojankaivuutyön.³⁴⁰

Ensi alkuun hän nähtävästi keskittyi laittamaan livarin viljelykset kuntoon, mutta on hyvinkin mahdollista, että hän samalla lainasi myös tarvitsijoille rahaa.³⁴¹ Jotkut näistä lainoista olivat summaltaan hyvinkin suuria, kuten vuonna 1828, jolloin hän lainasi Keljon Keskisen rusthollarille Heikki Juhonpojalle 666 riikintaaleria ja 32 killinkiä pankkisetelänä.³⁴² Pienempiä lainoja hän oli myöntänyt muun muassa Saarioisten omistajalle 266 riikintaaleria 32 killinkiä vuonna 1812.³⁴³

Omaisuuksien kartuttamisessa Jooseppi livari noudatti varovaista linjaa, taloonsa hän liitti vuonna 1832 puolet Kukkolan rusthollista³⁴⁴ eli siis alkuperäisestä kantatilasta lohkotun neljänneksen. Seuraava ja hänen osaltaan viimeiseksi jäänyt laajennusoperaatio tapahtui vuonna 1839, jolloin hän hankki puolet Isoniemen rusthollista.³⁴⁵ Jos Kukkola olikin helppo liittää livariin, Isoniemen kohdalla tilanne oli aivan toinen. Sinne oli livarilta matkaa melkoisesti, joten sen viljely kotitalalta päin ei ollut kovinkaan käytännöllinen ratkaisu eli tila oli oikeastaan pakko antaa lampuotien hoitoon.

Tässä vaiheessa Jooseppi livari oli saanut talon siihen kuntoon, että hän saattoi harkita vähitellen syytingille jäämistä ja antaa varsinaisen tilanhoidon vastuun pojalleen. Samoihin aikoihin hän pyysi myös vapautusta kirkonisännän toimesta, jota hän oli hoitanut vuodesta 1831 appensa Matti livarin jälkeen. Silloin kun hänet oli valittu tähän tehtävään, oli valinnan perustelutkin varmasti häntä sopivasti kuvaavat: ”koska tämä (Jooseppi livari) oli pitäjän varakkaimpia miehiä sekä tunnettu rehelliseksi ja kunnolliseksi, ei häneltä vaadittu mitään takuita.”³⁴⁶

³⁴⁰ Ibidem.

³⁴¹ Ainakin 1831 hän oli lainannut Matti Sarkalalle 34 ruplaa pankkisetelänä ja 100 riikintaaleria pankkirikseinä. Lainan panttina toimi Tursolan Markkulan neljännes, josta siis käytettiin nimeä Sarkala. Matti maksoi velan vuonna 1831 takaisin. HMA Sääksmäen ylinen tk., Pälkäneen ym. kk:n kiinnitykset, 13.4.1831 § 5-6 f. 554v-556v.

³⁴² HMA Sääksmäen ylinen tk, kiinnitykset 22.10.1828. I Cb:1 § 3-4 f. 144v-146v.

³⁴³ HMA Sääksmäen ylinen tk, kiinnitykset 22.10.1828. I Cb:1 § 5 f. 146v-147v.

³⁴⁴ HMA Sääksmäen ylinen tk., Pälkäneen ym. kk:n lainhuudatukset Cb:2 , 10.3.1842: § 23, f. 306-309v.

³⁴⁵ Poppius 1954, s. 133.

³⁴⁶ Kuuliala 1954, s. 100.

Jooseppi livarilla oli kaikkiaan ollut yhdeksän lasta³⁴⁷, mutta joista aikuisikään kasvoi vain kaksi poikaa: Simo ja Benjamin (s. 1818), joista jälkimmäinen nai itselleen vaimon Pälkäneeltä ja vaikutti siellä sitten lähes koko loppuelämänsä, lukuun ottamatta lyhyttä, parin vuoden oleskelua Sahalahdella. Lapsensa Jooseppi kasvatti talonpoikaiseen tapaan ja lapset tottuivat jo nuorena kovaan työhön.³⁴⁸ Jooseppi livari edusti talonpoikaista katsantokantaa, eikä hän nähtävästi juurikaan ollut tekemisissä säätyläisten tai aatelisten kanssa muuten kuin sen verran, mitä pakko oli.³⁴⁹

Omalla tavallaan hän oli hyvinkin arvossapidetty isäntä. Tämä ilmenee muun muassa siitä, että kun Kukkola-livari myytiin vuonna 1857 Aleksanteri Kartanolle, sai vanha isäntä vielä määrällä talon töistä.³⁵⁰ Hänhän kuitenkin tunsu parhaiten talon tilukset ja olosuhteet. Samoin hänen edellä mainittu asemansa kirkonisäntänä korosti hänen nauttimaansa luottamusta ja arvonantoa.

Simo Joosepinpoika livari tuli kotitalonsa livarin isännäksi vuonna 1842.³⁵¹ Talo käsitti tällöin $\frac{3}{4}$ Kukkola-livarista eli livarin ja sen kanssa yhdysviljelyksessä olevan $\frac{1}{2}$ Kukkolan³⁵² sekä lampuotien hoidossa olleen Kangasalan Isoniemen rusthollin puolikkaan. Koska Simolla kuitenkin oli veli Benjamin, tuli Simon suorittaa tälle kuuluva osa kotitilan arvosta eli puolet koko arvosta, joka oli laskettu siten, että livarin ja Kukkolan osille arvoksi tuli 2000 ja Isoniemen arvoksi 1500 hopearuplaa. Benjaminin osuudeksi tuli siis 1750 hopearuplaa.³⁵³

Kaikkein tärkeintä kuitenkin oli, että Simo livarilla oli lähtökohtana velaton talo, joka tuotti nähtävästi kohtuullisen hyvin. Alettuaan isännöidä taloan, hän alkoi välittömästi laajentamaan maaomaisuuttaan. Tähän hänelle antoi hyvän mahdollisuuden erityisellä huolella pidetty kotitalo ja toisaalta hänen 1833 naimansa vaimon, Johanna Tanelintyttären Kuulialasta mukanaan tuoma omaisuus ja myöhemmät perintöosuudet, jotka olivat suuruudeltaan noin 3500 ruplaa.³⁵⁴ Talon hankinnoissaan hän näytti keskittyvän erityisesti Tursolan kylän taloihin. Se oli sinänsä järkevää, sillä talon peltojen sijaitessa lähekkäin

³⁴⁷ Haapanen 2005. Lapsista kuoli seitsemän aivan pieninä lapsina.

³⁴⁸ Kuuliala 1954, s. 72-73.

³⁴⁹ Ks. myöhemmin tässä luvussa.

³⁵⁰ Kuuliala 1936, s. 73.

³⁵¹ HMA Sääksmäen ylinen tk., Pälkäneen ym. kk:n lainhuudatukset Cb:2, 10.3.1842: § 23, f. 306-309v.

³⁵² $\frac{1}{2}$ Kukkola oli siis $\frac{1}{4}$ koko rusthollista.

³⁵³ HMA Sääksmäen ylinen tk., Pälkäneen ym. kk:n lainhuudatukset Cb:2, 10.3.1842: § 23, f. 306-309v.

³⁵⁴ Kuuliala 1926, s. 99.

pystyi niitä paremmin hoitamaan pienemmälläkin työmäärällä kuin niiden sijaitessa pitkin pitäjää.

Ensimmäisenä ostona hän hankki itselleen 1/3 Pakkalan Savolaa (myös rusthollin osa) vuonna 1829 laaditulla kauppakirjalla. Kauppaan kuului talon lisäksi ½ Kuohuvaisten koskessa sijainneesta kotitarvemyllystä. Kauppahinta oli 4128 ruplaa pankkiseteloinä.³⁵⁵ Tämän talon hän sitten vaihtoi Kustaa Rosendahlille ja vaihdossa hän sai tämän omistaman Tursolan ½ Markkulaa ja Rosendahl maksoi vielä väliä 308 ruplaa 57 1/7 kopeekkaa hopeaa. Tämä Savolan osa siis toimi Simolle vain vaihdon välineenä, jonka avulla hän voi saada itselleen paremmin sopivia taloja, oli niiden maanluonto sitten mikä tahansa. Tursolan kylässä oli neljä kantataloa (toki useampaan osaan jakaantuneena), joista kolme oli rustholleja ja Markkulakin oli Pakkalan Hampaalan augmentti.

Vuonna 1843 hänen vaimonsa Johanna kuitenkin kuoli. Tämä oli ollut heikkorakenteinen ja luonteeltaan hieman saamaton.³⁵⁶ Simon isäkään ei ollut poikansa valintaan oikein tyytyväinen ja totesikin, ettei morsian jaksa edes livarin avaimia kantaa.³⁵⁷ Tämä puhe avaimista pitää sisällään paljon enemmänkin kuin aktuaalin kantamisen. Avaimilla oli huomattava, sekä reaalin että symbolinen, merkitys. Käytännöllisellä tasolla avainten haltija eli yleensä talon emäntä käytti tälle kuuluvaa valtaa ja huolehti talon päivittäisistä asioista. Symbolisella tasolla taas avainten saaminen edellytti tietyn statuksen omaksumista ja sen arvon mukaista toimimista. Jooseppi livari epäilemättä viittasi juuri käytännön tehtäviin ja niiden hoitamiseen eli hän epäili, olisiko Johannasta ison talon emännäksi.

Tästä Simon ja Johannan avioliitosta syntyi viisi lasta, joista kolme eli aikuisikään. Muun muassa Simon ainoa poika oli juuri tästä ensimmäisestä avioliitosta. Johannan perukirja³⁵⁸ kuvastaa hyvin minkälaisesta taloudesta livarilla oli kyse. Kiinteään omaisuuteen kuului livari (½ rusthollia ja 5/8 manttaalia), jossa viljeltiin vuosittain kahdeksan tynnyriä ruista ja kuusi tynnyriä kevätiljaa hyvin hoidettuihin peltoihin. Talossa oli viisi hevosta, 20 lehmää ja 20 lammasta. Arvoltaan talo oli 2400 hopearuplaa. Muiden talojen arvot oli: ¼ Kukkola (¼ rusthollia ja 5/16 manttaalia) 1028 ruplaa ja 57 kopeekkaa; Isoniemen puolikas (½

³⁵⁵ HMA Sääksmäen ylinen tk., Pälkäneen ym. kk:n lainhuudatukset Cb:2, 6.3.1839 § 23.

³⁵⁶ Kuuliala 1936, s. 105.

³⁵⁷ Ibidem, s. 106.

³⁵⁸ JyMA Sääksmäen ylinen tk., perukirjat V Eca:6, nro 160, 24.10.1844.

rusthollia ja ½ manttaalia) arvoltaan 2057 ruplaa 14 kopeekkaa ja lisäksi ½ Markkulaa (½ taloa ja ½ manttaalia) arvoltaan 761 ruplaa 90 kopeekkaa. Kiinteistöjen arvo oli yhteensä siis 6247 ruplaa 61 kopeekkaa.

Muuta omaisuutta oli huomattavasti, muun muassa viljaa oli livarilla 47 tynnyriä ruista, 7 tynnyriä ohraa ja 10 tynnyriä kauraa. Sen lisäksi Isoniemessä oli vielä 40 tynnyriä ruista, 2 tynnyriä ohraa, 5 tynnyriä herneitä ja 5 tynnyriä kauraa. Isoniemessä oli myös inventaarieläiminä 3 lehmää, 4 hevosta ja huomattavasti nuorta karjaa. Lisäksi omaisuuteen kuului erilaisia astioita, kuten posliinia, hopeaa ja juomalaseja, hienompia vaatteita ja huonekaluja.

Saatavia talossa oli Kustaa Rosendahlilta 285 ruplaa ja velkoja 479 ruplaa 49 ½ kopeekkaa, joista 277 ruplaa oli velka Margareta Mattilalle Keljosta ja veljelle Benjaminille 77 ruplaa. Loput olivat lähinnä maksamattomia palkkoja. Koko kuolinpesän nettoarvo oli siten noin 7200 ruplaa. Koko omaisuus oli tähän mennessä hankittu tekemättä juurikaan velkaa ja kaikki lainatkin olivat välittömästi pois maksettavissa, joka mahdollisti uusien talojen hankinnan.

Vaimonsa kuoleman jälkeen Simo livari jatkoi talojen ostamista kiihtyvällä tahdilla. Vuonna 1844 hän hankki omistukseensa toisen puolikkaan Kukkolasta Ebba Gustava Levonilta (o.s. Tammelin), joten hänellä oli nyt omistuksessaan koko Kukkola-livarin rustholli.³⁵⁹ Seuraavana vuonna hän hankki kahdella kaupalla itselleen kaksi kolmasosaa Hettulan rusthollista, tämäkin siis Tursolan kylästä.³⁶⁰ Rusthollin osat maksoivat yhteensä 3009 ruplaa hopeassa, joten Simo liikutteli suuria summia tomissaan. Taloista jäi kuitenkin hänelle rasitteeksi eräitä syytinkejä, jotka olivat varmasti kuitenkin huomioitu hinnassa.

Vuosi 1849 muodostui Simo livarille merkittäväksi sekä sosiaalisessa että taloudellisessa mielessä: hän avioitui uudelleen ja osti Haapaniemen kartanon. Tammikuun 2. päivänä hän avioitui Sahalahden edesmenneen kirkkoherran Nils Bergrothin tyttären, Karoliinan (s. 1819), kanssa. Bergrothit olivat pahasti köyhtyneet jopa niin, ettei kirkkoherran kuolinpesä kyennyt edes maksamaan virkatalon korvauskuluja.³⁶¹ Näissä olosuhteissa Simo livarin

³⁵⁹ HMA Sääksmäen ylinen tk. , lainhuudatukset Cb3:1, 11.9.1844 § 28. Myyntihinta oli 857 ruplaa ja 14 2/7 kopeekkaa hopeaa eli 3000 ruplaa pankkiseteleinä. Ebba Levon oli saanut talon perintönä isältään, joka taas oli ostanut sen vuonna 1815.

³⁶⁰ HMA Sääksmäen ylinen tk. , lainhuudatukset Cb:2, 14.4.1845 § 24-25.

³⁶¹ Kuuliala 1954, s. 95.

kaltainen, pitäjän tasolla erittäin varakas leskimies oli erittäin houkutteleva vaihtoehto avioliittoa suunniteltaessa.³⁶² Karoliinan omat sosiaaliset mahdollisuudet hyvään avioliittoon olivat jo pahasti heikentyneet. Hän oli toisaalta avioituessaan jo 30-vuotias ja köyhtyneen perheen nuorempana tyttärenä hyvät mahdollisuudet olivat vähissä. Hänen sisaristaan vanhemmat (2) olivat avioituneet pappien kanssa ja toisaalta kaksi nuorempaa sisarta menivät naimisiin kirjureiden kanssa.³⁶³ Tämän tasoinen avioliitto olisi todennäköisesti odottanut myös Karoliinaa. Sosiaalisessa mielessä tämä avioliitto avasi Simo livarille uusia, erilaisia mahdollisuuksia tutustuttamalla hänet eri säätykerroksiin kuin tähän asti. Hän nimittäin seurusteli mielellään säätyläisten kanssa. Asia ei erityisemmin kuitenkaan miellyttänyt hänen isäänsä, joka suhtautui säätyläistöön nähtävästi melko suurella epäluulolla.³⁶⁴ Häntä ei myöskään erityisemmin miellyttänyt Haapaniemen osto, koska hän pelkäsi siinä Simon vain velkaantuvan. Hän oli oikeassa, sillä juuri niin siinä kävikin.

Haapaniemen kartanon osto oli Simo livarille niin suuri ponnistus, ettei hän kyennyt siitä suoriutumaan ilman lainan ottoa. Tämän 2 manttaalisen suuruisen tilan Simo livari osti everstiluutnantti Langen perillisiltä 21.9.1849 laaditun kauppakirjan mukaan 20.000 hopearuplalla.³⁶⁵ Simo joutui ottamaan 1851 (luultavasti tämän ja muiden hankintojensa vuoksi) Suomen virkamiesten leski- ja orpokassalta 5000 hopearuplan lainan.³⁶⁶ Tämän lainan hän hoiti vuonna 1857 myymällä koko Kukkola-livarin rusthollin ja puolikkaan Markkulasta Aleksanteri Aleksanterinpoika Kartanolle, joka oli kotoisin Tyrvännöstä. Kauppasummaksi muodostui 10 000 hopearuplaa, josta 5000 ruplaa maksettiin niin, että Aleksanteri otti vastatakseen tuon em. velan ja loppusumman hän suoritti käteisellä.³⁶⁷ Lisäksi Simo otti v. 1867 Suomen Pankista 20.000 hopeamarkan lainan, jonka panttina oli Haapaniemi.³⁶⁸ Tätä ennen hän oli jo myynyt vapaaehtoisella huutokaupalla 7.12.1849 omistamansa 2/3 Tursolan Hettulasta. Ostajana oli Simon veli Benjamin, joka maksoi rusthollin osista yhteensä 3000 hopearuplaa.³⁶⁹

³⁶² Juuri tämän kaltaisiin avioliittoihin Wirilander epäilemättä viittaa, joskin hän kyllä käsittelee enemmänkin säätyläismiehen ja rusthollarin tyttären välistä avioliittoa, joihin hän suhtautuu melko halveksivasti. Wirilander 1974, s. 238-239. Saattoi olla myös niin, ettei köyhtynyt säätyläinen ollut myöskään talollisväestölle mieluisin vävy- tai miniäehdokas.

³⁶³ Bergholm 1984, s. 135.

³⁶⁴ Kuuliala 1936, s. 114-115.

³⁶⁵ HMA Janakkalan tk, Pälkäneen ym. kk., lainhuudatukset Cba 3:2, § 11, 7.2.1850, f. 10v-11.

³⁶⁶ HMA Janakkalan tk, Pälkäneen ym. kk., lainhuudatukset Cba 3:3, 1.10.1859, f. 461-462v.

³⁶⁷ HMA Janakkalan tk, Pälkäneen ym. kk., lainhuudatukset Cba 3:4, § 4, 12.2.1862, f. 119-120.

³⁶⁸ HMA Janakkalan tk, Pälkäneen ym. kk., kiinnitykset Cba 3:5, § 3, 1.3.1872, f. 916v-917.

³⁶⁹ HMA Janakkalan tk, Pälkäneen ym. kk., lainhuudatukset Cba 3:2, § 25, 13.2.1850, f.24v-26.

Simon ennen Haapaniemeä hankkimat tilat muodostivat jo itsessään aivan kartanon veroisen suurtilan, Tursolassakin maata yli kahden manttaalin edestä ja sen lisäksi vielä Isoniemen puolikas rustholli. Jälkiviisaasti on tietenkin helppo todeta, että hänen kenties olisi kannattanut jatkaa näiden tilojen viljelyä ja kehittämistä ja kenties laajentaa tiluksia Tursolassa lisäämällä omistukseensa puuttuvan osan Hettulasta ja kenties osia Pietilästä, (joka tällöin oli vielä kruununtila, josta siis olisi luultavasti halvalla saanut lisää omistukseen). Tämä on tietenkin spekulatiota, mutta tämän suuntaiset ajatukset hänellä on mahdollisesti ollut, päätellen siitä, kuinka määrätietoisesti hän hankki omistukseensa juuri Tursolan tiloja.

Jossakin määrin myös jää avoimeksi se, kenen päätös Haapaniemen osto oikeastaan oli. On nimittäin aivan mahdollista, että hänen uusi puolisonsa oli mukana vaikuttamassa suoraan päätökseen, sillä heidät vihittiin 2.1.1849 ja Haapaniemen kauppakirja on laadittu 21.9.1849. Simo oli kuitenkin hankkinut 26.4.1849 Pakkalan ½ Uotilan eli Lahdenpohjan³⁷⁰, joka oli aivan tavallinen talo. Mahdollisesti tämän hän hankki käyttäekseen sitä vaihdon välineenä, kuten hän oli käyttänyt Pakkalan Savolaakin. Simo kuitenkin perusteli kartanon hankintaa sillä, että ”hänellä tulee olla talo, joka ruokkii isännän sänkyyn ja oriin talliin.”³⁷¹ Herraskartanon isännnyys siis oli hänelle tärkeää ja vanha talonpoikainen katsantokanta isännän tehtävistä oli ainakin tässä väistynyt.

Kartanossa emännöinyt Karoliina Bergroth piti tiukkaa kuria. Simon ja hänen lapsia hän koulutti herrasväen neideille (heillä oli vain tyttäriä, kolme aikuisikään ehtinyttä) sopivissa taidoissa, kuten ruotsinkieltä ja käsitöitä.³⁷² Simon edellisen avioliiton lapsia hän sen sijaan kohteli viileästi, jopa halveksien. Hän muun muassa totesi heistä, että talonpojan lapset ovat tyhmiä. Hän saattoi hyvinkin tarkoittaa heidän opillista sivistymättömyyttään, mutta paljon todennäköisemmin kyse oli kuitenkin säätyläisnaisen tuntemasta ylenkatseesta talonpoikaisväestöä kohtaan.

Huolimatta paremmasta koulutuksesta, Karoliinan ja Simon lapset menivät kuitenkin talonpoikaisiin naimisiin. Vain toiseksi nuorin, Henriikka Aleksandra avioitui säätyläisen

³⁷⁰ HMA Janakkalan tk, Pälkäneen ym. kk., lainhuudatukset Cba 3:2, §12. Talon hän myi 1850 Kustaa Räihälle hintaan 1904 hopearuplaa, joka oli sama hinta, jonka hän itse oli siitä maksanut. Kauppa ei siis ollut erityisen kannattava, koska Simon täytyi maksaa kulut, joten oikeastaan hän jäi hieman tappiolle tässä kaupassa. HMA Janakkalan tk, Pälkäneen ym. kk., lainhuudatukset Cba 3:2, § 22, 11.2.1851, f. 126-126v.

³⁷¹ Kuuliala 1936, s. 110.

³⁷² Kuuliala 1936, s. 124.

kanssa. Hänen puolisonsa oli Kokkolan yläalkeiskoulun latinan kielen kollega Konstantin Ervast, joka kuitenkin kuoli jo kolmen vuoden kuluttua häistä, jonka jälkeen Henriikka palasi Sahalahdelle ja avioitui leskenä pian lapsuudenrakastettunsa ja samalla serkkunsa, Benjam Kuulialan kanssa.³⁷³ Nämä puolisonvalinnat saattoivat johtua siitä, että Karoliina Bergroth kuoli jo 1865, eikä siten voinut olla mukana valitsemassa tyttäriensä puolisoita.

Simo livarilla oli suhde kartanon piikaan vaimonsa kuoleman jälkeen ja tästä suhteesta tiettävästi syntyi kaksi lasta, tyttö ja poika.³⁷⁴ Näitä ei kuitenkaan ole virallisesti tunnustettu Simon lapsiksi, eikä heitä myöskään mainita hänen perukirjassaan, joten virallisesti hänellä oli vain aviossa syntyneitä lapsia.

Simo livarin elämä päättyi syytinkimiehenä Haapaniemen kartanossa 1877. Hän oli nimittäin myynyt kartanon vävyllään Juho Matinpojalle (s. 1852) ja tyttärelleen Idalle (s. 1856). Simon kuollessa hänellä oli velkoja yhteensä 53 105 markkaa ja 41 penniä, mutta vastaavasti hänellä oli saatavia kaikkiaan 95 845 markkaa ja 37 penniä, joka muodostui lähes yksinomaan vävyn ja tyttären maksamattomasta Haapaniemen kauppasummasta (korkoineen yhteensä 95 700 markkaa).³⁷⁵ Hänen kuolinpesän nettoarvo oli siten 42 740 markkaa ja 96 penniä eli huomattava omaisuus.³⁷⁶ Isoniemen puolikkaan hän oli luovuttanut ainoalle pojalleen ja muut tilat hän oli myynyt.

Simo livarilla oli melkoisen mittava elämä. Monissa hänen elämänvaiheissaan oli yhtäläisiä piirteitä muidenkin rusthollareiden kanssa, esim. useamman tilan omistus, leskeys jne. Mutta ainoastaan Simo oli naimisissa kirkkoherran tyttären kanssa ja hän oli ensimmäinen talonpoikaisista oloista lähtenyt mies, joka Sahalahdella osti kartanon. Hänen kaikki toimensa ja etenkin niiden suuri mittakaava teki hänestä Sahalahden (ja miksei ympäröivänkin seudun) mittapuissa merkittävän miehen. Hänen kohdallaan voi aivan hyvin puhua talonpoikaisen säädyn yläluokasta. Suuromistus kuitenkin hajosi useille lapsille, suvun perintötila myytiin eli Simo livarin ja hänen isänsä luoma merkittävä omaisuus jäi sittenkin vain tähdenlennoksi. Hänen poikkeuksellinen elämänsä on valittu usein esimerkiksi rusthollareitten elämästä, joka on sinänsä hyvin harhaanjohtavaa, koska Simo livari ei ollut mitenkään tyypillinen sahalahtelainen rusthollari.

³⁷³ Ibid., s. 125-128.

³⁷⁴ Ibid., s. 121-122.

³⁷⁵ Nämä muuttivat Sahalahdelta Urjalaan 1888 ja Kuuliala toteaa paljon puhuvasti heidän loppuelämänsä vaiheiden muodostuneen "varsin kirjaviksi".

³⁷⁶ HMA Janakkalan tk, Pälkäneen ym. kk., perukirjat Ec 3:6, 12.2.1879, f. 299-300v.

7. Ei isosta talosta lähdetä kuin torpasta

Tässä työssä on hahmoteltu sahalahtelaisten rusthollariperheiden elämää 1700- ja 1800-luvuilla. On selvää, että he elivät keskellä yleistä maatalouden rakennemuutosta, joka kosketti erityisesti perintötilallisia. Maatalouden kehittymättömyys ja perillisten runsaus aiheutti monessa rusthollissa toisten osien köyhtymistä ja huonoimmassa tapauksessa jopa tilan myynnin. Samaan aikaan kuitenkin toisissa perheissä taloudellinen tilanne koheni huomattavasti, useimmiten johtuen hyvistä naimakaupoista. Näissä perheissä myös tyyppillistä oli se, että perijöitä oli suhteellisen vähän.

Tilojen jakaminen johtui useimmiten siitä syystä, että muiden lapsien perintöosuuksia ei monessakaan tapauksessa voitu lunastaa muuten. Lisäksi länsisuomalainen tapa maksaa myös tyttärille perintöosuuksia heikensi monessa tapauksessa rusthollariperheen varallisuutta ja aiheutti velkaantumista. Niissä olosuhteissa ei asiaa olisi voinut kuitenkaan hoitaa toisella tavalla, ellei koko perimysjärjestelmää olisi muutettu esimerkiksi anglosaksiseen perimystapaan, jossa pääperillinen peri lähes kaiken ja muille perillisille annettiin vain vähäinen osa koko omaisuudesta. Oman tilan toiminnan turvaamiseksi taloja myytiin jopa niissäkin tapauksissa, jolloin siihen ei olisi ollut suoranaista pakkoa. Rusthollien kriisistä Sahalahdella kertoo myös se, että ne jotka ostivat toisen tilan oman rusthollinsa osan tilalle, ostivat aivan toisen tyyppisiä tiloja kuin rustholleja.

Avioliitto toimi rusthollariperheissä kahdellakin tavalla: ensinnäkin se toimi välineenä, jolla perheiden lapsia saatiin sosiaalisesti kelvolliseen asemaan, lähinnä talollisväestön parissa. Toiseksi se toimi myös taloudellisessa mielessä varallisuuden määrittäjänä. Niillä tiloilla, jossa oli varallisuutta ja perijöitä vähän, avioliitto toimi varallisuuden kartuttajana tai ainakin se takasi tilanteen jatkumisen ennallaan. Sen sijaan niillä tiloilla, joilla perillisiä oli paljon avioliitot jossakin määrin veivät tiloilta varallisuutta. Naimattomien osuuden ollessa melko alhainen, ei näiden kotiin jääneiden osuus myöskään ollut kovinkaan suuri ja sen vuoksi heidän omaisuus ei palautunut suurelta osin takaisin taloon.

Sosiaalisessa mielessä avioliittojen taso pysyi hämmästyttävän samalla tasolla, vaikka monet rusthollit tai niiden osat olivatkin köyhtymässä. Avioliitot solmittiin siltikin samoihin yhteiskuntaluokkiin pääsääntöisesti, joten perheen lasten asemassa omistusoikeus toimi

sosiaalisen statuksen määrittäjänä, niin kauan kuin perheellä oli maaomaisuutta, vaikka velkaantuneenakin. Maaomaisuudesta luopuessa romahti myös sosiaalinen status, joten status ei ollut riippuvainen niinkään henkilön taustasta vaan aktuaalista omistuksesta. Sosiaalisen statuksen heikentyminen avioliitoissa näkyi kuitenkin juuri niillä tiloilla, joissa taloudellinen tilanne oli heikko. Talonpoikaisen omistuksen vetovoima näkyi myös siinä, että naimattomaksi jäi hyvin vähän perheen lapsia ja silloinkin syynä oli yleensä joko henkinen tai fyysinen sairaus.

Perheiden kohdalla taloudellinen rakennemuutos aiheutti myös sosiaalista rakennemuutosta. Köyhtyneille tiloille palasi suurperherakenne, kun taas vaurastuvilla tiloilla siirryttiin vähitellen vertikaalisista perhemalleista kohti laajennettua ydinperhettä. Tähän vaikutti myös se, että perheissä tapahtuneet demografiset ilmiöt, jotka noudattelivat samaa linjaa kuin Suomessa yleensä, toisaalta vähensivät perheenjäsenten lukumääriä, joka johtui syntyneisyyden pienenemisestä ja lapsikuolleisuuden pysymisestä samalla tasolla ja taas toisaalta pidentyneet eliniät aiheuttivat sen, että perherakenteen malliksi tuli juuri vertikaalinen malli.

Kuolinsyissä suurimmat muutokset tapahtuivat siinä, että suuret kulkutaudit alkoivat väistyä ja erityisesti lasten kuolemissa merkittävä tekijä, isorokko, alkoi vähitellen kadota, mutta sen tilalle tuli muita kuolinsyitä, jotka pitivät lapsikuolleisuuden suunnilleen samalla tasolla koko tarkasteluajanjakson. Aikuisten kohdalla sen sijaan keski-ikä kasvoi merkittävästi ja tämä kuolleisuuden transiitio alkoi näkyä vanhuuskuolemien määrän kasvussa. Keski-ian nousulla oli kuitenkin myös taloudellinen aspekti, sillä taloon kohdistuvat rasitteet kasvoivat muun muassa pitempään maksettavien syytinkien vuoksi. Toisaalta taas juuri pidentyneet eliniät loivat monessa tapauksessa taloon vakautta ja toiminta sai pitkäjänteisempiä muotoja.

Yksittäisten rusthollareiden toiminta saattoi nostaa heidät aivan erityiseen asemaan yhteisönsä sisällä ja toisinaan jopa laajemmassakin mielessä. Tämän kaltainen henkilö oli Simo livari, jonka toimet perustuivat määrätietoiseen toimintaan ja muokkasivat hänestä hetkellisesti pitäjän merkkihenkilön, heti säätyläistön jälkeen ja taloudellisessa mielessä jopa ennen heitä. Hänen toimintansa oli kuitenkin vain hetken ilmiö, hänen saavutuksensa katosivat ja omaisuus jaettiin. Hetkellisesti hän saattoi olla paras vertaistensa joukossa, mutta lopulta kuitenkin muutama muu perhe onnistui säilyttämään asemansa paljon paremmin kuin hän.

Isosta talosta ei lähdetty kuin torpasta, mutta monet sahalahtelaiset rusthollariperheet olivat toisinaan jopa heikommassa asemassa kuin jotkut torpparit, johtuen heidän köyhtymisestään, velkaantumisestaan ja toisinaan jopa rikoksiin sortumisestaan. Kaiken kaikkiaan rusthollariperheet olivat yhtä monimuotoisia ja erilaisissa tilanteissa olevia kuin olivat talollisväestö yleensäkin ympäri Suomen.

Tämä pro gradu-työ on joissakin suhteissa aiheuttanut kysymyksiä, joista löytyisi hedelmällisiä jatkotutkimuksen aiheita. Näistä ensimmäinen on ehdottomasti maatalouden rakenteellinen heikkous. Oliko tämä Sahalahden rustholleissa näkynyt rakennemuutos vain paikallinen ilmiö, vai tapahtuiko sitä laajemminkin mittakaavassa? Jos sitä tapahtui laajemmaltikin, niin mitkä olivat ne tekijät, jotka aiheuttivat sen että toiset selvisivät siitä ja toiset eivät? Oliko näillä perheillä jotkin selkeät selviytymisstrategiat, jotka määrittivät menestyksen tai edes selviämisen? Pystyivätkö nämä erheet sopeutumaan muuttuneisiin olosuhteisiin selkeästi muita paremmin vai oliko kyse aivan sattumasta?

Toinen kysymys kuuluu, mitä tapahtui rustholleista lähtöisin olevien lasten perheissä? Oliko heidän kohtalonaan yleinen laskeva säätykehitys vai aiheuttiko teollistuva yhteiskunta tässä suhteessa muutoksia? Mielenkiintoinen kysymys olisi myös verrata sahalahtelaisia rusthollari- ja muita talollisperheitä keskenään, oliko niissä samanlaisia kehityslinjoja vai olivatko heidän elämänsä ja kohtalonsa aivan erilaisia?

Lähteet

Painamattomat alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Kihlakunnanoikeudet (KKO)

Pälkäneen, Sahalahden ja Kulsialan kärjäkunnan pöytäkirjat 1737, SM 9.

Sääksmäen tk. Perukirjat 1758-1795, Sig 141-153

Sääksmäen ylinen tk. Kiinnitykset 1828, 1831. I Cb 1.

Sääksmäen ylinen tk. Lainhuudatukset 1838-45. I Cb 2-3.1.

Janakkalan tk. Lainhuudatukset 1850-72. Cba 3:2-3:5.

Janakkalan tk. Perukirjat 1851-79. Ec 3:1-6.

Sahalahden kirkonarkisto (SaKA)

Pitäjänskokouksen pöytäkirjat 1827, kansio II Ca:3.

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA)

Jämsän tk (=Sääksmäen ylinen tk.). Lainhuudatukset 1828-1829. I Cb:1.

Jämsän tk (=Sääksmäen ylinen tk.). Perukirjat 1844. V Eca:6.

Kansallisarkisto (KA)

Kihlakunnanoikeudet (KKO)

Ruoveden tk, Lainhuudatukset 1814, 1836. Mf TK 1739, 1742.

Pälkäneen, Sahalahden ja Kulsialan kärjäkunnan pöytäkirjat 1739, 1740, 1762. SM 9-10, 117. Mf. ES 3371, Es 3459.

Sääksmäen tk. Ilmoitusasioiden renovoidut pöytäkirjat 1780, 1784, 1796. KO b 9, 10, 15. Mf. JK 1341-44.

Maaherrojen kirjeitä

Henkikirjat 1722: RA Landshöfdingarnas skrivelser Finland. Nylands och Tavastehus län N:o 10. Mf. FR 18.

V. 1800 omaisuusvero: RA Landshöfdingarnas skrivelser Finland. Förmogenhets uppskattning. Nyland och Tavastehus län 111. Mf. FR 77.

Sahalahden rippikirjat 1753-1840. Mf. TK 495-497

Muut alkuperäislähteet

Haapanen 2005: Haapanen, Markku, Sahalahden rusthollarisukujen sukuselvitykset.

Hiski-projekti www.genealogia.fi/hiski

Painamaton tutkimuskirjallisuus

Toivanen 1999: Toivanen, Jenni, Jälkeenjätetyt. Leskinaiset 1700-luvun lopun jämsäläisessä maalaisyhteisössä. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylä 1999. Tässä <http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/g/1825.pdf>. Viitattu 5/2006.

Toivanen 2005: Toivanen, Jenni, Lesken elämää. Leskeys naisen elämän osana ja sosiokulttuurisena ilmiönä 1700-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla. Jyväskylä 2005. Lisensiaattitutkielma. Tässä http://thesis.jyu.fi/05/URN_NBN_fi_jyu-2005200.pdf. Viitattu 12/2005.

Painetut alkuperäislähteet

Kirkkolaki 1686: Kircko-Laki Ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran toimituksia 44. Juva 1986.

Raamattu: Pyhä Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Pieksämäki 2000.

RWL 1734: Ruotsin Waltakunnan Laki 1734. Hyväksytty ja wahvistettu Waltiopäiwillä vuonna 1734. Uusi suomennos. Helsinki 1865.

Tutkimuskirjallisuus

- Aaltonen 1992: Aaltonen, Leena, Hautauskulttuurin historiaa Suomessa. Teoksessa Hautauskulttuuri Suomessa. Suomen Hautaustoimistojen Liiton 50-vuotisjuhlakirja. Jyväskylä 1992.
- Aaltonen et al. 2005: Aaltonen, Pirjo; Palo, Harri; Rimpiläinen, Olavi; Rintala, Ahto; Ruotsalo, Pertti; Särkiö, Pekka, Hautaustoimen käsikirja. Helsinki 2005.
- Anttila 1974: Anttila, Veikko, Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Rauma 1974.
- Apo 1999: Apo, Riitta, Myyttinen nainen. Teoksessa Suomalainen nainen. Keuruu 1999.
- Arajärvi 1954: Arajärvi, Kirsti, Messukylän-Teiskon-Aitolahden historia. Tampere 1954.
- de Godzinsky & Ervasti 1999: de Godzinsky, Virve-Maria; Ervasti, Kaijus, Lautamiehet tuomareina. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 162. Helsinki 1999.
- Eilola 2002: Eilola, Jari, "Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin". Patriarkalisuus, puolisoitten välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen. Teoksessa Einonen, Piia; Karonen, Petri, Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860). Historiallinen Arkisto 116. Helsinki 2002.
- Factum 2003: Factum. Uusi tietosanakirja. Osa 1 a-din. Porvoo 2003.
- Hakapää 2000: Hakapää, Jyrki, Kuoleman kohtaaminen. Teoksessa Marjomaa, Risto; Nurmiainen, Jouko; Weiss, Holger (toim.), Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa. Tampere 2000.
- Hall & White 1995: Hall, Ray; White, Paul (ed.), Changes in fertility and age structure. Teoksessa Hall, Ray; White, Paul (ed.), Europe's population. Towards the next century. Guildford and King's Lynn 1995
- Heikinmäki 1981: Heikinmäki, Maija-Liisa, Suomalaiset häätävät. Talonpoikaisten avioliiton solmintaperinteet. Keuruu 1981.
- Helén 1997: Helén, Ilpo, Naisen elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Tampere 1997

- Helsti 2000: Helsti, Hilikka, Kotisynnytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 785. Helsinki 2000.
- Hemmer 1954: Hemmer, Ragnar, Suomen oikeushistorian oppikirja II. Perheoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia. Hyvinkää 1954.
- Hytönen 1995: Hytönen, Pentti, Kangasalan kirkko ja sen palvelijat 1400-1995. Kangasala 1995.
- Häggman 1996: Häggman, Kai, Johdatus perhehistoriaan. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Helsinki 1996.
- Häkkinen 1992: Häkkinen, Antti, Nälkä, valta ja kylä. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.), Talous, valta ja valtio. Helsinki 1992.
- Hämäläinen-Forslund: Hämäläinen-Forslund, Pirjo, Maammon marjat. Entisaikain lasten elämää. Porvoo 1987.
- Ilmakunnas 1995: Ilmakunnas, Seija, Perhetuki ja syntyvyys. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1994:10. Helsinki 1995.
- Jallinaho 1979: Jallinaho, Riitta, Naisten palkkatyön yleistyminen. Teoksessa Eskola, Katariina; Haavio-Mannila, Elina; Jallinaho, Riitta, Naisnäkökulmia. Juva 1979.
- Jutikkala 1949: Jutikkala, Eino, Maanomistus ja väestöryhmät. Teoksessa Längelmäveden seudun historia I. Kangasalan historia I. Forssa 1949.
- Jutikkala 1949a: Jutikkala, Eino, Hallinto ja oikeudenkäyttö. Osallistuminen valtioelämään. Teoksessa Längelmäveden seudun historia I. Kangasalan historia I. Forssa 1949.
- Jutikkala 1954a: Jutikkala, Eino, Väestö ja asutus. Teoksessa Längelmäveden seudun historia II. Sahalahden historia II. Hämeenlinna 1954.
- Jutikkala 1954b: Jutikkala, Eino, Kartanot ja lahjoitusmaat. Teoksessa Längelmäveden seudun historia II. Sahalahden historia II. Hämeenlinna 1954.
- Jutikkala 1954c: Jutikkala, Eino, Ruotujakolaitos. Teoksessa Längelmäveden seudun historia II. Sahalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

- Jutikkala 1958: Jutikkala, Eino, Suomen talonpojan historia. Toinen, uudistettu ja lisätty laitos. Turku 1958.
- Jutikkala 1994 (1987): Jutikkala, Eino, Kuolemalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian ääriiviivoja. Kolmas painos. Porvoo 1994.
- Jutikkala 2003a: Jutikkala, Eino, Maatalouspolitiikka. Teoksessa Rasila, Viljo; Jutikkala, Eino & Mäkelä-Alitalo, Anneli. Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. Jyväskylä 2003.
- Kallioinen 2005: Kallioinen, Mika, Rutto ja rukous. Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa. Keuruu 2005.
- Kankaanpää 2001: Kankaanpää, Matti J., Suuri pohjansota, Isoviha ja Suomalaiset. Jyväskylä 2001.
- Karonen 2001: Karonen, Petri, Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521-1809. Toinen painos. Juva 2001.
- Karonen 2002a: Karonen, Petri, Johdanto: Moninainen patriarkalisuus-normien ja käytäntöjen solmukohdat. Teoksessa Einonen, Piia; Karonen, Petri (toim.), Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860). Historiallinen Arkisto 116. Helsinki 2002.
- Knuutila 1990: Knuutila, Jyrki, Avioliitto oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona Suomessa vuoteen 1629. Suomen kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 151. Jyväskylä 1990.
- Kokkonen et al. 2000: Kokkonen, Ossi; Nurmiainen, Jouko; Weiss, Holger, Taudit. Teoksessa Marjomaa, Risto; Nurmiainen, Jouko; Weiss, Holger (toim.), Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa. Tampere 2000.
- Korhonen 2003: Korhonen, Teppo, Perinne hallitsee maataloustekniikkaa. Teoksessa Rasila, Viljo; Jutikkala, Eino & Mäkelä-Alitalo, Anneli. Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. Jyväskylä 2003.
- Koukkula 1972: Koukkula Tuomo, Pälkäneen historia 1500-luvulta 1860-luvulle. Teoksessa Pälkäneen historia. Vammala 1972.
- Kuuliala 1936: Kuuliala, Wiljo-Kustaa, Hämäläisiä talonpoikia ja kirkonisäntiä. Hämeen heimoliiton julkaisuja 11. Hämeenlinna 1936.

- Kuuliala 1954: Kuuliala, Wiljo-Kustaa, Seurakunta. Teoksessa Längelmäveden seudun historia II. Sahalahden historia II. Hämeenlinna 1954.
- Laakso 1995: Laakso, Veikko, Ratsuväen varusteiden hankinta ja satulasepän ammatti – satuloiden valmistus Satakunnassa keskiajan lopulta 1700-luvulle. Teoksessa Niin tuli sota maahan! Sotien ja sotalaitoksen vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan. Turun historiallinen arkisto 49. Turku 1995.
- Laiho 1991: Laiho, Arja (toim.), Viisaista vaimoista nykyajan kättilöiksi. Kättilökoulutus Suomessa 175 vuotta. Helsinki 1991.
- Lepistö 1949: Lepistö, Sirkka, Tyrvännön vanhoja naimatapoja. Teoksessa Hämeenmaa VIII. Vanhaa ja uutta Tyrvääntä. Hämeen heimoliiton julkaisuja 17. Hämeenlinna 1949.
- Liliequist 2002: Liliequist, Jonas, Käänteinen vaimokuri-diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehissydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun. Teoksessa Einonen, Piia; Karonen, Petri (toim.), Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisen järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860). Historiallinen Arkisto 116. Helsinki 2002.
- Linna 1995: Linna, Väinö, Täällä Pohjantähden alla. Kolmas osa. Neljästoista painos. Juva 1995.
- Läntinen 1984: Läntinen, Aarre, Satakunnan ratsastalot ja rusthollit. Teoksessa Historioitsija - taaksepäin katsova profeetta. Mauno Jokipiille omistettu juhla- ja tutkimuskirja. Studia Historica Jyväskyläänsia 30. Saarijärvi 1984.
- Mahkonen 1984: Mahkonen, Sami, Avioliitto. Siviilioikeudellinen tutkimus. Vammala 1984.
- Malinowski 1974: Malinowski, Bronislaw, Parenthood, the Basis of Social Structure. Teoksessa Laub Coser, Rose, the Family. Its Structures & Functions. Second Edition. 1974 U.S.A.
- Moring 1991: Moring, Beatrice, Inför havets anlete – familj, hushåll och överlevnadsstrategier vid Finlands kust. Teoksessa Pulma, Panu (toim.), Den problematiska familjen. Vammala 1991.
- Muroma 1991: Muroma, Seppo, Suurten kuolonvuosien (1696-1697) väestönmenetykset Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 161. Jyväskylä 1991.

- Mustakallio 1988: Mustakallio, Sinikka, Naisten itsenäisyysthistoriaa Suomessa. Vantaa 1988.
- Mäkelä-Alitalo 2003: Mäkelä-Alitalo, Anneli, Verotus, autioituminen ja väenotot. Teoksessa Rasila, Viljo; Jutikkala, Eino & Mäkelä-Alitalo, Anneli. Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. Jyväskylä 2003.
- Nieminen 1951: Nieminen, Armas, Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. Sarja A:6. Turku 1951.
- Nieminen 1993: Nieminen, Armas, Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D, nro 27/1993. Vammala 1993.
- Niiranen 1986: Niiranen, Timo, erotiikan kulttuurihistoria. Helsinki 1986.
- Nygård 2001: Nygård, Toivo, Erialaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä 2001.
- Orrman 1980: Orrman, Eljas, Henkikirjat henkilöhistoriallisena lähteenä. Genos 1/1980.
- Orrman 2003: Orrman, Eljas, Talonpoikainen maalaisyhteiskunta. Teoksessa Rasila, Viljo; Jutikkala, Eino & Mäkelä-Alitalo, Anneli. Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. Jyväskylä 2003.
- Partanen 2004: Partanen, Jukka, Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750-1870- Bibliotheca Historica 86. Helsinki 2004.
- Paulaharju 1995 (1924): Paulaharju, Samuli, Syntymä, lapsuus ja kuolema. Vienan Karjalan tapoja ja uskomuksia. Kansanelämän kuvauksia 41. Alkuperäisteos Kalevalaseuran julkaisu 2, 1924. Jyväskylä 1995.
- Peltonen 2004: Peltonen, Matti, Uudet kaupallistumisen muodot. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), Suomen maatalouden historia II. Jyväskylä 2004.
- Pitkänen 1988: Pitkänen, Kari, Väestöntutkimus ja yhteiskunta. Suomalaisen väestötutkimuksen historia 1700-luvulta noin vuoteen 1950. Suomen väestötieteen yhdistyksen julkaisuja N:o 11. Helsinki 1988.

- Pitkänen 1994: Pitkänen, Kari, Suomen väestön historialliset kehityslinjat. Teoksessa Koskinen, Seppo et al. , Suomen väestö. Hämeenlinna 1994.
- Pitkänen 1994a: Pitkänen, Kari, Sanastoliite. Teoksessa Koskinen, Seppo et al. , Suomen väestö. Hämeenlinna 1994.
- Poppius 1954a: Poppius, Liisa, Talot ja isännät. Teoksessa Längelmäveden seudun historia II. Sahalahden historia II. Hämeenlinna 1954.
- Poppius 1954b: Poppius, Liisa, Talot ja isännät. Teoksessa Längelmäveden seudun historia II. Eräjärven historia II. Hämeenlinna 1954.
- Raitio 2001: Raitio, Raine, Maatalouspitäjistä Suomen teollistuneimmaksi kunnaksi. Sahalahden historia III 1869-1999. Jyväskylä 2001.
- Rosenberg 1976: Rosenberg, Antti, Väestöolot 1721-1870. Teoksessa Hämeen historia III. Vuodesta 1721 noin vuoteen 1870. Toinen nide. Hämeenlinna 1976.
- Rudenschiöld 1899: Rudenschiöld, Ulrik, Ulrik Rudenschiöldin kertomus taloudellisista y. m. oloista Suomessa 1738-1741. Todistuskappaleita Suomen historiaan VI. Helsinki 1899.
- Räisänen 1995: Räisänen, Arja-Liisa, Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920. Bibliotheca Historica 6. Vammala 1995.
- Räisänen 2000: Räisänen, Tarja, Leskenelämää Valkealassa 1800-luvun puolivälissä. Teoksessa Oittinen, Riitta; Rahikainen, Marjatta (toim.), Keulakuvia ja peränpitäjiä. Vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla. Vammala 2000.
- Santavuori et al. 1967: Santavuori, Martti; Savolainen, Aapo; Kilki, Pertti, Suomen ratsuväen ja Hämeen ratsurykmentin - Hämeen ratsujääkäripataljoonan - vaiheet. Teoksessa Tiede ja ase Nro 25. Suomen sotatieteellisen seuran 40-vuotisjulkaisu. Mikkeli 1967.
- Sarmela 1981: Sarmela, Matti, Suomalaiset häät. Teoksessa Sarmela, Matti (toim.), Pohjolan häät. Vaasa 1981.
- Sillanpää 1969: Sillanpää, L. A., Vanhan-Ruoveden historia II:2. Keuruu, Multia, Mänttä, Pihlajavesi ja Ähtäri isostavihasta 1860-luvulle. Vammala 1969.

- Sirén 1999: Sirén, Kirsi, Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla. Bibliotheca Historica 38. Helsinki 1999.
- Talve 1980: Talve, Ilmari, Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 355. Mikkeli 1980.
- Turtiainen 1998: Turtiainen, Heli, Miksi yhä vain avioon? Teoksessa Pohjola, Kirsi (toim.), Neljä artikkelia perheestä. Jyväskylän yliopiston perhetutkimuksen yksikön julkaisuja 8. Jyväskylä 1998.
- Utrio 2001: Utrio, Kaari, Perhekirja. Eurooppalaisen perheen historia. Hämeenlinna 2001.
- Vihola 2004: Vihola, Teppo, Pärjääkö pienviljely? Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), Suomen maatalouden historia II. Jyväskylä 2004.
- Vilkuna 1999: Vilkuna, Kustaa H.J., Ikäihmiset ja vanhuuden tauti 1750-1900. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki (toim.), Vanhuus, vaivat ja erilaiset. Jyväskylän historiallinen arkisto vol 4. Jyväskylä 1999.
- Vilkuna 2005: Vilkuna, Kustaa H.J., Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta. Historiallisia tutkimuksia 229. Jyväskylä 2005.
- Vuorinen 1999: Vuorinen, Heikki S., Suomalainen tautinimistö ennen bakteriologista vallankumousta. Teoksessa Hippokrates. Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja 1999. Rauma 1999.
- Vuorinen 2002: Vuorinen, Heikki S., Tautien historia. Jyväskylä 2002
- Wiesner 1993: Wiesner, Merry A., Women and Gender in Early Modern Europe. United States of America 1993.
- Wirilander 1974; Wirilander, Kaarlo, Herrasväkeä. Suomen säätyläistä 1721-1870. Historiallisia tutkimuksia 93. Helsinki 1974.

LIITTEET

LIITE 1: Perherakenne

Taulukko 5a Perherakenne 1753-59³⁷⁷

TURSOLA Hettula Is+vmo+lapset Nuori is.(vä) +vmo+lapset (talo halotaan)	Iso-Pietilä Leskiem. Is+vmo+lapsia Is. veli (muuttaa)	Oinas Is+vmo+lapset	Kukkola Is+vmo+lapset Is. veli Is. sisar (muuttaa)
livari Leskiem. Is+vmo+lapset Is. veli (muuttaa)	PAKKALA Savola 1 Leski-is. (†) Is+vmo Is. veli Is. veli (†)+vmo (muuttaa) +lapsia 2 (1 muuttaa)	Savola 2 Leskiem. (†) Is+vmo+lapsia Leskiem. veli+vmo+lapsia Leskiem. sisar + lapsia	Savola-Eskola Leski-is. (†) Is+vmo+lapset Is. veli+vmo+lapset
Hampaala 1 Is+vmo+lapset Nuori is.+vmo+lapset	Hampaala 2 Is+vmo+lapset Is. veli+vmo+lapset	RAUTIO Eerola Leski-is. (†) Is+vmo+lapset Is. veli+vmo+lapset Is. veli (talo halotaan)	KORPINIEMI Laurila Is+vmo+lapset Nuori is+vmo+ Edell.is+vmo
MOLTSIA Iso-Arra Leski-is. (†) Is+vmo+lapset Nuori is.+vmo+lapset	Vähä-Arra Leskiem. Is (†)+vmo+lapset Is. veli Is. sisko (muuttaa)		

Taulukko 5b Perherakenne 1801-06³⁷⁸

TURSOLA Hettula 1 Is+vmo+lapsia Nuori is.+vmo+lapsia Nuor. is.veli+vmo+lapsia (talo halotaan)	Hettula 2 Is.+vmo+lapsia (Pantinhaltija perheineen)	Iso-Pietilä Leskiäiti Is+vmo+lapsia Is. veli (muuttaa)	Oinas Is+vmo+lapsi (†)	Kukkola 1 Ed. is+vmo+lapsia (Talo myyty?)
Kukkola 2 Is+vmo+lapsia	livari Is. vanhemmat Is+vmo+lapsia Nuor.is (vä)+vmo+lapsia	PAKKALA Savola 1 Is+vmo+lapsia Nuori is.+vmo+lapsia	Savola 2 Is+vmo+lapsia	Savola-Eskola Leski-is. Is. veli+vmo+lapsia Is. veli+vmo+lapsi
Hampaala 1 Is+vmo+lapsia Isäpuoli+äiti+is. veli	Hampaala 2 Is+vmo+ lapsi(†) Is. sisar (muuttaa)	Hampaala 3 Is+vmo+lapsia Is. veli+vmo+lapsia Is. äiti (†)is. veljiä ja sisko	KORPINIEMI Laurila 1 Is+vmo+lapsipuoli Uusi is+vmo+lapsia (kaikki muuttavat)	Laurila 2 Is. isäpuoli+äiti Nuori is.+vmo Nuor. Is. sisar (muuttaa)
MOLTSIA Iso-Arra Is (†)+vmo+lapsia Ed.is. lapsia (2) (muuttavat)	Vähä-Arra Is+vmo+lapsia Vä+vmo+lapsia	KÄRKÄS Uotila Is+vmo+lapsia (1 †)	Sipilä Is+vmo+lapsia Is.leski-isä	KELJO Keskinen Is+vmo+lapsia Is. isä+äiti+veli
Seppälä Is+vmo+lapsia (muuttavat) Nuori is.+vmo+lapsia	Mattila Lampuoti perheineen			

³⁷⁷ SaKA, rippikirjat 1753-59, mf. TK 495.³⁷⁸ SaKA, rippikirjat 1801-06, mf. TK 496.

Taulukko 5c Perherakenne 1834-40³⁷⁹

TURSOLA Hettula 1 (Myyty) Is+vmo+lapsi	Hettula 2 Leskiem. (Vävy+vmo at)	Hettula 3 (Leuho) Leskiem. Ed. is(†)+vmo(†) Is+vmo+lapset	Pietilä Is (2.mies)+vmo Ed.is.lapset	Oinas Leskiem. +2 poikaa muuttaa)
Kukkola 2 (Myyty) Ed. om+vmo+lapset syytingillä	Iivari Vanha is+vmo Is (vä)+vmo+lapsi Nuori is.+vmo+lapset	PAKKALA Savola 1 Leskiem. Vanha is.+vmo+lapset Uusi is. (v. 1840)	Savola 2 Vanha is(†) +vmo Is (vä)+vmo+lapset Kaikki muuttavat 1836	Hampaala Vanha Nuori lapset
Hampaala 2 Leskiem. Is+vmo	Hampaala 3 Is+vmo+poika Is. veli+vmo	KORPINIEMI Laurila 2 Is+vmo	MOLTSIA Iso-Arra 2 Is+vmo+lapsia Is. lapsipuolia	Vähä-Arra Vanha lapsia Nuori lapsia
KELJO Yli-Keskinen Vanha is+vmo(†) Nuori lapset	Ali-Keskinen Is+vmo+lapset (myi n 1834)	Seppälä Is+vmo+lapset Is. isä+äiti+sisaruksia (vat)	Mattila Is+vmo+lapsi Is. anoppi (Savola)	KÄRKÄS Uotila Leskiem. Is+vmo+la Vmon sisar
Sipilä Leski-is. Is+vmo+lapset				

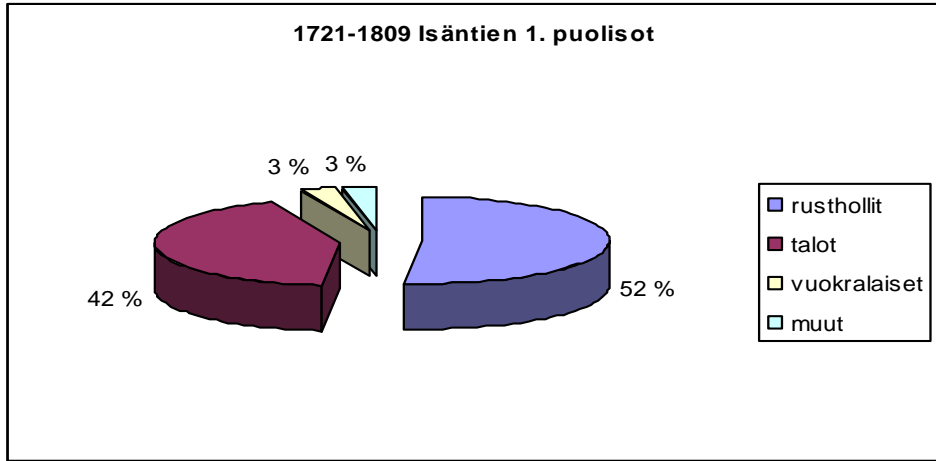
³⁷⁹ SaKA, rippikirjat 1834-40, mf. TK 497.

LIITE 2: Miesten aviopuolisot

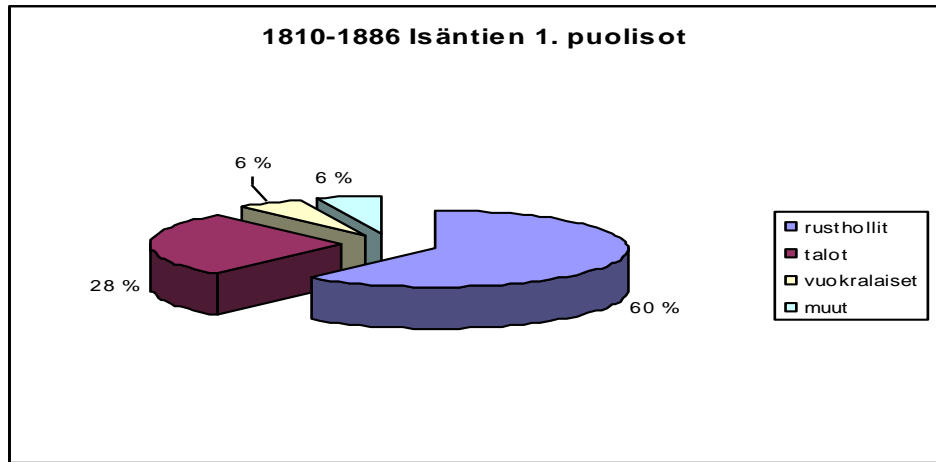
Taulukko 6a Miesten puoliset									
1721-1809		isäntä				poika			
puolison asema	pitäjän sisältä	%	pitäjän ulkopuolelta	%	pitäjän sisältä	%	pitäjän ulkopuolelta	%	
									rusthollin emäntä
rusthollin tytär	17	47,2	15	53,6	4	19,0	1	6,3	
rusthollin veljen tytär			1	3,6			1	6,3	
talon emäntä	1	2,8			3	14,3	7	43,8	
talon tytär	14	38,9	11	39,3	6	28,6	5	31,3	
talollisen veljen tytär	1	2,8			2	9,5			
torpan emäntä							1	6,3	
torpparin tytär					2	9,5			
lampuodin tytär	2	5,6							
käsityöläisen tytär									
sotilaan tytär					2	9,5			
palkollinen									
tuntematon	1	2,8	1	3,6					
YHTEENSÄ	36	100,0	28	100,0	21	100,0	16	100,0	

Taulukko 6b Miesten puoliset									
1810-1886		isäntä				poika			
puolison asema	pitäjän sisältä	%	pitäjän ulkopuolelta	%	pitäjän sisältä	%	pitäjän ulkopuolelta	%	
									rusthollin emäntä
rusthollin tytär	3	33,3	5	55,6			3	23,1	
rusthollin veljen tytär									
talon emäntä					1	14,3	3	23,1	
talon tytär	2	22,2	3	33,3	1	14,3	2	15,4	
talollisen veljen tytär									
torpan emäntä									
torpparin tytär							1	7,7	
lampuodin tytär	1	11,1							
käsityöläisen tytär	1	11,1					1	7,7	
sotilaan tytär					1	14,3			
palkollinen					2	28,6			
tuntematon					1	14,3			
YHTEENSÄ	9	100,0	9	100,0	7	100,0	13	100,0	

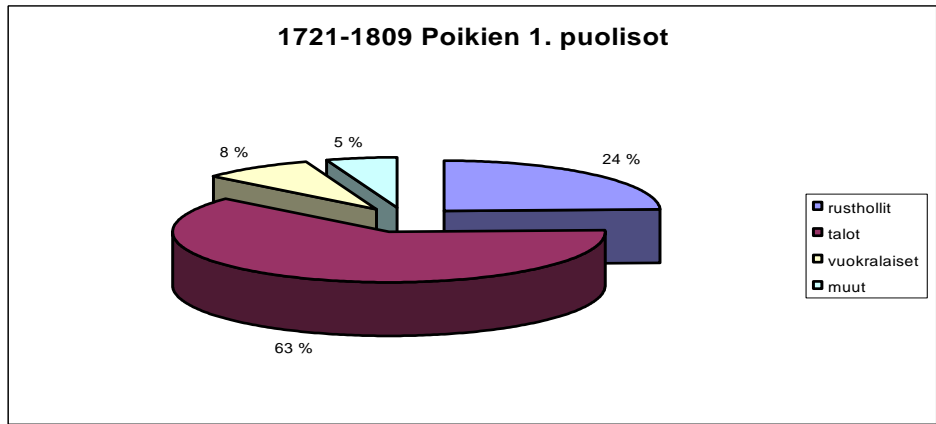
Kuvio 3a

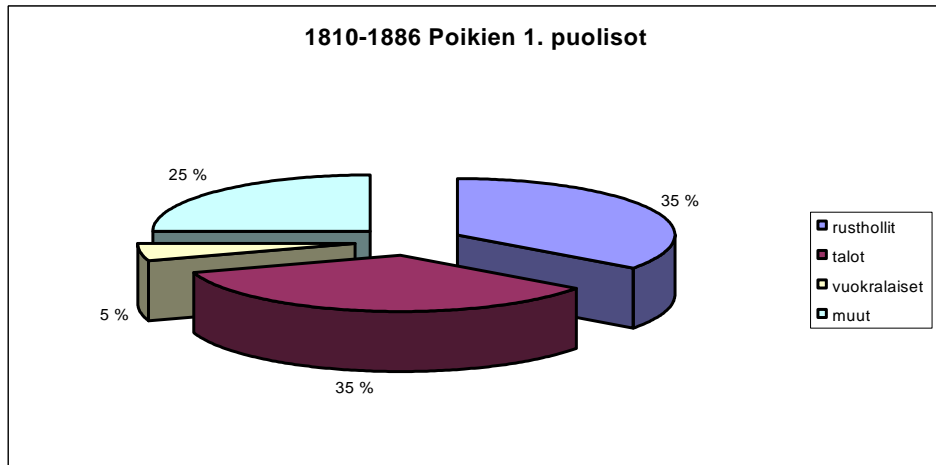
Kuvio 3b

Kuvio 3c

Kuvio 3d

LIITE 3: Naisten aviopuolisot

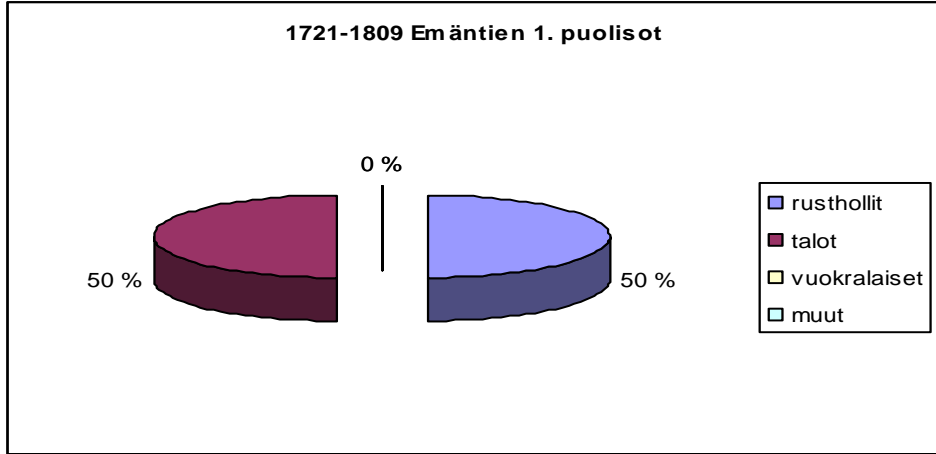
Taulukko 7a Naisten puolisot

1721-1809	emäntä				tytär			
puolison asema	pitäjän sisältä	%	pitäjän ulkopuolelta	%	pitäjän sisältä	%	pitäjän ulkopuolelta	%
rusthollari					11	19,3	11	26,2
rusthollarin poika	1	100,0	1	33,3	6	10,5	2	4,8
rusthollarin veljenp./veli					1	1,8		
talollinen					21	36,8	21	50,0
talollisen poika			2	66,7	7	12,3	3	7,1
lampuoti					1	1,8		
lampuodin poika								
torppari					5	8,8		
torpparin poika							1	2,4
käsityöläinen					1	1,8	3	7,1
sotilas					3	5,3		
itsellinen								
palkollinen					1	1,8		
tuntematon							1	2,4
YHTEENSÄ	1	100,0	3	100,0	57	100,0	42	100,0

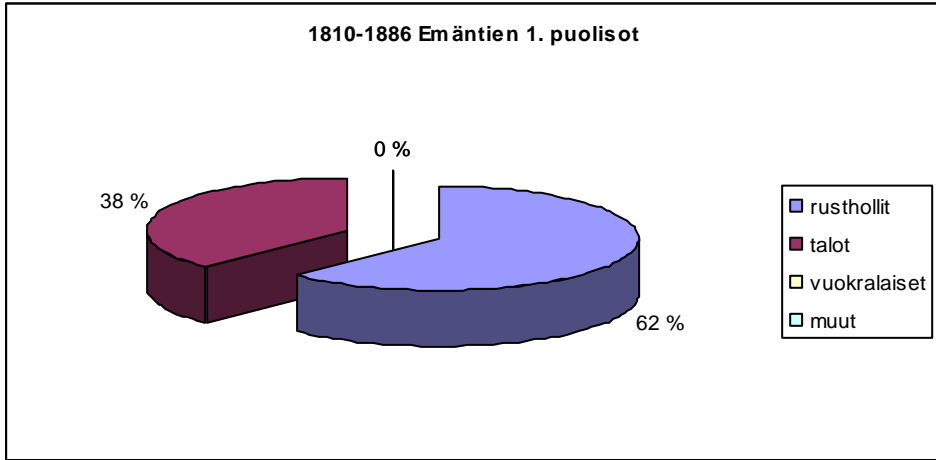
Taulukko 7b Naisten puolisot

1810-1886	emäntä				tytär			
puolison asema	pitäjän sisältä	%	pitäjän ulkopuolelta	%	pitäjän sisältä	%	pitäjän ulkopuolelta	%
rusthollari	1	25,0	1	25,0	3	18,8	6	27,3
rusthollarin poika	1	25,0	1	25,0	1	6,3	1	4,5
rusthollarin veljenp./veli	1	25,0						
talollinen	1	25,0			3	18,8	12	54,5
talollisen poika			2	50,0	1	6,3		
lampuoti					2	12,5	1	4,5
lampuodin poika								
torppari								
torpparin poika					1	6,3		
käsityöläinen							1	4,5
sotilas								
itsellinen					2	12,5		
palkollinen					3	18,8		
tuntematon							1	4,5
YHTEENSÄ	4	100,0	4	100,0	16	100,0	22	100,0

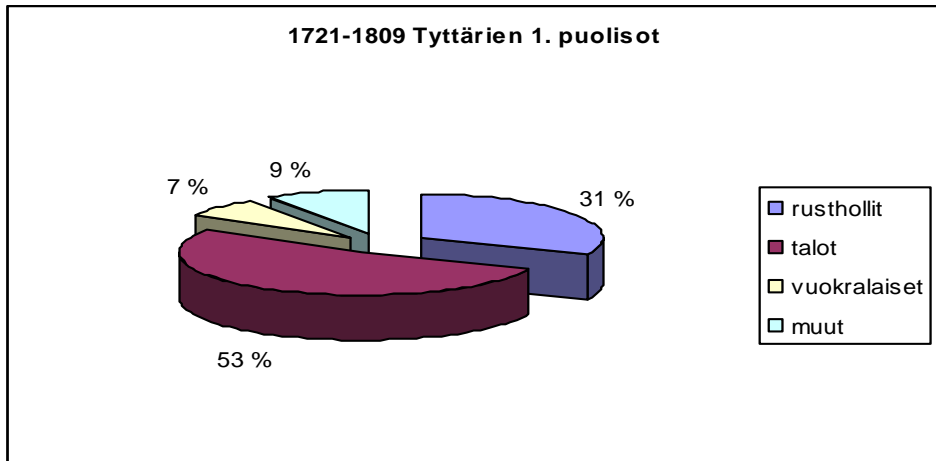
Kuvio 4a

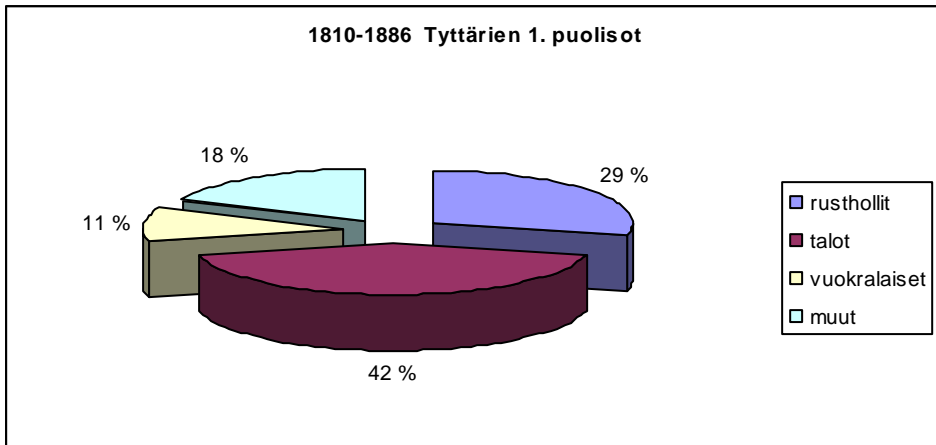
Kuvio 4b

Kuvio 4c

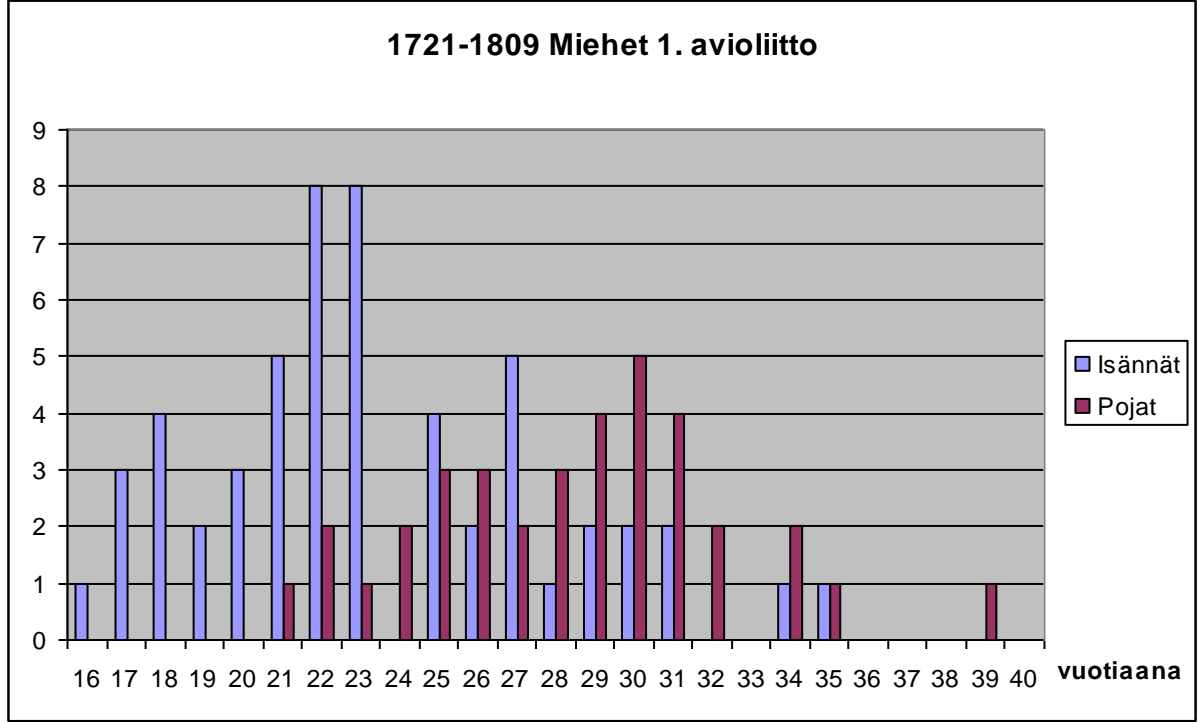
Kuvio 4d

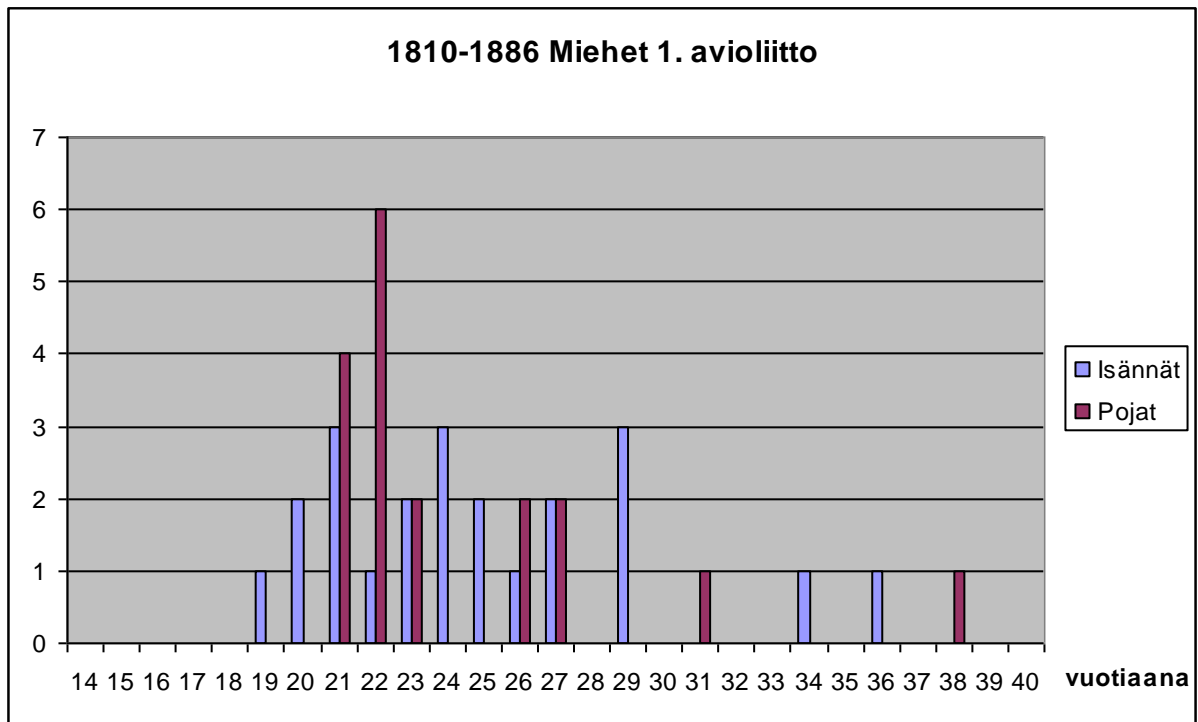
Liite 4: Avioitumisiät

Miesten avioitumisiät

Taulukko 8a

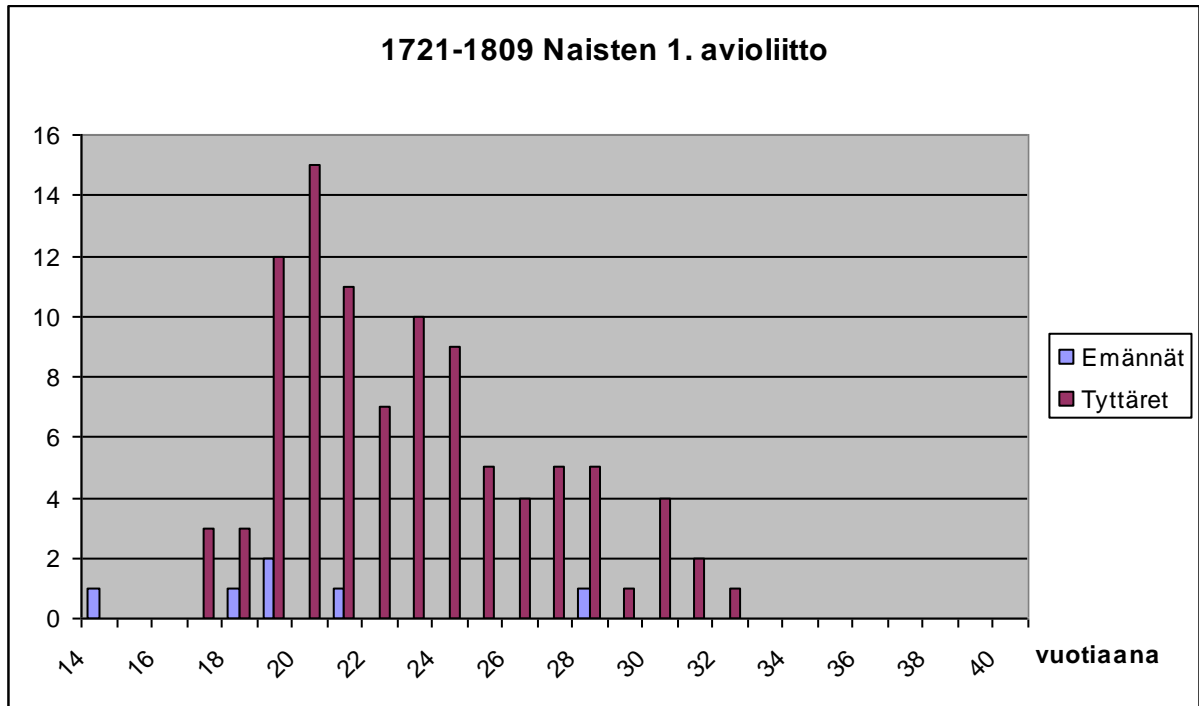

Taulukko 8b

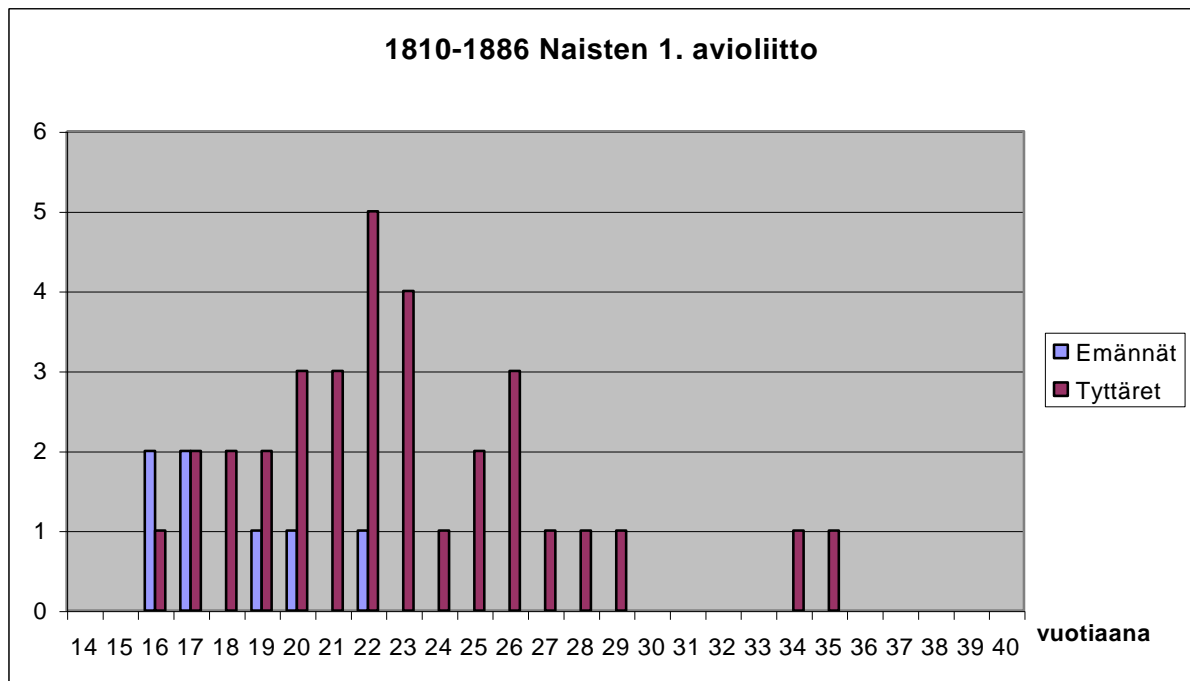

Naisten avioitumisiät

Taulukko 8c

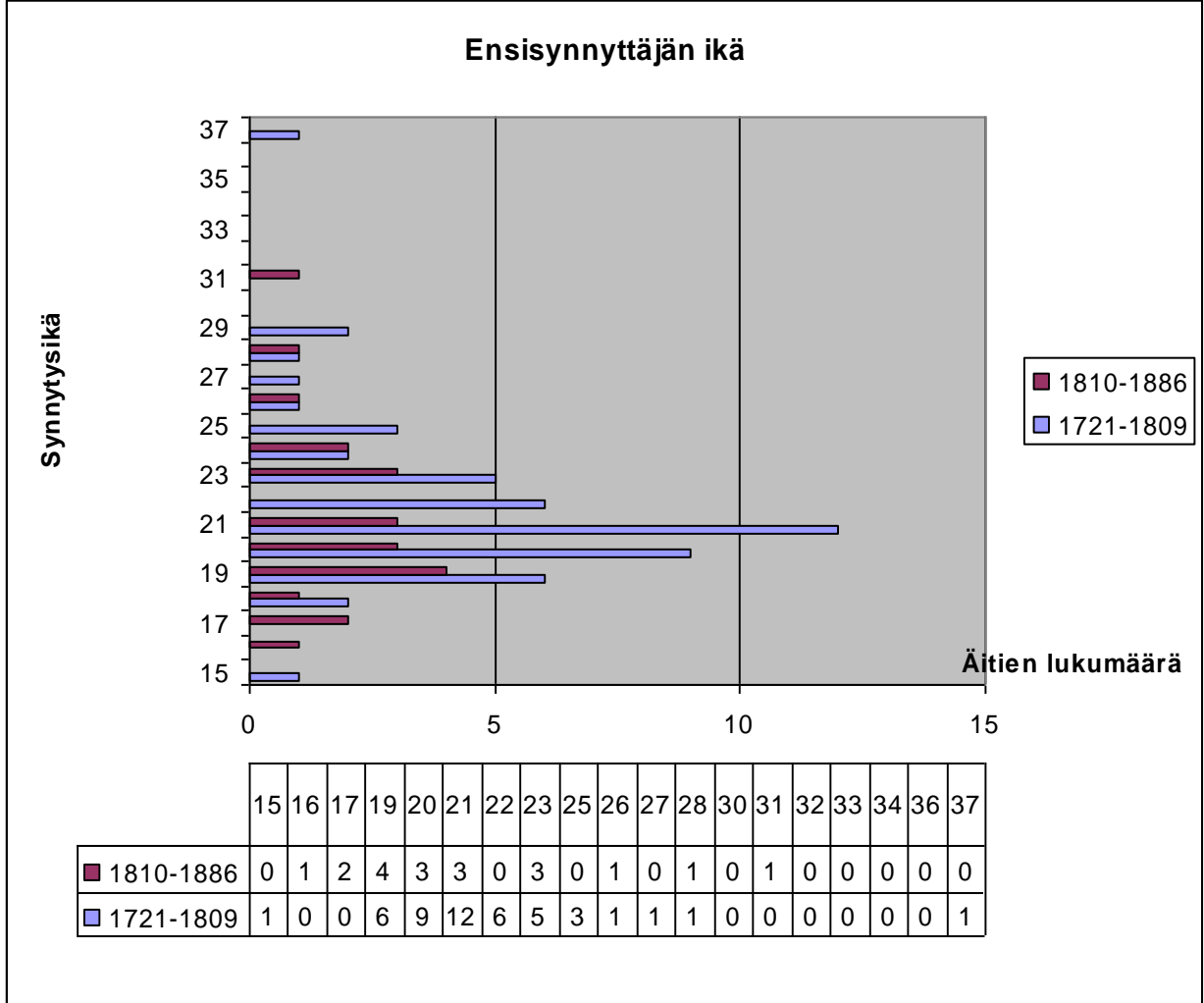

Taulukko 8d

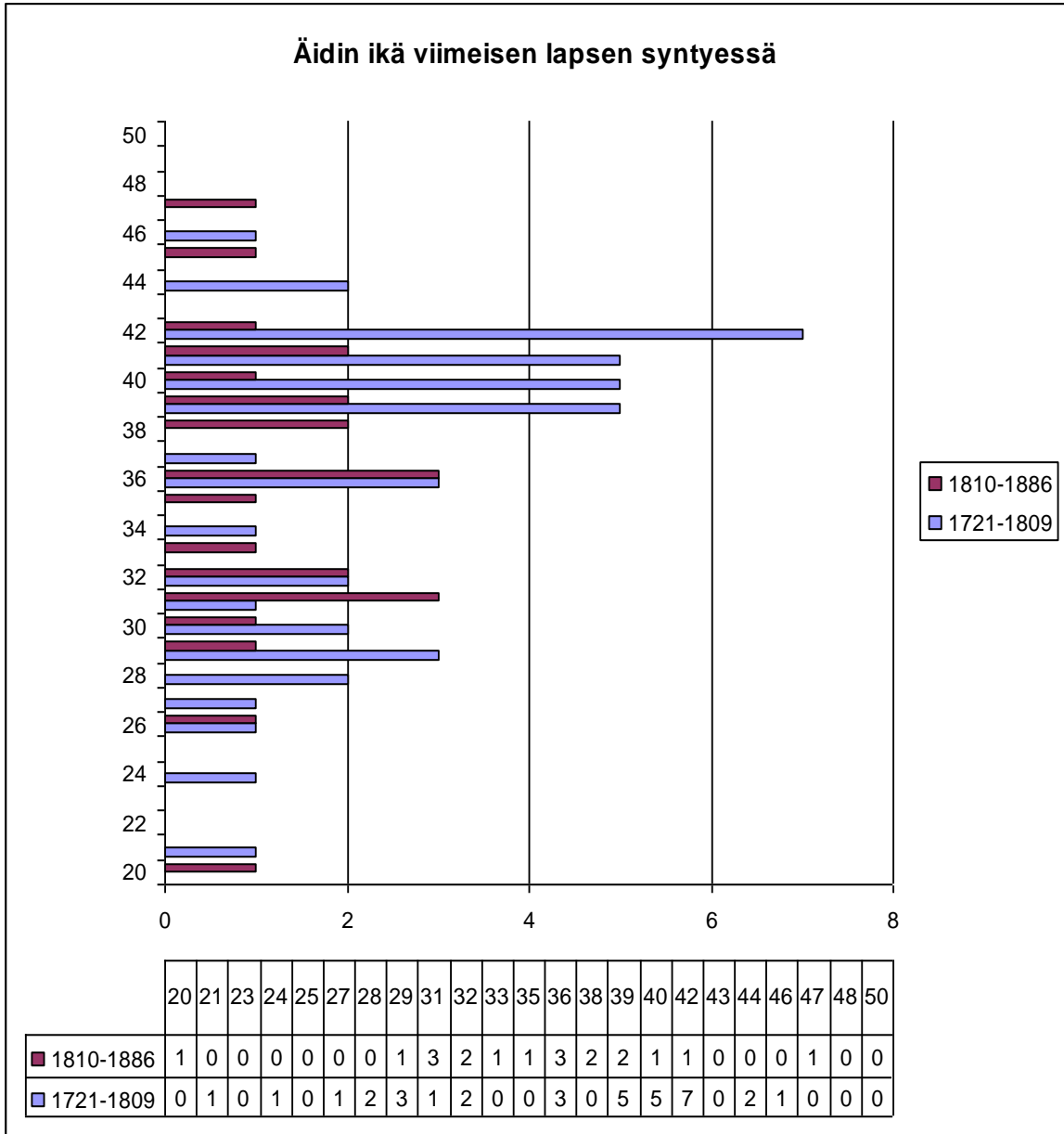

LIITE 5: Synnytysikä

Taulukko 9a

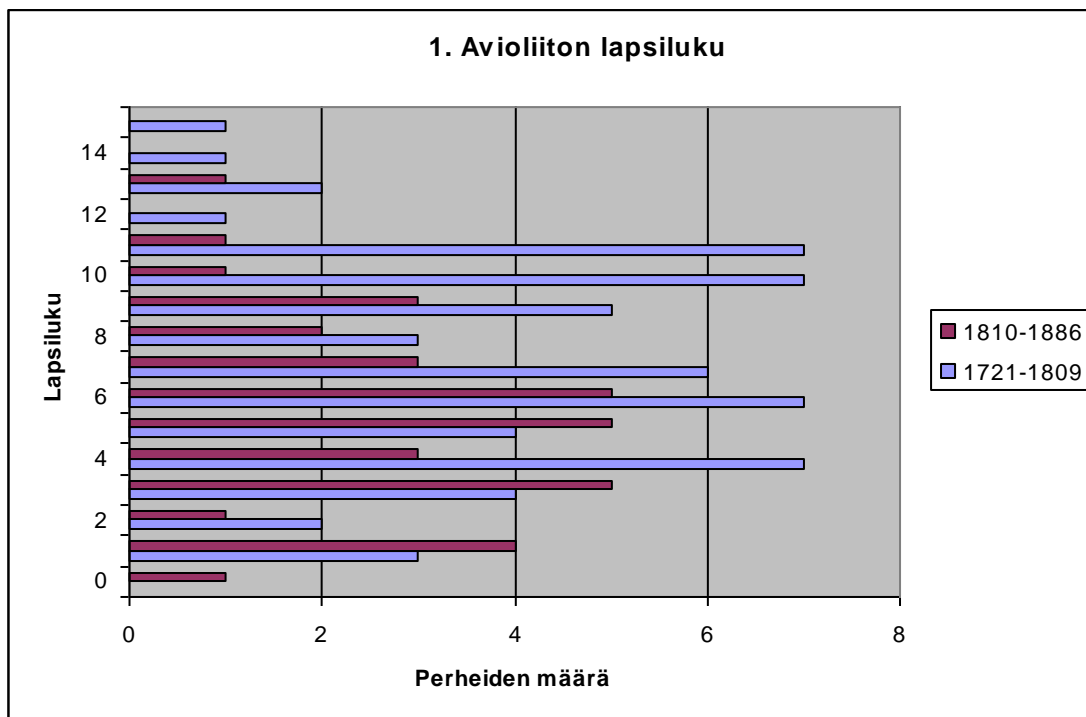

Taulukko 9b

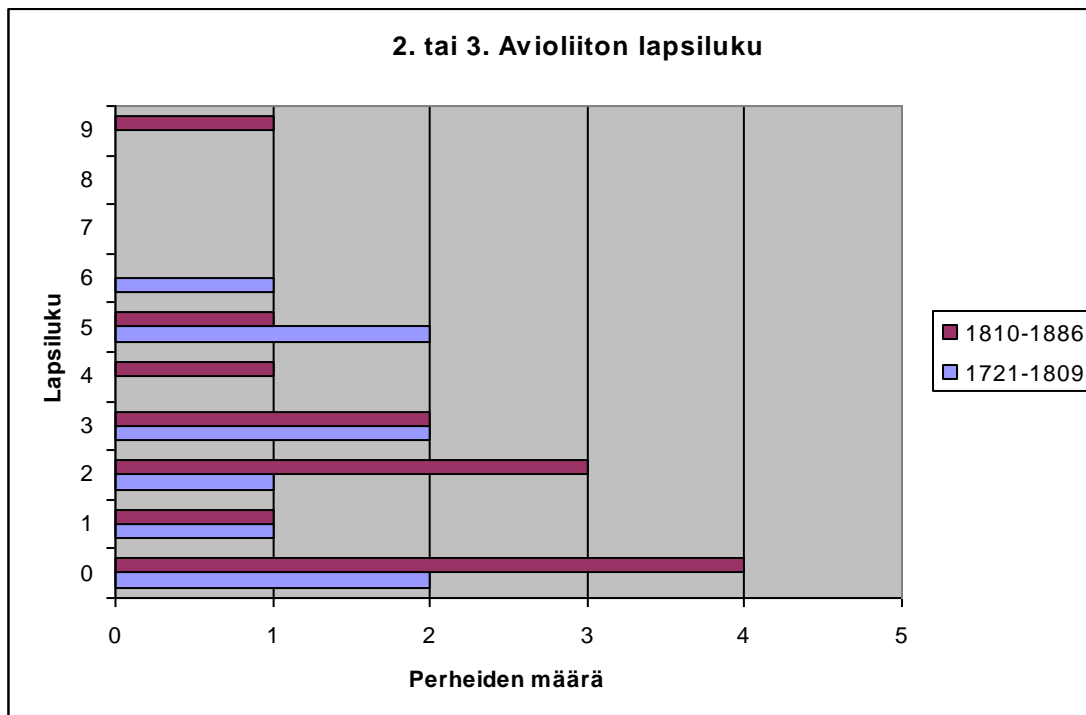

LIITE 6: Lapsiluku

Taulukko 10a

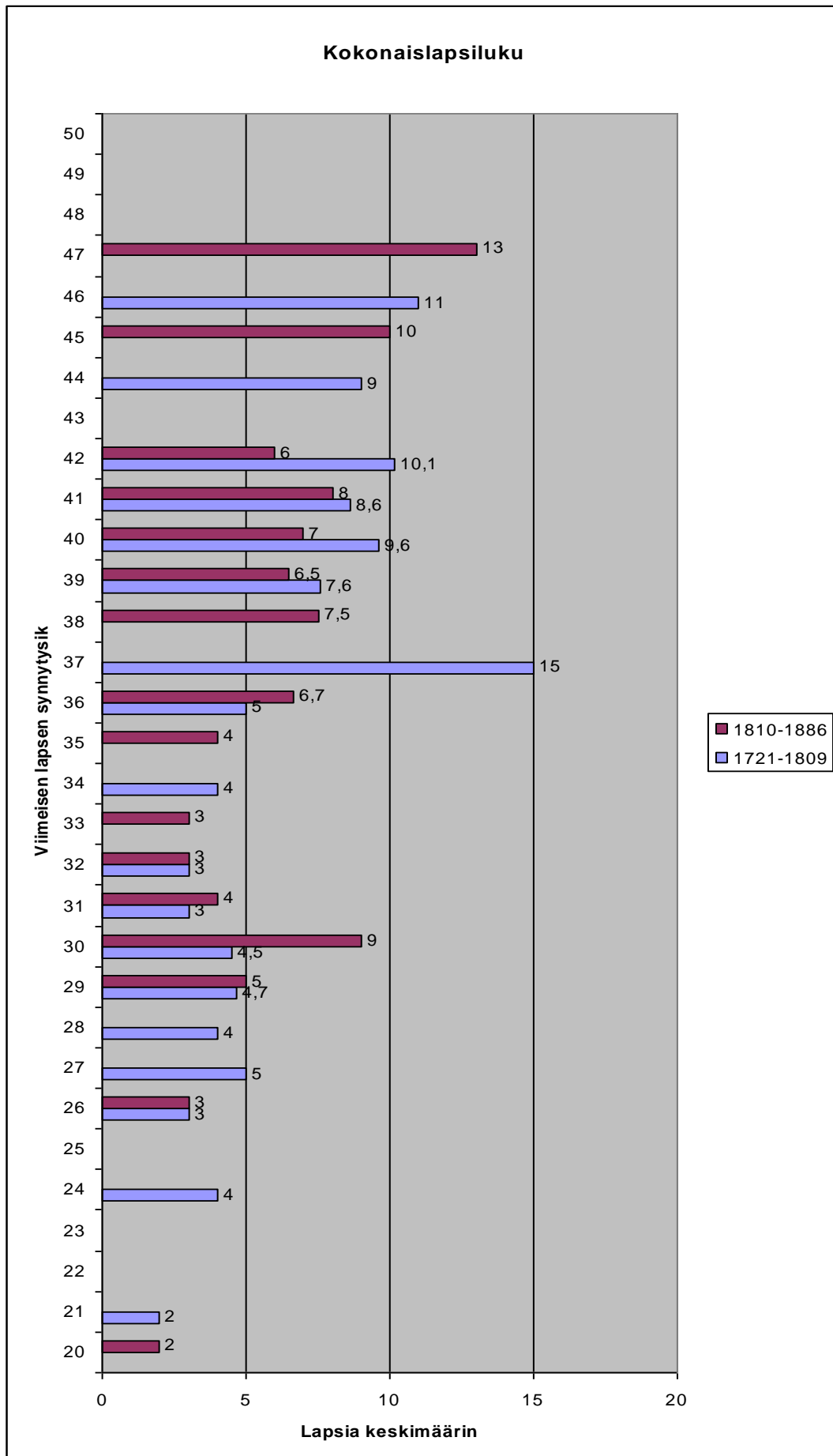

Taulukko 10b

* 3. avioliitto vain jos on sama kuin 1. ja 2. avioliitossa myös ennen 1810- synt. Lapset, jos jatkuvat 1800-luvulla, myös takarajan ylittävät. Tosin viimeinen lapsi syntynyt ennen 1890.

Taulukko 10c

LIITE 7: Lasten kuolinsyyt

Lasten kuolinsyyt

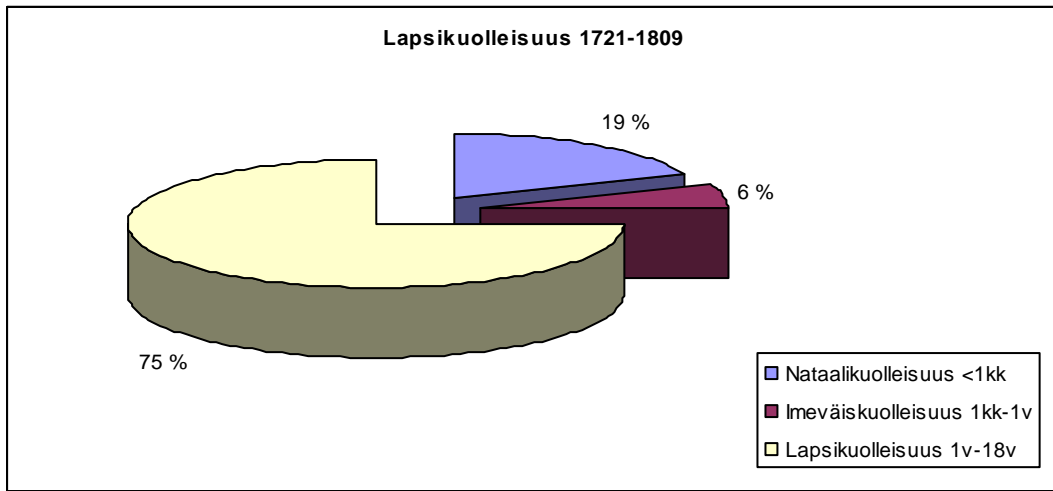
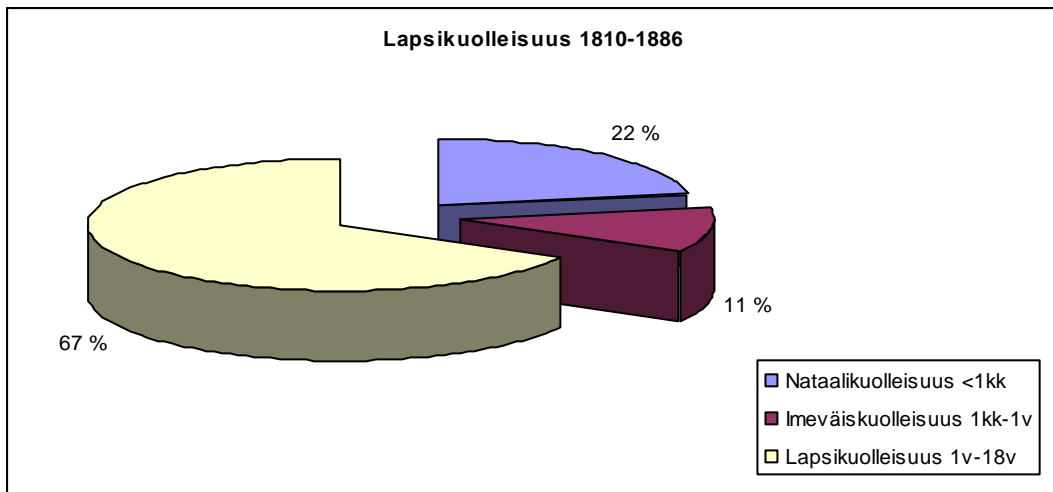
Taulukko 11a

1721-1809	yht.	%	yht.	%
ei merkitty	63	33,3		
tuntematon lasten sairaus	14	7,4		
kuolleenä syntynyt	5	2,6	82	43,4
Rokot				
isorokko	38	20,1		
tuhkarokko	3	1,6	41	21,7
Hengityselinsairaudet				
hinkuyskä	9	4,8		
hengenahdistus	8	4,2		
yskä	6	3,2		
keuhkotauti	1	0,5	24	12,7
Tartuntataudit				
punatauti	5	2,6		
kurkkutauti	3	1,6		
polttotauti	2	1,1	10	5,3
Muut				
mahatauti	19	10,1		
kuume	6	3,2		
mätäkuume	2	1,1		
sammastauti	2	1,1		
näivetystauti	1	0,5	30	15,9
Tapaturmat				
hukkui vesiämpäriin	1	0,5		
tulihiihi putosi kurkun päälle	1	0,5	2	1,1
yhteensä	189	100,0	189	100,0

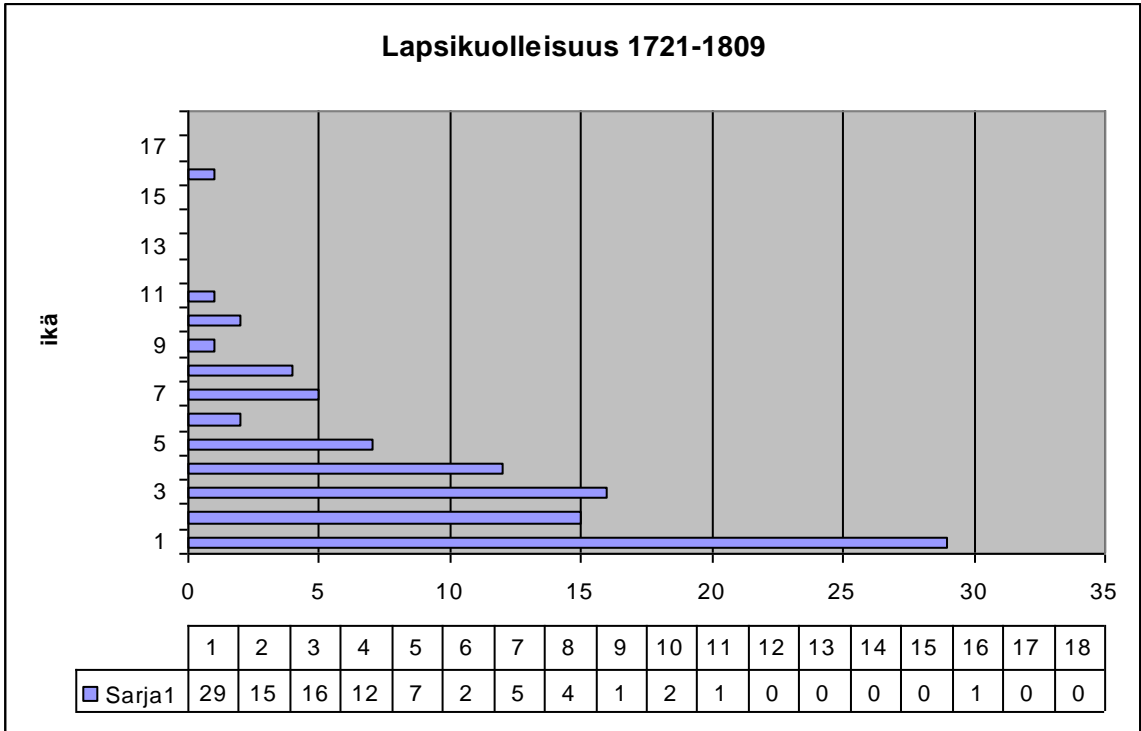
Lasten kuolinsyyt

Taulukko 11b

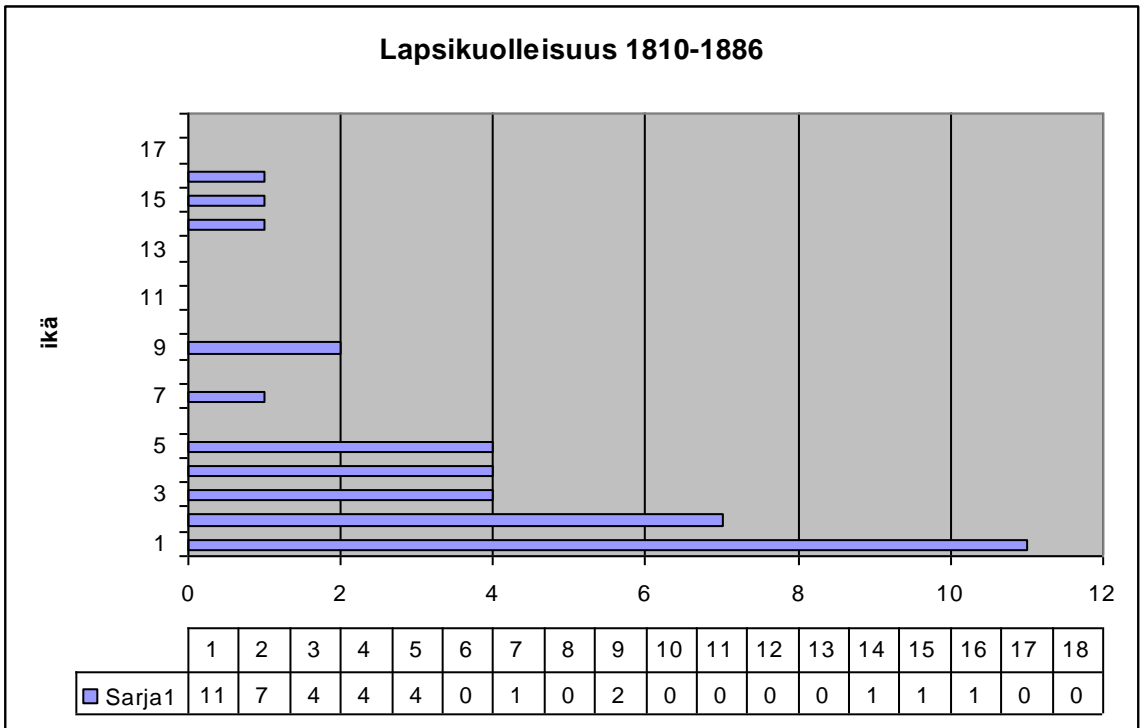
1810-1886	yht.	%	yht.	%
ei merkitty	8	10,7		
tuntematon lastensairaus	7	9,3		
kuolleena syntynyt	2	2,7	17	22,7
Rokot				
isorokko	9	12,0		
tuhkarokko	5	6,7		
vesirokko	4	5,3		
tulirokko	1	1,3	19	25,3
Hengityselinsairaudet				
hinkuyskä	6	8,0		
keuhkotauti	4	5,3		
yskä	2	2,7		
hengenahdistus	2	2,7		
rintatauti	1	1,3	15	20,0
Tartuntataudit				
punatauti	5	6,7	5	6,7
Muut				
mahatauti	8	10,7		
kuristustauti	3	4,0		
korkea kuume	1	1,3		
kouristukset	1	1,3		
sulkutauti	1	1,3		
riisitauti	1	1,3		
sydänkouristus/-kramppi	1	1,3		
vesipöhö	1	1,3	17	22,7
Tapaturmat				
hukkui	2	2,7	2	2,7
yhteensä	75	100,0	75	100,0

LIITE 8: Lapsikuolleisuus**Kuvio 5a****Kuvio 5b**

Taulukko 12a

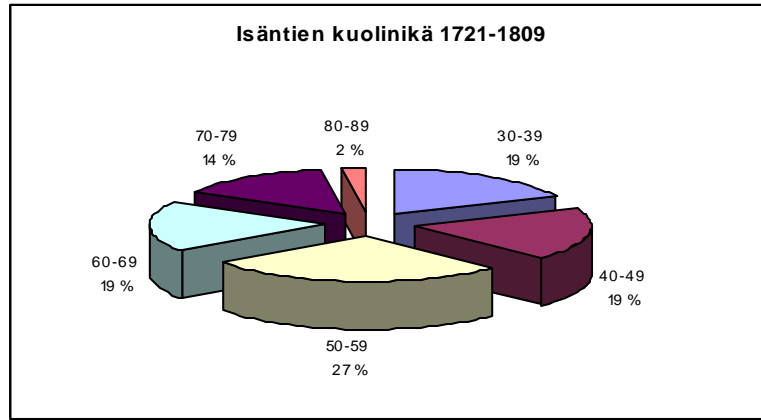

Taulukko 12 b

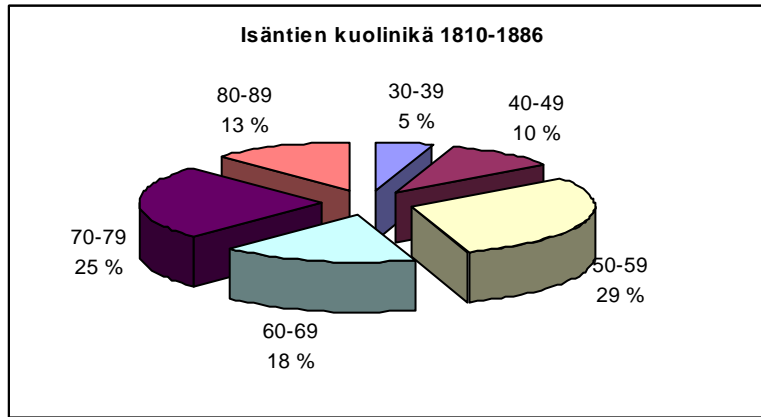

LIITE 9: Miesten kuoliniät

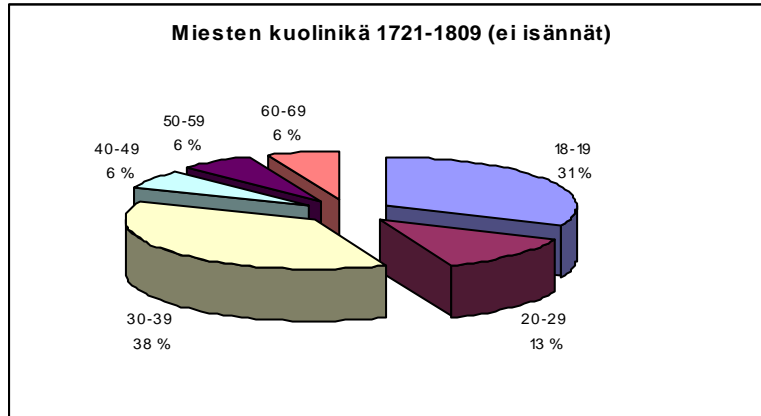
Kuvio 6a

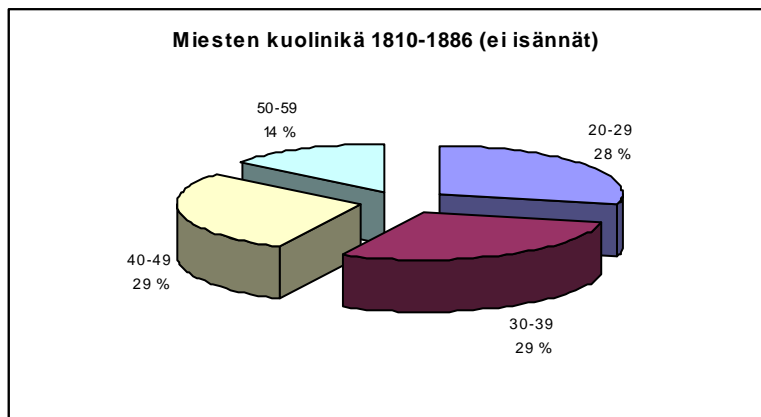
Kuvio 6b

Kuvio 6c

Kuvio 6d

LIITE 10: Miesten kuolinsyyt

Miesten kuolinsyyt

Taulukko 13a

1721-1809	yht.	%	yht.	%
ei merkitty	15	24,2	15	24,2
Hengityselinsairaudet				
Hengenahdistus	5	8,1		
Keuhkotauti	3	4,8		
Yskä + rintakipu	1	1,6	9	14,5
Tartuntataudit				
Mätäkuume	10	16,1		
Keltatauti	1	1,6		
Punatauti	1	1,6	12	19,4
Sisäelinsairaudet				
Vatsanväänneet	2	3,2		
Mahatauti	1	1,6		
Pernatauti	1	1,6		
Verensyöksy	1	1,6	5	8,1
Kuumesairaudet				
Korkea kuume	4	6,5	4	6,5
Infektiosairaudet				
Mätähaava	1	1,6	1	1,6
Muut				
Vesipöhö	3	4,8		
vanhuuden heikkous	3	4,8		
Kihti	2	3,2		
Ihosyöpä	2	3,2		
Slaaki	1	1,6		
ruusu	1	1,6		
Kasvain	1	1,6	13	21,0
Tapaturmat				
Hukkuminen	1	1,6		
Putoaminen	1	1,6		
Yliajo	1	1,6	3	4,8
Yhteensä	62	100,0	62	100,0

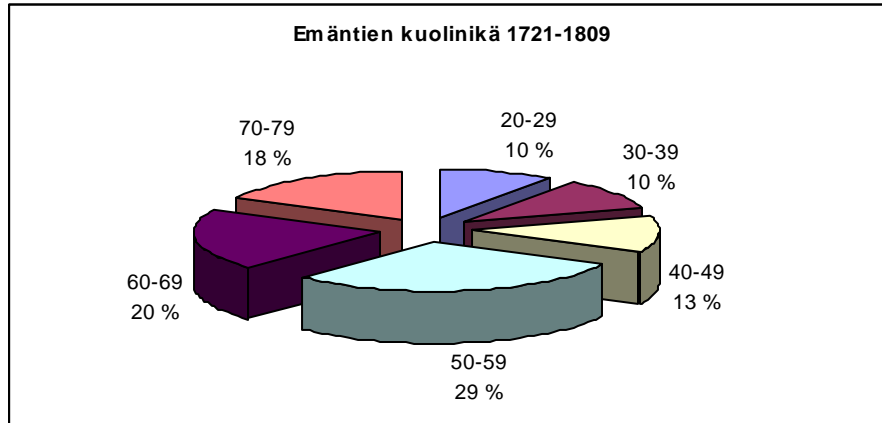
Miesten kuolinsyyt

Taulukko 13b

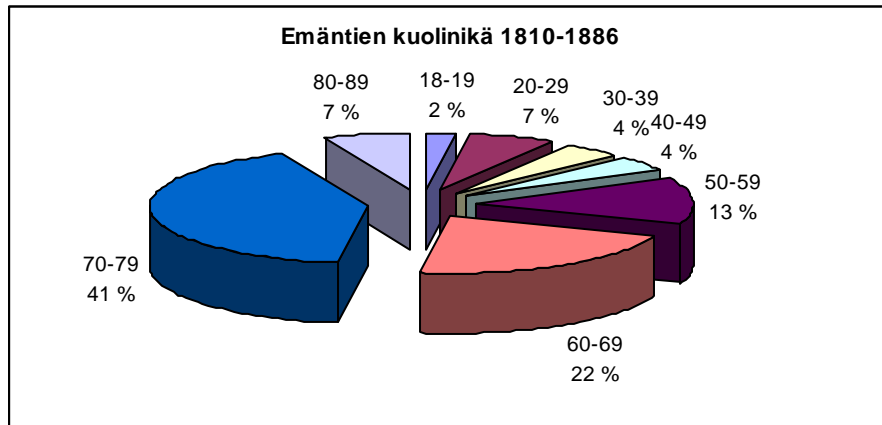
1810-1886	yht.	%	yht.	%
ei merkitty	9	20,5	9	20,5
Hengityselinsairaudet				
keuhkotauti	9	20,5		
hengenahdistus	1	2,3	10	22,7
Kuumesairaudet				
Korkea kuume	1	2,3		
kuume	1	2,3	2	4,5
Muut				
vanhuus/vanhuuden heikkous	8	18,2		
vesipöhö	3	6,8		
sulkutauti	2	4,5		
pistos	2	4,5		
slaaki	2	4,5		
halvaus	1	2,3		
katarri	1	2,3		
kihti	1	2,3		
tuntematon sairaus	1	2,3	21	47,7
Tapaturmat				
jäi lastin alle	1	2,3		
putoaminen kaivoon	1	2,3	2	4,5
yhteensä	44	100,0	44	100,0

LIITE 11:Naisten kuolinit

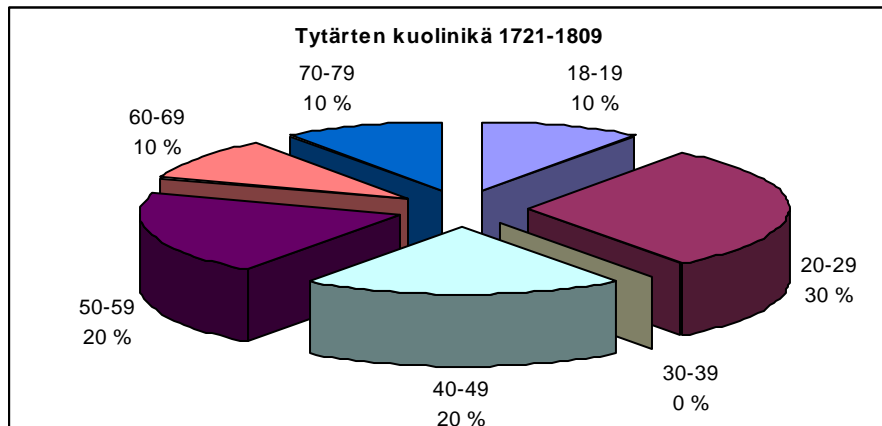
Kuvio 7a

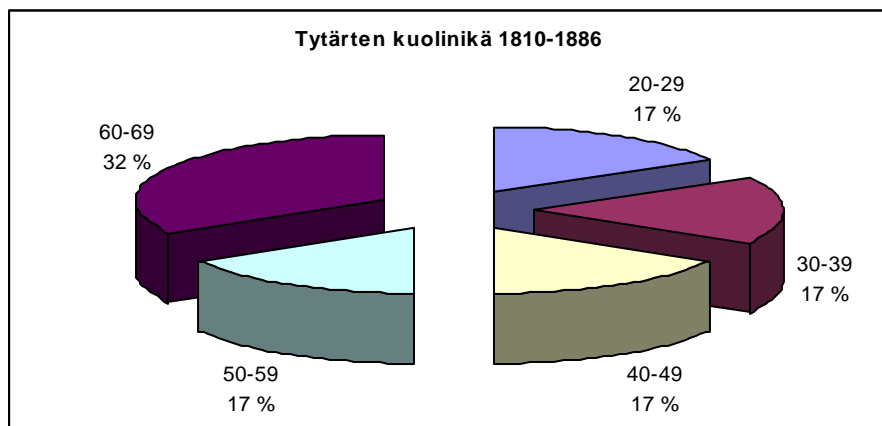
Kuvio 7b

Kuvio 7c

Kuvio 7d

LIITE 12: Naisten kuolinsyyt

Taulukko 14a

Naisten kuolinsyyt

1721-1809	yht.	%	yht.	%
ei merkitty pikaisesti	8 1	15,1 1,9	9	17,0
Hengityselinsairaudet				
hengenahdistus	3	5,7		
keuhkotauti	2	3,8		
hinkuyskä+pistos	1	1,9	6	11,3
Tartuntataudit				
mätäkuume	9	17,0		
lavantauti	1	1,9		
punatauti	1	1,9	11	20,8
Sisäelinsairaudet				
sisätautivaivat	1	1,9	1	1,9
Kuumesairaudet				
Korkea kuume	4	7,5	4	7,5
Muut				
vesipöhö	8	15,1		
vanhuuden heikkous	4	7,5		
pistos	3	5,7		
lapsivuode	3	5,7		
kouristukset	1	1,9		
turvotus	1	1,9		
polttotauti	1	1,9	22	41,5
hammassärky	1	1,9		
yhteensä	53	100,0	53	100,0

Taulukko 14b

Naisten kuolinsyyt

1810-1886	yht.	%	yht.	%
ei merkitty tuntematon sairaus	6 3	13,6	9	20,5
Hengityselinsairaudet				
keuhkotauti	3	6,8		
hengenahdistus	2	4,5	10	22,7
Kuumesairaudet				
kuume	1	2,3	2	4,5
Muut				
vanhuuden heikkous	6	13,6		
vesipöhö	3	6,8		
sulkutauti	2	4,5		
pistos	2	4,5		
slaaki	2	4,5		
halvaus	1	2,3		
katarri	1	2,3		
kihti	1	2,3		
tuntematon sairaus	1	2,3	21	47,7
Tapaturmat				
jäi lastin alle	1	2,3		
putoaminen kaivoon	1	2,3	2	4,5
yhteensä	36	75,0	44	100,0

LIITE 13:Rusthollien myynti

Taulukko 15

Kylä	Tila	Osuus koko tilasta	Koko (mtl)	Myyntivuosi	a	b	Hinta	Huom.	Tyyppi
Moltsia	Iso-Arra	1/4	13/48	1840	K	-	700 hr		III
Keijo	Mattila	1/3	2/9	n.1869	-	-	12200 mk	Ostaja säätyläinen	II
Keijo	Seppälä	1/3	2/9	n.1825	K	-	?		III
Keijo	Ali-Keskinen	1/6	1/9	1834	-	-	223 hr		II
Rautio	Eerola1	1/4	1/3	1861	-	-	2290 hr		II
Rautio	Eerola2	1/8	1/6	1857	-	-	1100 hr		IV
Rautio	Eerola3	1/8	1/6	1863	K	-	1500 hr		III
Korpiemi	Laurila1	1/2	1/3	n. 1805	K	-	?		III
Korpiemi	Laurila2	1/2	1/3	1857	-	-	3245 hr		V
Pakkala	Vähä-Savola	1/3	1/3	1827	-	-	1600 hr		V
Pakkala	Iso-Savola	1/3	1/3	1839	-	-	1311 hr		II
Pakkala	Savola-Eskola	1/3	1/3	n. 1810	-	K	?		IV
Pakkala	Hampaala1	1/4	1/4	1843	-	K	1319 hr	Mukana ½ Kunnii	IV
Pakkala	Hampaala2	1/4	1/4	1829	K	-	617 hr		III
Pakkala	Hampaala4	1/4	0/4	1796	-	-	333 rt		II
Tursola	Kukkola1	1/4	5/16	-1815	-	-	?		I
Tursola	Kukkola2	1/4	5/16	1832	-	-	2555 rt	Ostaja Jooseppi livari	II
Tursola	livari	1/2	5/8	1857	-	-	10000 hr		III
Tursola	Hettula1	1/3	1/3	n. 1825	-	-	?		V
Tursola	Hettula2	1/3	1/3	1845	-	-	1409 hr	Ostaja Simo livari	IV
Tursola	Leuho	1/3	1/3	1845	-	-	1600 hr	Ostaja Simo livari	IV